

Київський університет
імені Бориса Грінченка
Інститут філології

▶ Олександр Стишов

ЛЕКСИКОЛОГІЯ
ЛЕКСИКОГРАФІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ДИНАМІКА ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Київ – 2019

УДК 81'373(76)
С80

*Затверджено на засіданні кафедри української мови
Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № __ від __.01.2019 р.)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського мовно-інформаційного фонду НАН України
(протокол № __ від __.02.2019 р.)*

Автор:

Стишов О.А — професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук

Рецензенти:

Єрмоленко С.Я. — завідувач відділу культури мови і соціолінгвістики Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор, член-кориспондент НАН України

Караман С.О. — завідувач кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор

Шевченко Л.Л. — завідувач відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник

Стишов О. А.

С80 Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. — Біла Церква : «Авторитет», 2019. — 198 с.

ISBN 978-966-97763-6-5

У навчальному посібнику для бакалаврів запропоновано методику проведення практичних, лабораторних і семінарських занять із «Лексикології» і «Лексикографії». До кожної теми подано план, список рекомендованої літератури, навчальну інформацію, контрольні запитання, завдання для самостійної роботи, тематика доповідей та рефератів, систему тренувальних вправ для формування, закріплення й удосконалення наукових знань і практичних навичок студентів, а також для організації їх самостійної проблемно-пошукової роботи.

Для студентів, викладачів філологічного і журналістського профілю, учителів-словесників.

УДК 81'373(76)

ISBN 978-966-97763-6-5

© Стишов О. А.

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Динаміка словникового складу української мови кінця ХХ — початку ХХІ століття	6
Тема 2. Неологія (інноватика) і неографія в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття	26
Тема 3. Основні тематичні групи неологізмів у сучасній українській мові	44
Тема 4. Головні особливості словотворення неолексем в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття	59
Тема 5. Семантичні процеси в сучасній українській мові ...	75
Тема 6. Іншомовні входження як важливе джерело збагачення лексичної системи української мови.....	98
Тема 7. Актуалізація і пасивізація окремих груп лексики в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття	130
Тема 8. Внутрішні запозичення в сучасній українській мові	151
Рекомендована література	180
Словники	195

ПЕРЕДМОВА

Пропонований посібник — це систематизований збірник завдань і вправ до розділів «Лексикологія», «Лексикографія» та входить до єдиного комплексу теоретичного і практичного забезпечення студентів закладів вищої освіти під час вивчення курсу сучасної української мови, а також спецкурсів.

Кожна з восьми тем супроводжується найновішою навчальною інформацією, розташованою з наростанням складності та відсутньою у відомих підручниках і посібниках. Наряду з цим у посібнику також представлено наукову і методичну літературу, та рубрики «Дайте відповіді на запитання», «Завдання для самостійної роботи», «Тематика доповідей та рефератів», «Тренувальні вправи». У навчальній інформації і тренувальних вправах ретельно дібрано і використано найновіший, цікавий та переконливий ілюстративний матеріал із дискурсу сучасних мас-медіа, новітньої художньої літератури, із розмовного мовлення, переважно не зафіксований у лексикографічних працях.

Завдання для самостійної роботи допоможуть студентам зорієнтуватися в теоретичному матеріалі, опанувати його, опрацювавши відповідну літературу, яка порушує дискусійні питання лексикології та лексикографії сучасної української мови. Тренувальні вправи спрямовані на формування навичок аналізу лексичних одиниць та засвоєння методики лінгвістичного аналізу мовних фактів. До кожної теми, крім плану, подано перелік рекомендованої літератури, після опрацювання якої радимо приступити до підготовки доповідей і рефератів та виконання вправ.

Водночас доцільно користуватися запитаннями для самоперевірки, які вміщено в посібнику.

Переважна більшість вправ має системний характер і є лише тренувальними, а й проблемно-пошуковими та розвивальними: пробуджують дослідницький інтерес студентів, творчу інтуїцію, інтенсифікують логічне мислення та ін. Усе це дасть змогу значно підвищити рівень підготовки майбутніх фахівців, що є актуальним завданням навчального процесу сьогодення.

Основне завдання навчального посібника полягає в тому, щоб на практичних, лабораторних і семінарських заняттях та під час самостійної роботи студенти опанували базові поняття сучасної лексикології і лексикографії, розібралися в найновіших тенденціях динаміки лексичного складу сучасної української мови, навчилися правильно аналізувати їх, уміли грамотно, творчо викладати свої думки в усній і писемній формі.

Пропонований навчальний посібник має на меті стати надійним порадиником і помічником у вивченні лексики і лексикографії сучасної української мови, активізувати навчальну, наукову та дослідницьку роботу насамперед студентів-філологів, а також журналістів.

ТЕМА № 1

ДИНАМІКА ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

План

1. Динаміка і статика в лексичній системі.
2. Чинники розвитку лексики на сучасному етапі.
3. Основні тенденції впливу на зміни словникового складу в кінці ХХ — на початку ХХІ століття.

Література

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. — 2001. — № 3. — С. 48–54.
2. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть // Мовознавство. — 2001. — № 3. — С. 40–47.
3. Бічай Ю. В. «Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця ХХ — початку ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. В. Бічай. — Дні-пропетровськ, 2003. — 20 с.
4. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) / Галина Миколаївна Вокальчук. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — 524 с.
5. Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов. — К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2008. — 127 с.
6. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія. — К.: НДІУ, 2007. — 444 с.
7. Карпіловська Є. А. Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) // Українська мова. — 2004. — № 3. — С. 3–29.
8. Карпіловська Є. А. Інновації в сучасній українській мові: чинники появи та тенденції усталення // Rocznik Slawistyczny. — T.LVIII. — Warszawa, 2009. — S. 47–66.
9. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. — 2007. — № 4. — С. 3–15; 2008. — № 1. — С. 24–35.
10. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. — К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.
11. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Даниленко Л. І. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських // Мовознавство. — 2003. — № 2/3. — С. 96–111.
12. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: Монографія / Ж. В. Колоїз. — К.: Акцент, 2007. — 311 с.
13. Лексика на перетині наукових парадигм: Монографія / за ред. Л. Струганець. — Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. — 212 с.
14. Лисиченко Л. А. Динамічні процеси в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття / Л. А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. — Харків: ХНПУ, 2009. — Вип. 28. — С. 100–105.
15. Мельничук О. С. Еволюція мови // Українська мова: Енциклопедія. — вид. 3-тє, зі змінами і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 172–173.
16. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи // Мовознавство. — 1981. — № 2. — С. 22–34.
17. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодици початку ХХІ ст. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — 328 с.
18. Нелюба А. М. Явище економії в словотвірній номінації української мови (системний вимір): [монографія] / А. Нелюба; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків. іст.-філол. т-во. — Харків, 2014. — 183 с.
19. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: Монографія / [Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова,

- В. В. Максимчук]. — Рівне — Оломоуць: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011. — 356 с.
20. Селіванова Олена Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля-К, 2006—716 с.
 21. Сосюр Фердинан де. Курс загальної лінгвістики. — К.: Основи, 1998. — 324 с.
 22. Стишов О. А. Актуалізовані слова в українській мові кінця XX — початку XXI століття // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. — Рівне — Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. — Вип. 21 (3). — С. 71—74.
 23. Стишов, О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця XX ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) [Текст]: дис. ... д-ра філол. наук / Стишов Олександр Анатолійович. — К., 2003. — 597 с.
 24. Стишов О. А. Семантичні неологізми в дискурсі українськомовних мас-медіа початку XXI століття / О. А. Стишов // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. — Вип. 13. / [редкол.: Ж. В. Колоїз, (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.] — Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. — С. 364—374.
 25. Стишов О. А. Тенденції розвитку лексики сучасної української мови (на матеріалі мови мас-медіа) // Лінгвістичні студії: на пошану корифею: зб. наук. пр. і вітань із нагоди 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Сергія Івановича Дорошенка. — Харків, 2014. — С. 55—66.
 26. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття [Текст]: на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. — 2-ге вид., перероб. — К.: Пугач, 2005. — 388 с.
 27. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття / Л. В. Струганець. — Тернопіль: Астон, 2002. — 352 с.
 28. Таран А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики: Монографія. — Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2011. — 232 с.
 29. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX — XXI ст.: Монографія / О. О. Тараненко. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. — 248 с.
 30. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: [Монографія] / Л. І. Шевченко. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. — 498 с.
 31. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. — Мюнхен: Молоде життя, 1951. — 396 с.
 32. Юрченко О. В. Сучасна українська літературна мова. Інноваційні процеси в сучасній українській літературній мові. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / О. В. Юрченко, Т. Г. Юрченко — Мелітополь.: МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2015. — 112 с.
 33. Najnowsze dzieje języków słowiańskich: Українська мова. — Opole, 1999. — 324 s.
 34. Słowotwórstwo/Nominacja. — Red. nauk. I. Ohnheiser. — Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Univ. Opolski, 2003. — 538 s.

Навчальна інформація

Розділ 1

Усі ми є свідками того, що в нинішню інформаційну епоху та подальшого продовження процесу глобалізації всі живі мови як відкриті та динамічні системи знаходяться постійно в русі, у розвитку, зазнають кількісних і якісних змін, модифікуються у просторі й часі, реагуючи на зрушення в суспільстві та в мовній свідомості їх носіїв, але водночас зберігають ознаки стабільності та цілісності. Цим забезпечується виконання мовами найголовнішої їх ролі — засобу спілкування, реалізація таких функцій, як акумулювання досвіду суспільства, зв'язок між різними поколіннями та збереження багатовікової пам'яті етносів.

Із-поміж переважної більшості лінгвістів уже загальноновизнано: серед відомих ярусів мовної системи найбільш піддатливим

до змін і перетворень є лексичний, нерозривно пов'язаний із історією, культурою та менталітетом певної нації.

Нині у філологічній науці домінує постулат: на співвідношення динамічного й статичного у складній та кількарівневій багатофункційній системі, якою виступає людська мова, важливе значення має різноаспектний зв'язок мови і суспільства. Розвиток останнього активно впливає на лінгвальну систему, а вона, відповідно, на певну соціальну спільноту. Теоретики мовознавства здавна оперують поняттями **синхронія** і **діахронія**, **динаміка** і **статика**, які запровадив свого часу відомий учений Фердинанд де Сосюр.

Незаперечним виступає факт, що кожна жива мова як матеріально-духовна система кількох підсистем, як і все в природі й суспільстві, поступально рухається, видозмінюється. Особливо переконливим свідченням цьому є лексико-семантичний і словотвірний рівні української мови кінці ХХ — початку ХХІ століть. На цьому часовому проміжку в названих рівнях (особливо в першому з них) простежується істотна динаміка як кількісного, так і якісного характеру. Це пов'язано передусім із бурхливими подіями та перетвореннями в Україні — здобуття незалежності, зміна суспільно-політичного та економічного ладу, революції (2004–2005 і 2013–2014 років), анексія Криму Російською Федерацією, війна на Сході держави (частина Донської і Луганської областей), уведення військового стану в деяких областях України (грудень 2018 року), набуття українською мовою державного статусу та ін. а також і в світовій спільноті — глобалізаційні процеси, перехід до інформаційної епохи, науково-технічний прогрес, боротьба за сфери впливу, воєнні та релігійні конфлікти, еміграційні рухи, тероризм, корупція тощо. Нерідко всім, названим вище, зумовлені докорінні зміни в лексиці та семантиці слів, які дають нам підстави стверджувати про наявність діахронії на певному синхронному зрізі мови.

На нинішньому етапі розвитку української мови динаміку в її лексико-семантичній системі, зокрема кількісного оновлення

вивчають ряд лінгвістів (Д. Баранник, О. Тараненко, С. Єрмоленко, Н. Клименко, О. Сербенська, Є. Карпіловська Л. Струганець, Ж. Колоїз, Г. Вокальчук, М. Навальна, В. Шаповалова, М. Бойчук, О. Кабиш, Я. Старченко, А. Таран, І. Голуб, О. Арешенкова, Т. Панченко, М. Глуховська та ін.). Нині також учені студіюють якісні зміни в лексико-семантичній системі мови, зокрема явища вторинного семіозису (Л. Лисиченко, В. Жайворонок, В. Манакін, І. Самойлова, Т. Бевз, О. Жирик, В. Пономаренко, О. Ляхова, Л. Сменова, А. Малявін та ін.), архаїзацію й пасивізацію певних шарів лексики (Л. Струганець, Є. Карпіловська, Л. Томіленко та ін.), актуалізацію слів, що перебували на периферії лексико-семантичної системи (Л. Мацько, О. Стишов, Л. Струганець, Л. Гнатюк, О. Ковтунець, М. Дудик та ін.), активізацію національних дериваційних процесів, спричинену як естра, так і інтралінгвальними факторами (О. Тараненко, Н. Клименко, К. Городенська, В. Грещук, В. Олексенко, Є. Карпіловська, А. Архангельська, А. Нелюба, Л. Кислюк, Г. Віняр та ін.). Названі вище процеси в лексиці та семантиці відображають явні та приховані механізми мовного поступу. Помічено, що зміна в одній із ланок словникової системи неминуче викликає своєрідну ланцюгову реакцію модифікацій в інших. Трансформації в семантиці лексеми, незалежно від того, чи вони є наслідком внутрішнього розвитку, чи іншомовного впливу, ніколи не обмежуються будовою одного слова, а спричиняють значеннєві зрушення у структурно споріднених чи семантично детермінованих мовних одиницях.

У кожій мові, яка інтенсивно розвивається, надзвичайно важливою рисою є також стійкість, константність значного за обсягом пласту лексичних одиниць. Це архіважливий комунікаційний складник. Адже без статичності мовний розвиток створив би неупорядкованість і хаос, порушив би тяглість у лексичній системі, призвів би до непорозуміння між давніми і сучасними українцями. Тоді б ми втратили величезні та багатотомні мовні

й інтелектуальні надбання та здобутки етносу (історичні, культурні, моральні, естетичні, правові, науково-технічні, економічні тощо). Через це більшість лінгвістів вважає, що в мовах у межах 60–90% слів основного фонду мають бути стабільними, а інша частина (десь 10–40%) — може бути змінною, тобто новою або відродженою. Студіювання мовних елементів із погляду динаміки дає змогу виявити як процеси новозапозичення або витворення нових слів різними способами словотворення (*архіватор, футволейбол, автомайданівка, україновиховання, коштодавець, крипторинок, ватний* «той, який веде проросійську або антиукраїнську пропаганду; проросійський», *жовто-блакитні* «гравці національної збірної України» та ін.), так і пасивізації низки лексичних одиниць (напр.: *політінформація, соцзобов'язання, СРСР, ленінець, купонокарбованець, міліціонер* та ін.). Помічено, що нерідко рух від відомого до нового супроводжується функціонуванням варіантних і синонімічних одиниць на певному етапі розвитку мови (часто вони являють собою перехідні сходинки від колишньої літературної норми до нової): *діаспорець* — *діаспорит* — *діаспорівець* — *діаспорник* — *діаспорянин*; *мітингуочий* — *мітинговець* — *мітингар* — *мітингувальник*; *вказівниця* — *вказівка* — *вказівник* — *вказка*; *інтернет* — *мережа* — *всережжя* — *павутина*; *депутат* — *нардеп* — *мандатносець* ірон.— *значконосець* ірон.— *деп* — *кнопкодав*; *відобразити* — *відбивати* — *віддзеркалювати* тощо.

Необхідний баланс динаміки й статичності як двох невід'ємних особливостей існування мови забезпечує рівновагу тієї чи тієї лінгвальної системи, а абсолютизація одного з цих чинників неминуче призводить до суперечностей в оцінці мовної специфіки.

Розділ 2

Нині переважна більшість лінгвістів із-поміж **чинників** розвитку словникового складу мови виділяє:

1) **Фактори екстралінгвальні** — здобуття Україною незалежності й поступове її утвердження; відродження і розбудова нових державних політичних, економічних та культурних установ та організацій; усунення одновладдя Комуністичної партії, поява та функціонування багатопартійної системи; демократизація суспільства; Помаранчева революція; Революція Гідності; анексія Криму Російською Федерацією, бойові дії на Сході України й АТО; Операції Об'єднаних сил (ООС); зростання національної свідомості й патріотизму в пересічних жителів України, формування громадянського суспільства; використання української мови у статусі офіційної (державної), піднесення її соціального престижу, зростання зацікавлення громадян лінгвальними проблемами, а тому, безперечно, сприяло зростанню ролі рідної мови, розширенню її функцій у соціумі, підвищенню інтересу суспільства до мовних питань і проблем та їхня політизація; покращення мовної політики в державі; певне усунення цензури й самоцензури; подальше розширення міжнародних політичних, економічних, наукових, культурних та ін. контактів українців з іншими етносами, інтенсивні міграційні процеси, туристичний обмін і поїздки; науково-технічний розвиток, особливо впровадження нових інформаційних технологій; зростання ролі інтернету, істотне розширення меж комунікативно-інформаційного покриття щодо різних сфер людського буття; зміна мовних смаків і моди на слова (естетичні смаки певної доби); зміни в соціальній структурі українського суспільства, інтелектуалізація та багато ін.

2) **Інтралінгвальні чинники** — системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; відродження і збагачення питомих структурних ознак національної мови, дещо нівельованих у радянську епоху; тенденція до інтеграції елементів мови; принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; надання переваги більш емоційно-експресивним мовним формам; дія аналогічних тенденцій у словотворі та лексиці, що сприяли її подальшому розвитку, набуттю новизни та ін.

Розділ 3

Головними тенденціями та важливими процесами у розвитку словникового складу української мови кінця ХХ — початку ХХІ століття є такі: **глобалізація/автохтонізація**

Глобалізація (від англ. *globalization*) — це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Це передусім демократичні перетворення, лібералізація, відкритість сучасного українського суспільства для різноманітних міжнародних зв'язків, економічні й політичні важелі, численні наукові, культурні та спортивні форуми, міграція населення і робочої сили, розвиток туризму, поширення світової моди та багато ін. [Стишов Тенденції розвитку..., с. 56]. У ширшому розумінні — перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі. У лексико-семантичній і словотвірній системах сучасної української мови вона виявляється в:

1) активному запозиченні слів здебільшого з мови міжнародного спілкування — англійської, а також лексичних одиниць із деяких інших лінгвальних систем, які вживаються і засвоюються переважною більшістю мов світу та стають інтернаціоналізмами: *електролітак* «літак із електродвигуном, що живиться від акумуляторів, установлених на ньому», *гіроскутер* «вуличний електричний транспортний засіб, що складається з горизонтальної планки з двома колесами з боків»; *бот* (англ. *bot*) (скорочено від робот) «програмне забезпечення, котре використовується для збору даних»; *дрон* (англ. *drone* — трутень) «безпілотний літальний апарат військового чи цивільного призначення»; *краудфандинг* (англ. *crowdfunding* — «народне фінансування» *crowd* — букв. «натовп») «спосіб колективного фінансування на основі добровільних внесків»; *бариста* (з італ. *barista* — букв. «людина, яка працює за стійкою в барі») «фахівець із приготування кави (здебільшого еспресо)»; *феншуй* (із кит. *feng shui* [фен шуй] «давнє містичне вчення в Китаї про гармонію людини і Всесвіту; найдоцільніше освоєння

простору з користю для людини; гармонійне поєднання компонентів інтер'єру та меблів»; *сашимі* (із япон. 【刺身】 さしみ, *sasimi*) «тонко нарізане філе різноманітних сортів сирих риб, інших морепродуктів або, зрідка, м'яса» та ін.;

2) калькуванні деяких слів: *працеголік/трудоголік* (з англ. *workaholic*), *рукоборство* (з англ. *arm-wrestling* від англ. *arm* — рука й англ. *wrestling* — спортивна боротьба), *бритоголовий* (з англ. *skin-head* — бритоголовий від *skin* — шкіра і *head* — голова), *новомова* (з англ. *new speak*), *виживання* (з англ. *survival*), а також деякі однокореневі слова: *крутий* (із амер. розм. *tough* — злочинний, хуліганський; можливий також вплив англ. *cool* (у переносному значенні) — нахабний, безсоромний);

3) інтенсифікації іншомовних дериваційних ресурсів — основ і скорочень (аброморфем) (*блог*, *б'юті-*, *інтернет-*, *крипто-*, *медіа-*, *відео-*, *аудіо-*, *піар-*, *кібер-*, *тон-*, *веб-*, *ІТ-*, *е-*, *-терапій-*, *-кратій-*), суфіксів та суфіксоїдів (*-ман*, *-фоб*, *-фобій-* *-ід*, *-цид*, *-гейт*), префіксів та префіксоїдів (*пост-*, *нано-*) [Стишов Тенденції розвитку..., с. 58].;

4) запозиченні з англійської мови нового способу словотворення — телескопії (н-д: *веломобіль*, *бандюкович*);

5) активному вживанні варваризмів (здебільшого в латинській графіці: *B2B*, *5G*, *PR*, *SMS*, *VIP*, *WEB*, *Wi-Fi*, *iPhone*, *iPod* та ін.;

6) окремих семантичних запозиченнях у структурі українського лексикону (пор. англ. *star* — укр. *зірка* — «людина, яка прославилася в якійсь сфері діяльності (у мистецтві, літературі, спорті і т. ін.); популярна публічна особа»; англ. *pirate* — укр. *пірат* — «той, хто займається незаконним виробництвом і розповсюдженням аудіо- і відеопродукції, комп'ютерних програм, книг, магнітофонних записів тощо, нехтуючи законом про авторські права», англ. *yo-yo* — укр. *йо-йо* «футбольна команда, яка то вибуває із Англійської прем'єр-ліги, то знову входить до неї» та ін.

Глобалізаційні впливи сприяють інтенсивному поповненню української лексичної системи переважно книжними одиницями,

серед яких домінують терміни з різних наук і галузей виробництва. Це стосується й інших сучасних слов'янських мов.

Досить потужній тенденції до інтернаціоналізації в сучасній українській мові протистоїть інша визначальна, яка останніми роками стає більш дієвою і впливовою, тенденція — до **автохтонізації** (або **націоналізації**, **етнізації**). Це виникнення і розвиток або відродження специфічних рис (питомих мовних явищ та одиниць) у національних мовах, які засвідчують їх відмінність від інших мов, неповторність. Тобто це боротьба за збереження, відстоювання «національного Я», а особливо творення нових слів, враховуючи структурні, семантичні, стилістичні та інші особливості рідної мови й використовуючи всі потенційні можливості, закладені в ній, прагнення до повернення національної ідентичності й самобутності рідній мові. Характерно, що аналізована тенденція засвідчена передусім у тих слов'янських мовах (зокрема й в українській), які у попередній період зазнали утисків від панівної мови колишніх імперій (СРСР, СФРЮ). Переконливими прикладами слугують одніці, на зразок: *безпековий*, *громадянотворення* «процес формування свідомого громадянина держави», *вологоутримувач*, *голодувальник*, *висвята* та ін.

Акцентуємо увагу на тому, що хоч ці тенденції і протиставляються, є здебільшого різновекторними, але, безперечно, вони певним чином взаємопов'язані, взаємозумовлені (іноді навіть взаємопереплетені), а також невіддільні від інших менш виразних тенденцій і впливів. Тобто на лексичному рівні сучасної української мови чітко засвідчено дію основного закону філософії — єдності й боротьби протилежностей. Наприклад, нині це виявляється в істотному посиленні тенденції до **гібридизації**, або **змішаного словотворення**, Суть її полягає в активізації поєднання іншомовних і питомих словотворчих ресурсів — слів, основ, афіксів: *бутербродниця*, *високоалергенний*, *відеодзвінок*, *відеодоказ*, *медіа-удар*, *піар-хід*, *інтернет-розробник*, *топ-гість*, *трешовик* та ін.

В українській мові зазначеної вище доби **автохтонізація** найбільш переконливо виявляється в: а) творенні значного корпусу неологізмів на питомій дериваційній базі; б) відродженні давніх, випробуваних тривалою практикою вживання слів і форм; в) у продукуванні пуризмів замість запозичень (особливо з російської, а також із англійської мов); г) збагаченні літературної мови за рахунок внутрішніх ресурсів («олітературнення» колишніх розмовних одиниць, деяких діалектизмів, жаргонізмів й окремих арготизмів).

Нині в українській мові засвідчено ще дві важливі тенденції: до **окнижнення** («інтелектуалізації») — **орозмовлення** («**демократизації**»). **Окнижнення** — це зростання питомої ваги книжних слів у публіцистичному, художньому, науковому, офіційно-діловому, почасти конфесійному, і навіть розмовному стилях, які вносять відтінок науковості, урочистості, офіційності тощо. На сучасному етапі розвитку української мови це здебільшого новозапозичення-терміни та професіоналізми (*ком'юніті* «об'єднання матеріалів або авторів з певної тематики або мети», *хедхантинг* «один із напрямків пошуку та підбору персоналу ключових і рідкісних, як за фахом, так і за рівнем професіоналізму фахівців; перемаювання їх з інших компаній», *квілтинг* «різновид текстильного дизайну, в якому полотню доповнюється стьобаною фактурою», *стронгер* «металева труба, усередині якої встановлена спеціальна спіраль, щоб потік відпрацьованих вихлопних газів при проходженні по каналу виводу газів закручувався навколо своєї осі — як наслідок, одночасно збільшується його швидкість і зменшується рівень тиску»), а також абстрактна лексика (*українськість* «український спосіб життя, ментальність», *підзаконність*, *україноментальність*, *прозахідництво*), офіційно-ділові одиниці (*справочинець*, *правочин* «дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків», *правник*, *провадження*), окремі старослов'янізми (*предстоятель*) тощо. Варто зазначити, що негативним наслідком окнижнення та інтелектуалізації є

засмічення текстів іншомовними запозиченнями навіть у тих випадках, коли маємо свої доречніші та вдаліші відповідники.

Орозмовлення. Як відомо, розмовними є слова, що характеризуються невимушеністю і безпосередністю, яскравим позитивним або негативним експресивним і емоційним забарвленням, образністю, особливим стильовим і стилістичним навантаженням, а тому протиставляються стилістично нейтральній та книжній лексиці літературної мови. **Орозмовлення** — істотне (порівняно з попередніми періодами розвитку національної мови) кількісне і якісне зростання розмовних слів і форм у художньому, публіцистичному і навіть зрідка в офіційно-діловому та науковому функціональних різновидах української мови (*відключка* «перебування у стані непритомності», *всесезонка* «автомобільна шина, придатна для будь-якого сезону», *папіряччя* зневажл.-ірон. «зібрання документів, праць у паперовому форматі», *безлімітка* «безлімітний інтернет», *електронка*, *есемеска*, *мажорка*, *членкиня*, *розкрутити*, *підрізати*, *шалик* та ін.). Можна навести чимало прикладів, коли в процесі активного функціонування, інтенсивного «розкручування» у мові (особливо в мас-медійному та інтернетному дискурсах) розмовні слова поступово втрачали відтінок розмовності й ставали нейтральними лексичними одиницями (*плавчиня*, *борчиня*, *вартівня*, *плекальня*, *барсетка*), проникаючи у всі функціональні різновиди сучасної української мови. Спостерігаємо позитивний процес, коли утворені за допомогою споконвічно українського суфікса *-ин(я)* деякі лексеми поступово витісняють російські входження радянської доби (пор.: *грекуня* (зам. гречанка), *продавчиня* (зам. продавщиця), *плавчиня* (зам. плавчиха)). Названі одиниці — переконливе підтвердження прагнення до повернення національної специфіки й самобутності українській мові. Демократизація в українському суспільстві сприяла і демократизації в мові, тобто лібералізації вибору лінгвальних засобів для передавання будь-якої, навіть офіційної інформації. У такі періоди норма стає вільнішою, а процес відторгнення ненорма-

тивних явищ припиняється або принаймні уповільнюється. На лексико-семантичному рівні сучасної української мови це засвідчено функціонально-стилістичною розкутістю, істотним збільшенням кількості відроджених лексем, нічим не виправданих запозичень, колоквіальних, соціолектних слів, суржику, оказіоналізмів, а також навіть згрубілої, лайливої і вульгарної лексики: *халявник*, *сенсей* «учитель, наставник», *дебілізуватися* «перетворюватися в дебілів», *стервозний*, *студяга* «студент», *чилити* «відпочивати», *жмурик* «покійник» та ін. Наведемо приклади процесів зниження стилістичного регістру мовлення з художнього, мас-медійного та розмовного дискурсів: — *Забирай її, Титаренко. А сюди ту шоблу криміналістів. І швидко на допит цих архарівців, доки Полтава у двері не загнукала* (О. Ульяненко); «Віктор Тихонов упевнений, що Тимошенко знову *«кине»* Ющенка» (Газета по-українськи.— 2007.— 19 березня); *Мій дружбан має дуже стервозний норов* (із розм. мовлення).

Субстандартизація тісно пов'язана з попередньою тенденцією. Вона виявляється в інтенсифікації вживання в розмовному, а також і в мас-медійному та художньому стилях субстандартної лексики — некодифікованих розмовних слів (*косячити* «робити помилки, виконувати що-небудь невміло або неохайно, недбало, чинити неправильно», *гуртило/гуртяк/гуртяга* «гуртожиток», *люмпак* «люмпен-пролетар», *відмудохати* «дуже побити кого-небудь»), різних жаргонізмів (*сиги* «сигарети», *фізуха* «фізична форма, у якій перебуває людина», *кабанчик* «міномет», *фінтер* «той, хто виконує фінти з м'ячем») і навіть аргю (*шпілити* «грати в карти», *лох*, *кидало*, *дерибан*).

Пуризація в сучасній українській мові відбувається досить активно і переважно в руслі автохтонізації — творення або відродження питомих лексичних одиниць замість росіянізмів та інших запозичень. Прикладами позитивних одиниць можуть слугувати: *равлик* «значок @», *надавтомобіль* «суперкар», *літниця* «дача», *ікономаляр* «іконописець» та ін. Нині вони, як ми вважаємо,

стали нормативними та повинні бути кодифікованими. Поте, на жаль, у цьому важливому мовному процесі не все так позитивно, як хотілося б. Адже засвідчено й негативні й небажані пуризми: *гаківка* (зам. *хокей*), *копун* (зам. *футболіст*), *сітківкар* (зам. *тенісист*), *п'ястукар* (зам. *боксер*), *лещетар* (зам. *лижник*), *світливець* (зам. *фотограф*), *летун* (зам. *льотчик*) та ін.

Антропоцентризм. Як відомо, антропоцентризм — це широке наукове поняття. **Антропоцентризм** (від грец. *ανθρωπος* — людина і лат. *centrum* — центр) — філософське вчення, згідно з яким людина виступає центром Всесвіту і завершенням еволюції світобудови. Новітнє мовознавство, характеризуючись антропологічним напрямом розвитку, досліджує зв'язок мови з мисленням людини, її внутрішнім світом, креативною діяльністю й сприйманням довкілля, загальнолюдськими та етнічними цінностями та надбаннями. Визнано, що однією з провідних тенденцій сучасної лінгвістики є вивчення «мови в людині» і «людини в мові» [Г. Вокальчук, с. 9]. Антропоцентризм ще визначають як вивчення мови з метою пізнання її носія. На передній план виступають проблеми виявлення закономірностей лінгвoseміотичного засвоєння людиною навколишнього матеріального світу та інформаційного простору, стратегічної побудови спілкування для реалізації людських потреб, структурування вигідного для комунікантів середовища. Активне зростання корпусу нових іменників на позначення осіб, антропо- і зоометафор, метонімії та ін. — переконливе свідчення посилення антропоцентризму в сучасній українській лексиці, який ґрунтується на уявленні про узагальненого мовного суб'єкта, а також відображення в мові й мовленні найрізноманітніших його інтенцій та волевиявлень. Форми антропоцентризму залежать від сфер духовного життя та рівня цивілізації, наприклад: побутова, авторитарна, деперсоналізувальна, патерналістична, гуманістична, персоналізована форми. Антропоцентричний принцип передбачає вивчення механізму когнітивного процесу,

осмислення статусу людини в соціумі, мові та мовленні. Сприйняття людиною себе як центру всесвіту проявляється, зокрема, у значеннях слів кількісної семантики, у соматичних одиницях, метафорах тощо.

Функціоналізм передбачає розгляд мови у процесі використання (функціонування) з огляду на комунікативну взаємодію інтерактантів і цілеспрямовану природу мовних одиниць та явищ [Селіванова 2006, 650]. Це студіювання мови у дії, в дискурсі, при реалізації своїх функцій. Функціоналізм у лексиці засвідчено у 1) появі неосемантизмів унаслідок використання слів у незвичному для них оточенні (дистрибуції); 2) зміні стильових і стилістичних ознак лексем у процесі вживання; 3) прагматичне використання слів тощо.

Мовна економія. У лексиці вона зримо засвідчена в: активізації аббревіатур (*ООС* «операція об'єднаних сил», *САП*, *АТО*, *ДНР*, *юрособа*, *нардеп*, *спецесія*, *держоборонзамовлення*), універбів (*електронка*, *мобілка*), різних видів складних слів (*єдиноподатківець*, *геній-мільярдер*), усічень (*ок* «окей», *контра* «контратака», *деп* «депутат»), неосемантів (*вмирати* «виходити з ладу, ламатися», *ватник* «малоосвічений, люмпенізований та здебільшого проросійськи налаштований громадянин, чия соціально-політична позиція суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу російської пропаганди») тощо.

Мода і мовні смаки. Помічено, що в лінгвальній практиці кожного нового покоління з'являються певні мовні особливості порівняно з мовленням його попередників. Тому ще однією досить важливою тенденцією розвитку національного словника у кінці ХХ — на початку ХХІ ст. виступає мода на певні лексичні одиниці, а також мовні смаки українців. Модні слова — це специфічний і пізнаваний шар лексики, що містить слова іншомовні та стилістично обмежені, які відрізняються незвичайністю звучання і семантики, високою частотою використання, тобто такі, що перебувають у фокусі загостреної мовленнєвої уваги су-

часної людини [Бічай, с. 1]. Так, за нашими спостереженнями, в аналізованій період надзвичайно модними лексичними одиницями виступають: лексичні запозичення (*айфон* «спеціальний пристрій із сенсорним екраном, який функціонує як камерофон, портативний медіа-плеєр, інтернет-клієнт (із електронною поштою, веб-браузером та Wi-Fi), зокрема з можливостями відправки SMS та візуальної голосової пошти», *гламур* «показна розкіш, демонстративна пишність, нарочитий шик», *паті* «вечірка», *бренд* «розрекламована марка якогось товару, послуги, нової ідеї»), розмовні слова (*глянець* «глянцевий журнал», *плазма* «плазмовий телевізор», *мажор* «дитина багатих батьків, яка має низькі моральні якості», *глист* «дуже худа людина»), жаргонізми (*відос* «відеофільм», *бінго* «дуже гарно, чудово», *татушка* «шпартгалка, написана на тілі людини», *задрот* «людна, яка є фанатиком комп'ютерних ігор», *зачесон* «зачіска»), арготизми (*віджимати*, *ксива*, *фуфло*) [Стишов Тенденції розвитку..., с. 65]. Активний процес підтримання мовної моди нині почасти пропагують також українськомовні ЗМІ.

Дайте відповіді на запитання

1. Пригадайте і висвітліть поняття *діахронії* і *синхронії* в мові.
2. Як Ви розумієте *динаміку в лексико-семантичній системі сучасної української мови*?
3. Навіщо потрібна *статику в мові*? Відповідь обґрунтуйте.
4. Хто з відомих лінгвістів висвітлював *проблеми динаміки й статичності в мові*?
5. Назвіть найголовніші екстралінгвальні чинники розвитку лексики української мови на сучасному етапі.
6. Які з факторів у розвитку словникового складу мови належать до інтралінгвальних.
7. Охарактеризуйте, підкріплюючи конкретними прикладами, основні тенденції впливу на зміни словникового складу української мови в кінці ХХ — на початку ХХІ століття.

Завдання для самостійної роботи

Законспектувати статті:

- ♦ Оксана Костів Співвідношення динаміки та статичності в мові// Вісник Львівського університету: Серія філологія.— Львів.— 2010.— Вип. 50.— С. 404–407.
- ♦ Жарко С. Ю. Тенденції сучасної української літературної мови та їх відображення в мові ЗМІ// Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації», 2016.— Вип. 16.— С. 64–69.

Тематика доповідей та рефератів

1. Висвітлення динаміки і статичності в мові в роботах Фердинанда де Сосюра, І. Бодуена де Куртене, О. Мельничука та ін.
2. Екстралінгвальні чинники розвитку лексики у сучасних мовах
3. Інтралінгвальні чинники розвитку лексики у мовах
4. Кількісні і якісні зміни в словниковому складі сучасної української мови
5. Вияв тенденцій глобалізації й автохтонізації в лексико-семантичній системі української мови в кінці ХХ — на початку ХХІ століття.
6. Окниженість й орозмовленість в словниковому складі сучасної української мови.
7. Антропоцентризм у сучасному українському лексиконі.
8. Вплив моди і мовних смаків на мовлення сучасної української молоді.

Тренувальні вправи

1. Серед поданих слів знайти неологізми, що проникли в українську мову як результат глобалізаційних тенденцій і впливів: *агролізинг*, *артус*, *антимінс*, *бабл-футбол*, *едукологія*, *лоукостинг*, *космодром*, *міленіал.*, *гіроскутер*, *ват*, *хостинг*, *єврофлаєр*, *титло*, *енотека*, *інтернет-мем*, *піїт*, *ба-*

нджі-джемпінг, біг-ейр, ерозія, вебінар, велнес, антимінс, дуобус, іміджелогія, елліни, лонгрид, міні-сигвей, анальфабет, нетлінгвістика.

2. З-поміж поданих одиниць знайти і виписати колоквиальні неологізми, що постали як результат тенденції до орозмовлення:

осучаснити, чикилдикнути, кепкувати, безвіз, хіпак, брякнути, хідник, вебка, кептарик, передсезонка, чмо, тирити «красти», курдупель, гривась, базіка, чуйка, електронка, галіфетчик, безлімітка «безлімітний інтернет», бляха «єврономер на автомобілі», тріпло, шенген «шенгенська віза», босяк, б'ютак «б'ютівець», дан.

3. Які з поданих неологізмів постали як результат автохтонізації?

єдиноподатковик, автобан, керманичка, жовтоблакиття, етноцид, ламінатник, єдиномовний, нанотехнологія, нобелістка, кнопкодав, номен, єдиноспасенний, мережник, істик, кулявлоб, надмасивний, мажа, жироспалювальний, латкування, мажор, звітодавець.

4. Виписати у першу колонку позитивні, а в другу — негативні й небажані пуризми:

равлик «значок @», летун «льотчик», маланкувати, навкулачник, лизжвар, дротохід, чомучка, стравопис «меню», коштодавець «спонсор», новинар «журналіст», ключка, вальниця «підшипник», ковдровтикач «підковдра», прогонич «болт», рушій «двигун», віче, тризна «поминки», бучка «біта», справочинець «діловод», кутик, летовище, світлина, розчепірка, рукометник.

5. До поданих пуризмів дібрати іншомовні слова-відповідники:
швидкомір, казальниця, всемережжя, передогляд, стінопис, літник, часомір, наручка, рукоборство, славень, обіжник,

дахолаз, летючка, кошиківка/кошівка, черевики, жарівка, заштрик, кутовий, відбиток.

Слова для довідок: *віриш, гандболіст, лампочка, руфер, ксерокопія, корнер, укол, шузи, флаєр, циркуляр, прес-реліз, гімн, армреслінг, спідометр, браслет, інтернет, таймер, амвон, дачник, баскетбол, превю, мурал, графіті.*

6. Як Ви вважаєте, які з поданих неологізмів постали в сучасній українській мові завдяки дії тенденції до антропоцентризму? Які з них, на Вашу думку, є невдалими утвореннями?

філологиня, вузівка, науковиця, мажорка, командуючий, кутяр, дайверка, змагун, борчиня, цитрусовод, страусівник, спортовець, жердинник, футболор, феменка, кактусівник, шефиня, банкірка, бігун «дезертир», шахідка, мітингар, мітинговець, науковиця, вишівець, урвитель, кукурудзовод, завідуючий.

7. Які з поданих неологізмів нині активно вживають, оскільки є мода на певні слова?

таритися, ізі «легко», нанопанк, коуч «тренер», задротити, качок, ганити, паті, крутий «1. Той, хто (що) справляє сильне враження; неординарний. Особлива, рішуча, неординарна і т. ін. людина. 2. Той, хто виявляє особливу жорстокість в своїх діях, поведінці; той, хто демонструє свою фізичну силу чи велику впливовість», глянець «глянцевий журнал», хлопака, дайвер, драйвер «водій», віче, стрілка «зустріч», махач «бійка», маляр, байк «мотоцикл», кайфолом, мотель, братело, пред'ява, говорити, мачо, ошукати, хіпувати.

ТЕМА № 2

НЕОЛОГІЯ І НЕОГРАФІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

План

1. Зародження і розвиток української неології.
2. Загальнономовні й авторські неологізми.
3. Українська неографія: здобутки і проблеми.

Література

1. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русская неография: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / Светлана Ивановна Алаторцева. — С.-Пб., 1998. — 317 с.
2. Бондар М. В. Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ — початку ХХІ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. В. Бондар. — Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. — К., 2004. — 19 с.
3. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) / за ред. А. П. Грищенко: монографія / Г. М. Вокальчук — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — 523 с.
4. Вокальчук Г. До питання про історію дослідження оказіональних лексичних новотворів в українському мовознавстві // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: Зб. наук. праць. — Серія: Філологія. — Вип. 5. — Вінниця: Вид-во Вінниц. держ. пед. ун-ту, 2003. — С. 14–18.
5. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. — 444 с.
6. Д. Ганич, І. Олійник Словник лінгвістичних термінів. — К.: Вища шк., 1985. — 360 с.
7. Герман В. В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60–90 рр): автореф. дис.: канд. філ. наук. К. 1999. — 22 с.
8. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм // [Електронний ресурс] / В. А. Гладка // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. — 2009. — Вип. 11. — С. 170–177.
9. Городенська К. Українська неологія / К. Городенська // Українська мова. — 2009. — № 3. — С. 137–141.
10. Ємчура Н. Р. Теоретичні засади визначення неологізмів у сучасному слов'янському мовознавстві / Н. Р. Ємчура // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. — 2010. — Спец. вип. — С. 33–41.
11. Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибики, О. Г. Тодор; за ред.: С. Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — 222 с.
12. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / О. О. Жижома. — К., 2003. — 242 с.
13. Загнітко А. Естетичне навантаження оказіоналізмів у поезії В. Стуса // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 8. — Донецьк: Дон.НУ, 2001. — С. 208–216.
14. Калетнік А. А. Неокласична неологія: лінгвістичний статус: монографія. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. — 304 с.
15. Карпіловська Є. А. «Аероплань, душе моя...» (Багатоликий оказіоналізм Павла Тичини) // Культура слова. — 2016. — Вип.84. — С. 25–36.
16. Карпіловська Є. А. Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) // Українська мова. — 2004. — № 3. — С. 3–29.

17. Карпіловська Є. А. Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання / Є. А. Карпіловська // Українська мова. — 2011. — № 2. — С. 3–18.
18. Колоїз Ж. До питання про диференціацію основних понять неології // Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки. — 2002. — № 3. — С. 78–83.
19. Колоїз Ж. В. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Філологічні студії. — 2008. — Вип. 1. — С. 27–36.
20. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи / Ж. В. Колоїз // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Філологія. Мовознавство. — 2009. — Т. 105, Вип. 92. — С. 57–62.
21. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація / Ж. В. Колоїз. — К.: Акцент, 2007. — 311 с.
22. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): дис... кандидата філол. наук: 10.02.01. — Львів, 2002. — 212 с.
23. Мокиєнко В. Лексические и фразеологические неологизмы: общее и различное // Русская академическая неография. Институт лингвистических исследований. — Санкт-Петербург: Наука, 2006. — С. 115–122.
24. А. Нелюба, Є. Редько Лексико-словотвірні інновації (2014). Словник / Загальна редакція А. Нелюби. — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. — 220 с.
25. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: [монографія] / [Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова, В. В. Максимчук]. — Рівне — Оломоуць: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011.
26. Попова Т. В. Неология и неография современного русского языка: учеб. пособие / Т. В. Попова, Л. В. Рацибурская, Д. В. Гугунава. — М.: Флінта; Наука, 2005. — 168 с.
27. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
28. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття [Текст]: на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. — 2-ге вид., перероб. — К.: Пугач, 2005. — 388 с.
29. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. — Вид. 2-ге, випр. і допов. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с.
30. Юрченко Т. Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Юрченко Тетяна Григорівна; Інститут української мови НАН України. — К., 2003. — 18 с.
31. Языкознание. Большой энциклопед. словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
32. Martincová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. — Praha: Univerzita Karlova, 1983. — 160 s.

Навчальна інформація

Розділ 1

Динамічні процеси, особливо інноваційні, у багатьох сучасних живих мовах та зростання інтересу лінгвістів до них слугували потужним стимулом для активного розвитку порівняно молодій науки, яка безпосередньо займається дослідженням нових одиниць, — **неології**.

Українська неологія як окрема наука зародилася в 20-х роках ХХ століття, а остаточно оформилася в кінці 60-х років ХХ століття, і значно пізніше (початок ХХІ століття) від неї відділилася неографія. В історії студіювання лексичних неологізмів в українській виділяємо чотири етапи:

1. 20–30-і рр. ХХ століття, коли почали дотично вивчати лексичні інновації у ході дослідження художніх мовновиражальних засобів (роботи М. Гладкого, І. Огієнка, М. Сулими та ін).

2. 40–60-і роки: у процесі студіювання авторського словотворення П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, А. Малишка та ін. лінгвісти звертають увагу на особливості новотворів передусім як характерних мовновиражальних засобів художніх творів.

3. 70–80-ті роки. Засвідчено роботи, у яких аналізуються значення неолексем у лексико-семантичній підсистемі рідної мови, уточнюються їх характеристики (особливо okazіоналізмів та потенційних слів).

4. із 90-х років ХХ століття розпочалося скрупульозне і великомасштабне вивчення неологізмів на матеріалі мови мас-медіа та художнього стилю.

Однак вважаємо, що українська неологія як наука ще остаточно не сформована, оскільки це вимагає тривалого часового зрізу. Свідченням цього є відсутність єдиної і чіткої термінологічної назви одиниці інноватики, яка поки що має ряд синонімічних номінацій: *неологізм*, *інновація*, *новотвір*, *неосемант*, *новація*, *неотвір*, *нова номінація*, *неономінація*, *нове найменування*, *нововведення*, *неонім*, *неонейм*, *неоверб* та ін. Типовим є таке визначення: **неологія (неологіка)** — наука про неологізми, у сферу діяльності якої входить виявлення нових слів та значень, аналіз факторів їх появи, вивчення засобів їх утворення. На нашу думку, на сучасному етапі **неологія** має три значення: 1) розділ мовознавства, що займається вивченням різновидів неологізмів та їх функціонування; 2) процеси творення неологізмів у мові; 3) увесь корпус неологізмів на певному етапі розвитку конкретної мови.

У кінці ХХ — на початку ХХІ століття у більшості мов засвідчено «неологічний бум». Серед неологів, які зробили значний внесок у розвиток інноватики варто назвати такі прізвища, зокрема зарубіжних учених (Е. Ханпіра, В. Гак, Н. Котелова, А. Брагіна, О. Ликов, О. Розен, О. Земська, Л. Ферм, Т. Попова, О. Сенько, С. Алаторцева, В. Заботкіна, С. Рідел, Ц. Аврамова, О. Мартінцова, Г. Шмідт, Д. Герберг, Дж. *Ейто* та багато ін.), а також дослідників-україністів (В. Русанівський, С. Єрмоленко, Н. Клименко, О. Тара-

ненко, О. Сербенська, Є. Карпіловська, Л. Струганець, А. Нелюба, Г. Вокальчук, М. Навальна, Л. Омельченко, Ю. Зацний, Л. Кислюк, М. Бойчук та багато ін.). Проблеми, які вони порушували у своїх працях, пов'язані із тлумаченням самого терміна «неологізм», аспектом його історичного розвитку та класифікацією.

Розділ 2

У процесі розвитку словникового складу будь-якої мови відбувається постійна взаємодія двох процесів: 1) поява неологізмів із метою називання нових реалій, понять, явищ, ознак, дій, станів у житті соціуму; 2) вихід із ужитку слів на позначення старих реалій і понять. Характерно, що перший процес відбувається інтенсивніше, ніж другий, завдяки чому лексичний склад мови весь час збагачується й удосконалюється. Поповнюється він ще й тому, що не всі слова зникають назавжди, часом вони повертаються до активного вжитку, набувши нового значення або маркованості (їх ми кваліфікуємо як *функціональні неологізми*).

З метою виділення неологізмів у лексичній системі мови, лінгвісти акцентують увагу на різних ознаках цих одиниць. Одні головним критерієм вважають причини появи, інші — належність до активного чи пасивного шару лексики, деякі значну увагу приділяють особливостям творення та джерелам нових слів. Тому існує чимало різних визначень *неологізмів*. Переважно поняття неологізму зводяться до двох основних формулювань: 1) неологізми — це слова або мовні звороти, створені для позначення нового предмета, явища чи вираження нового поняття [Д. Ганич, І. Олійник, с. 151; С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор, с. 105] і 2) неологізми — слова, а також їхні окремі значення, сполучення слів чи вислови, які або з'явилися в мові на певному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальнономовні неологізми), або були вжиті тільки в якомусь тексті, ситуації спілкування чи в мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, неологізми — okazіоналізми)

[Укр. мова. Енциклопедія, с. 408–409; О. Селіванова, с. 417–418; Языкознание. Большой энциклопед. словарь, с. 331].

Вважаємо, що найбільш повним є визначення: **неологізми** (від гр. νέος — молодий, новий і λογισμός — судження, вислів) — це слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті; новизну цих номінацій ще усвідомлюють мовці; вони належать до пасивного шару лексики.

Причини появи неологізмів можуть бути різними. Найбільш важливими з них є:

1. Нагальна необхідність назвати нові предмети, поняття, явища, ознаки, дії, стани: *сканкопія, шуба-автоледі, потворство, розслідувач, дискурсознавство, футволейбол, світч* «сукупність операцій з валютою і цінними паперами, пов'язаних із зміною зобов'язань учасників цих операцій», *психоментальний, дерадянїзувати, декомунїзувати* тощо.

2. Потреба замінити відомі назви вдалішими, точнішими, які відповідають структурі мови або коротшими замість громіздких (перенайменування вже відомих реалій і понять); мовна економія: *безвіз* (замість «безвізовий режим»), *органіка* (зам. «органічно вирощені овочі, фрукти, без хімії і не з ГМО») *кьюроприймач* (зам. «електронний пристрій, який може без участі оператора приймати грошові знаки»).

3. Набуття наявними в мові словами нових значень (неосеманти): *високочолій* «елітарний», *вишиванка* (розм. «вишита сорочка» [СУМ-11, I, с. 540]) — «смуга з національним українським орнаментом, м'який магніт, наклейка з гербом України тощо, що прикріплюється на будь-яку частину кузова, найчастіше на капот,

кришку і задній бампер автомобіля»: *Нині модно стало одягати у вишиванку власний автомобіль* (із газети).

4. Бажання дати предмету чи явищеві свіжу, емоційно-експресивну, образну або естетичнішу назву: *сепаратюга, забугрянин* «той, хто живе за кордоном», *землетрудич* «землероб», *топ-красуня*.

Важливим є також питання **етапів освоєння неологізмів** у мові, яке залежить від ряду чинників як екстра-, так і інтралінгвального характеру. З-поміж них варто виділити найголовніші: а) практична потреба соціуму в нових словах на означення важливих реалій чи понять; б) активність уживання, наявність функціональних конотацій, зокрема й психологічне сприйняття слова. Істотне значення має також походження інновацій — чи це неологізми-запозичення, чи неологізми, створені на основі питомої лексики. Стосовно першої групи відомо, що вони входять до мови-реципієнта разом із реалією або поняттям і відразу ж засвоюються. Інтенсивність процесу освоєння неолексем названої вище другої групи має різні етапи, які визначаються названими чинниками:

1) моментальні входження виникають і відразу ж входять у мову з появою важливих і актуальних реалій: *єврономер* «номер на автомобілі європейської реєстрації», *відеолекція, кіберзахист* «скорочення: кібернетичний захист — комплекс заходів правового, організаційного, економічного і т. ін. характеру, спрямованих на нівелювання кіберзагроз», *смартфон, аудіокнига* та ін.

2) поступові входження проходять апробацію в суспільстві та в мововживанні протягом певного періоду; спочатку можуть уживатися як варіанти чи синоніми до відомих нормативних лексем: *відтермінування* (пор. *відстрочення*), *автозаправний* (пор. *автозаправочний*), *позикоутримувач* (пор. *позикодержатель*) тощо.

3) несподівані (випадкові) входження — індивідуально-авторські (оказіональні) одиниці, які внаслідок тривалого функціонування («розкручування») і соціальної апробації стають нормативними: *зрадофіл, білорусизація* «політичні процеси на зразок тих, що відбу-

ваються в Білорусі й пов'язані з обмеженням демократії та становленням диктаторського режиму (президента О. Лукашенка) сталінського зразка; підконтрольність тоталітарній владі всіх інституцій (всього)», *ірландизація* «втрата корінною нацією своєї мови і послугоування мовою метрополії, що є першим кроком до денационалізації», *африканізація* «процес крайнього зубожіння народу» та ін.

Існує ще одна класифікація, коли враховують, чи новизна може стосуватися або лише семантики слова (новація за змістом), чи тільки його матеріальної оболонки, чи одночасно і змісту лексеми, і її форми. Беручи до уваги все це, виділяють такі **типи неологізмів**:

1) власне неологізми — одиниці, які характеризуються абсолютною новизною як форми, так і змісту. В українській мові початку XXI сторіччя значну групу становлять одиниці, які лінгвісти називають ще матеріальними неологізмами. Насамперед це пов'язано зі зростанням необхідності для суспільства дати найменування новим реаліям і поняттям, що виникли у зв'язку з динамічним розвитком інформаційного суспільства, зокрема соціально-політичного, економічного, науково-технічного, спортивного, культурного життя, побуту як у світовому масштабі, так і в межах України: *слайдер* «тип корпусу, а також назва самого телефону в такому корпусі» *спойлер*, *сублізинг*, *квадрокоптер*, *хортинг*, *сиквел*, *угі* тощо.

2) новоутворення — слова, що відзначаються новизною форми, оскільки в них відомі морфеми виступають у незвичних поєднаннях, утворюючи одиниці із зовсім новими значеннями: *ООС* «операція об'єднаних сил», *атовець*, *надздібність*, *пільгозабезпечення*, *політбомонд*, *слово-маніпулятор* та ін.

3) трансформації — одиниці, у яких нова форма поєднується із семантикою, що передавалося раніше іншими лексичними засобами. Тобто це синонімічні інновації, які в українській мові аналізованого періоду становлять нечисельну групу. Головна причина їх виникнення — надання більшої маркованості номіна-

ціям предметів, осіб, явищ, ознак, дій і станів та ін., які мали до цього стилістично нейтральну назву. Вони відбивають тенденцію до активізації вживання експресивніших форм, до необхідності вдосконалення мовного механізму: *дахолаз* (замість «руфер»), *одрук* (замість «друкарська помилка»), *людомор* (замість «голодомор»), *поморівок* (замість голод) тощо.

4) семантичні неологізми — лексеми, у яких нова семантика передається словоформою, уже відомою та закріпленою в мові. Із-поміж аналізованих одиниць засвідчено два різновиди: а) слова, які повністю змінили своє значення (вони є поодинокими): *гривня* «грошова одиниця України (з 1996 р.), що дорівнює 100 копійкам»; б) слова, у семантичній структурі яких виникає ще один лексико-семантичний варіант при збереженні всіх попередніх (таких одиниць значно більше в сучасній українській мові): *дочка* «дочірня компанія», *колорад* «особа проросійської орієнтації, яка носять георгіївську стрічку і воює на Сході України проти української армії», *гауляйтер* «керівник або функціонер високого рангу», *косметика* «косметичний ремонт» та ін.

5) функційні неологізми — відроджені слова і вислови з минулого, частина з яких зазнала семантичної і стилістичної модифікації; сучасним мовцям вони видаються інноваціями: *вікаріатство*, *томос*, *наразі*, *навзаєм*, *справочинець*, *комірне* «платня за квартиру і комунальні послуги», *волонтер* «той, хто добровільно бере участь у якійсь соціально важливій справі (переважно новій, важкій чи небезпечній для життя); доброволець», *кайданки* «наручники», *сухота/сухоти* «туберкульоз» [Стишов, с. 46–52].

У лінгвістиці неологізми традиційно поділяють на: 1) **загальнономовні**; 2) **індивідуально-авторські** (оказіональні, або стилістичні неологізми).

Перші з них (**загальнономовні**), тільки-но з'явившись, швидко набувають поширення серед більшості мовців, функціонують у різних стилях і контекстах, поступово втрачають відтінок новизни та переходять до активної лексики: *безвіз*, *криптовалюта*, *хайп*,

екоактивіст, *наук-поп* та ін. Однак частина аналізованих неологізмів зі зміною суспільних умов, розвитком науки і техніки поступово може перейти в історизми, напр.: *купоно-карбованець*, *КСП* «колективне сільськогосподарське підприємство», *пейджер* та ін.

Загальноновизнано, що **індивідуально-авторські неологізми** рідко переходять у загальноновживану лексику. Як правило, вони надовго зберігають забарвлення образної індивідуальності й доречні тільки в окремих творах, де виконують певну художньо-естетичну функцію: *яблуновоцвітно*, *ясно-соколово*, *бистрозір* (Павло Тичина); *мискоборство*, *одкам'янійте* (Ліна Костенко); *життєіснування*, *життєсмерть* (Василь Стус) та ін. Тільки вивчені відповідно до законів рідної мови і спричинені суспільною потребою деякі авторські неологізми, стали загальноновживаними словами: *мрія*, *майбутнє*, *незагойний*, *нестяма*, *страдниця*, *чарівливий* (М. Старицький), *звіт* (І. Верхратський), *чинник*, *поступовий* (І. Франко), *високочолій* (Т. Шевченко), *світогляд*, *самосвідомість* (І. Нечуй-Левицький), *провесна*, *промінь* (Л. Українка), *юнка* (П. Тичина), *знедуховніти* (О. Гончар) та ін.

Останнім часом активізувалося творення і вживання протягом певного часу **мас-медійних okazionalizmів** (*путлер*, *путінофобія*, *кулявлоб*, *бандюкович*, *політбол*, *банкопад*, *ленінопад*, *телефюрер*, *світлоцид*), а також розмовних (*шваброїд* «надзвичайно худа людина», *млинок* «вентилятор», *сампан* «самогон», *москвобакси* «російські рублі»), авторство яких здебільшого не відоме. Okazionalizmi характерні й для дитячого мовлення: *копатка* «лопатка», *бачик* «телевізор», *ехем* «вгору» та ін. Окремий різновид нових слів становлять **камерні неологізми** — слова, відомі лише особам певного соціального об'єднання, колективу (сім'я, група, бригада та ін.): *лумері* «пересічна місцевість, хащі», *хайгай* «привіт» тощо.

Okazionalizmi — це складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) й асистемного (ненормативність, функціональна й експресивна зу-

мовленість, створення для ситуативних потреб) характеру. Вони, здебільшого, позанормативні лексичні елементи, які перебувають на периферії мовної системи та створені переважно зі стилістичною метою — для увиразнення якоїсь певної ситуації, події, образу, фрагменту дійсності та ін., на що вказує контекст. Головна сфера функціонування таких одиниць — художній, мас-медійний, інтернетний дискурси, зрідка — розмовно-побутовий.

Нерідко поряд із термінами *індивідуальний новотвір* і *okazionalizm* у мовознавчій літературі паралельно використовують такі спеціальні назви цього поняття, як: *індивідуально-авторські неологізми*, *індивідуальні слова*, *авторські*, *стилістичні*, *індивідуально-стилістичні неологізми*, *неологізми контексту*, *одноразові неологізми*, *літературні неологізми*, *слова-саморобки*, *слова-експромти*, *слова-метеори*, *неологізми поета*, *поетичні неологізми*, *егологізми* тощо. На позначення названих слів, створених відповідно до ситуації, випадку чи контексту з переважною настановою не стільки на номінацію, скільки на різноманітну стильову і стилістичну маркованість, у сучасній україністиці найчастіше використовують термін *okazionalizmне слово*, або *okazionalizm*. Серед диференційних ознак okazionalizmів лінгвісти виділяють такі:

- ♦ регулярна відтворюваність/невідтворюваність;
- ♦ словотвірна похідність;
- ♦ некодифікованість;
- ♦ функціональна одноразовість;
- ♦ експресивність;
- ♦ номінативна факультативність;
- ♦ синхронно-діахронна дифузність;
- ♦ індивідуальна належність.

Okazionalizmні слова поділяють на **потенційні (потенціалізми)** та **індивідуально-авторські (егологізми)** (В. Лопатін, А. Ликов, В. Виноградов та ін.). Характерно, що обидві групи слів — і потенційні, і індивідуально-авторські — створюються «випадково», okazionalizmно.

Розділ 3

У світі здавна існують словники нових слів і значень. **Неографія** (неологічна лексикографія) — лексикографічна обробка нових слів (фіксація в словниках та затвердження значень).

В останні десятиліття спостерігається також активна лексикографічна фіксація авторських неологізмів, яку здійснюють Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук, Г.М., Д.В. Мазурик, Вокальчук, Н.М. Сологуб, Є.А. Карпіловська, Ж.В. Колоїз, А.М. Нелюба, Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов, Л.В. Оліфіренко, Н.А. Адах, Н.В. Гаврилюк, О.Б. Тимочко, В.В. Максимчук та ін.

Прикладами українських лексиконів нових слів можуть слугувати:

- ♦ Мазурик Д. Нове в українській лексиці: [словник-довідник] / Д. Мазурик. — Львів: Світ, 2002. — 130 с.
- ♦ Віняр Г.М. Словник новотворів української мови кінця ХХ століття / Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук. — Кривий Ріг, 2002. — Вип. 2. — 180 с.
- ♦ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів. — Кривий Ріг, 2003. — 166 с.
- ♦ Словник поетичної мови Василя Стуса (рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори / Укл. Л.В. Оліфіренко. — К., 2003. — 88 с.
- ♦ Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003): [словник] / А. Нелюба; Харків. нац. ун-т ім. Василя Каразіна; Харків. історико-філол. товариство. — Харків: ХНУ, 2004. — 136 с.
- ♦ Віняр Г.М. Словник новотворів української мови початку ХХІ століття / Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук. — Кривий Ріг, 2005. — 200 с.
- ♦ Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006): [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. — Харків: Майдан, 2007. — 144 с.
- ♦ Лексико-словотвірні інновації (2007), за ред. А. Нелюби, Харків: ХІФТ, 2009. — 172 с.

- ♦ Словотворчість незалежної України. 1991–2011: Словник / укладач А. Нелюба. — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. — 608 с.

- ♦ Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирева, Ю.В. Романюк; відп. ред. Є.А. Карпіловська. — К.: ТОВ «КММ», 2013. — 416 с.

- ♦ Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник / Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. — 114 с.

- ♦ Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник / Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. — Ч. 1. — 120 с.

Ураховуючи те, що неологізми в різні періоди розвитку мови більш чи менш інтенсивно постійно поповнюють і збагачують активний шар лексики, одним із важливих завдань лексикографів є фіксування нових слів, оцінювання їх статусу (належність до сфери мови чи мовлення) і відповідне внесення їх до загально-мовних чи спеціальних лексикографічних праць.

Отже, неологізми — це надзвичайно важливі одиниці, які істотно збагачують словниковий склад української мови (як кількісно, так і якісно), слугують динаміці мови. Інноваційні процеси на лексичному рівні охоплюють:

- ♦ виникнення нових слів — питомих (утворених на ґрунті української мови) і запозичених;
- ♦ появу на конкретному етапі розвитку нових значень у загальновідомих словах;
- ♦ активну міграцію слів у межах лексичної системи від периферії до центру і навпаки.

Дайте відповіді на запитання

1. Що вивчає неологія?
2. Коли зародилася українська неологія?

3. Які етапи у вивченні неологізмів виділяють?
4. Кого з відомих українських і зарубіжних неологів Ви можете назвати?
5. Які головні причини виникнення неологізмів?
6. Які є етапи освоєння неологізмів?
7. Які типи неологізмів розрізняють лінгвісти?
8. На які основні два розряди поділяють неологізми?
9. Яку функцію в текстах виконують індивідуально-авторські неологізми? Наведіть приклади таких одиниць.
10. Чи можуть стати авторські неологізми літературними словами?
11. Чи є публіцистичні okazіоналізми?
12. Які диференційні ознаки okazіоналізмів називають учені?
13. Яка наука називається неографією?
14. Кого із сучасних українських неографів Ви знаєте?

Завдання для самостійної роботи

Законспектувати статті:

- ♦ Косович О. В. До питання про суть неологізму в сучасній лінгвістиці / О. В. Косович // Записки з романо-германської філології. — 2012. — Вип. 2. — С. 71–79.;
- ♦ Турчак О. Okazіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження // Українська мова. — 2004. — № 2. — С. 47–55.

Тематика доповідей та рефератів

1. Історія дослідження лексичних неологізмів в українському мовознавстві.
2. Особливості творення і використання неологізмів у творчості І. Вишенського.
3. Загальномовні неологізми в мові сучасної періодики (в газетах і журналах)
4. Загальномовні неологізми в телевізійних медіа
5. Загальномовні неологізми в інтернет-дискурсі

6. Загальномовні неологізми в сучасних жаргонах
7. Okazіоналізми в художніх творах шістдесятників
8. Okazіоналізми в художніх творах сучасних українських поетів
9. Okazіоналізми в художніх творах сучасних українських прозаїків
10. Okazіоналізми в гумористичних творах (П. Глазового, С. Крижанівського, Степана Олійника, Є. Дудара та ін.)
11. Okazіоналізми в журналі «Перець»
12. Okazіоналізми в дискурсі ЗМІ

Тренувальні вправи

1. Виберіть із поданих у дужках варіантів правильне тлумачення неологізмів і потім звірте його за словниками (якщо фіксується).

шелтер (вид зачіски; притулок для жінок, яких б'ють чоловіки; маленька шотландська вівчарка), *фроне* (чоловічий двобортний піджак у талію; вид хлібної випічки; коктейль, основними компонентами якого є розчинна кава, цукор та льодяна вода), *тагмеміка* (залучення під час спілкування часових характеристик; особливості міміки людини; негативна риса характеру), *рол* (різновид японської страви суші, який має форму маленького циліндрика, рулетика; один із різновидів рому), *панакота* (італійський десерт із вершків, молока, цукру і желатину, до якого також часто додають ваніль; іспанський легкий літній одяг), *ортез* (духовий інструмент у великому оркестрі; спеціальний ортопедичний пристрій для відновлення втрачених форм і функцій опорно-рухової системи).

2. Згрупуйте подані одиниці в дві колонки: у першу — загальномовні неологізми, а в другу — авторські.

янукозавр, старт-ап, мискоборство, грумер, мідяногорлий, ростер, хештег, шансонник, життєсмерть, технотрилер,

многолітувати, хоку, путлер, шевоман, хортинг, гранослов, чековласник, телемило, холтер, термобілизна, шейкер, хабармен, тофу, шовковенятко, скраб, радіодиктант, розбрататися, плацебо, мікромалорос, покроковий, часоїдство, оказіоналістика, глинолікування, сніженняточко, життєіснування, яблуновоцвітно.

3. З-поміж поданих слів знайдіть оказіоналізми з мови публіцистики:

янукономіка, дитинно, злотоцінно, путлер, суржикоїнець, життєіснування, кулявлоб, нац'євнух, фашизоїдний, весніти, червоноімперський, акордитись, депутатовоз, сонцебризно, тягнибокер та ін.

4. З'ясуйте значення поданих неологізмів, використавши Вікіпедію:

одрук, неймінг, оп-арт, наноробот, майнінг, мафін, кофішоп.

5. З поданих речень виписати неологізми. Зробити лексичний розбір одного з них.

1. *Я повернувся до річки і пішов якимись набережними, допоки не почалися суцільні кофішопи (Ю. Андрухович).*

2. *Сніг, сніжок, сніжечок, сніження, сніженняточко, сніженняточко моє (Д. Павличко).*

3. *А усі духи відлетіли у вирій Першокосмосся й Першоерря (М. Лучак).*

4. *Не зневажайте Прометея, христомолящії раби! (Д. Павличко).*

5. *Коли депутат-комуніст, аж прицмокуючи від задоволення, виголошує з трибуни цидулу якогось злостивця, сповнену брутальної лайки на адресу Президента і голови Верховної Ради,— вважайте, перед вами типовий жлобократ (із газ.).*

6. *Сьогодні ввечері... українські модники побачать унікальні сукні в номінаціях «прет-а-порте-де-люкс» (готовий одяг класу люкс) та «фентезі» і зможуть підтримати вбрання, що сподобалося, і його автора в інтерактивному sms-голосуванні (із газ.).*

7. *Але якщо підходити жорстко, то це — «плебеїзація культури», знецінення цінностей і підміна багатьох понять. Можна сказати й інакше — «кітчезація», «люмпенізація» (із газ.).*

8. *Серед поданих слів виділіть камерну лексику та витлумачте ці слова:*

9. *приколіст, ехем, лумері, пісня-одноденка, естетичка, грекinya, чомусичок, хіпувати, м'ягатися, водовар, чугайстер, комендант «жінка, яка активно керує родиною, усім дає вказки і роздає наганяї».*

6. *Виписати 5 уривків із оказіоналізмами з поетичних творів українських авторів.*

7. *Серед поданих слів виділити неологізми:*

мулла, деенерівець, орій, хотдожна «заклад харчування, де готують і продають хот-доги», супутник, колорад «особа проросійської орієнтації, яка носять георгіївську стрічку», глаголити, автовививанка, казкотерапія, дерибан, ланіти, піроманьяк, автокраля, рибар, ленінопад, легіт, шовковенятко, лошатко, фітоаптека, лжеволонтер, фауна, народобивця, неповносправний, агрооселя, реолігархізація, кібершахрай, репост, лебедіти, кпинити, сонцеприхильник, яблуновоцвітно, ясно-соколово, жупан, путлер, постмайданний, братело, орудувати, лайкнути, сенсей.

8. *Напишіть твір-роздум на тему «Роль неологізмів у розвитку мови».*

ТЕМА № 3

ОСНОВНІ ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

План

1. Нові слова технічної і виробничої галузі.
2. Неолексеми політологічного характеру.
3. Нові лексичні одиниці економічної сфери.
4. Нові слова в галузі фізичної культури і спорту.
5. Неолексеми культури і мистецтва.
6. Нова туристична лексика.
7. Неолексеми в галузі реклами.
8. Нова побутова лексика.

Література

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // *Мовознавство*. — 2001. — № 3. — С. 48–54.
2. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русская неография: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / Светлана Ивановна Алаторцева. — С.-Пб., 1998. — 317 с.
3. Калетнік А. А. Неокласична неологія: лінгвістичний статус: монографія. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. — 304 с.
4. Клименко Н. Ф. Неологізми у різних стилях сучасної української та новогрецької мов / Н. Ф. Клименко // *Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових статей*. — К., 2002. — Вип. 8. — С. 388–394.
5. Колесникова Н. В. Лексичні неологізми в рекламі [Електронний ресурс] / Н. В. Колесникова // *Вісник Запорізького університету*. — За-

поріжжя. — 2002. — № 3. — С. 77–78. — URL: <http://www.zsu.zp.ua/herald/articles/2775.pdf#k808>.

6. Конопацька Я. Особливості інтеграції нових лексичних одиниць у систему мови / Я. Конопацька // *Вісник Львів. ун-ту. Серія іноземні мови*. 2012. — Вип. 19. — С. 174–179.
7. Лук'яненко С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. / Лук'яненко Сергій Станіславович — Х., 2009. — 208 с.
8. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексичній сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): дис... кандидата філол. наук: 10.02.01. — Львів, 2002. — 212 с.
9. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — 328 с.
10. Панченко Т. С. Нові явища в семантиці та словотворенні лексики в українській пресі початку ХХІ ст.: дис... канд. філол. наук. — Переяслав-Хмельницький, 2018. — 283 с.
11. Пентиліук М. Українська мова: Підручник-комплект / Марія Пентиліук, Олександра Іващенко. — К.: Ленвіт, 2001. — 351 с.
12. Семенюк О. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте: монографія / О. А. Семенюк. — Кировоград: РИЦ КГПУ им. В. К. Винниченко, 2001. — 368 с.
13. Стишов О. А. Інноваційні процеси в сучасній спортивній лексичній термінології // *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр.* / Укл. Загнітко А. та ін. — Донецьк: ДонДУ. — 2000. — Вип. 6. — С. 136–140.
14. Стишов О. А. Нова лексика зі сфери культури та мистецтва в мові мас-медіа кінця ХХ століття // *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. — К.: Факультет лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. — 2004. — Вип. 9. — С. 107–112.
15. Стишов О. А. Нова суспільно-економічна лексика в мові сучасних мас-медіа // *Проблеми семантики слова, речення та тексту* / Відп. ред. Н. М. Корбозерова. — К.: КДЛУ, 2001. — Вип. 6. — С. 216–218.
16. Стишов О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку ХХІ століття // *Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук.*

- праць / редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белєхова, О. Є. Бондарєва [та ін.]. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. — Вип. 9. — С. 66–75.
17. Стишов О. А. Номінації осіб в сучасній українській мові (на матеріалі дискурсу ЗМІ) // Мовознавство. — 2012. — № 6. — С. 23–37. (1 частина).
 18. Стишов О. А. Номінації осіб в сучасній українській мові (на матеріалі дискурсу ЗМІ) // Мовознавство. — 2013. — № .1 — С. 20–29. (2 частина).
 19. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку XXI століття // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. пр. Філологічні науки. — Запоріжжя: Запорізький національний ун-т, 2012. — С. 406–415.
 20. Стишов О. А. Тематичні групи термінів-неологізмів в сучасному українськомовному медіадискурсі // Наукова термінологія нового століття: теоретичні і практичні виміри: зб. наук. пр. — Рівне, 2016. — С. 102–106.
 21. Стишов О. А. Термінолексика сучасної інформатики та обчислювальної техніки // Проблеми семантики слова, речення та тексту / Відп. ред. Н. М. Корбозєрова. — К.: КДЛУ, 2000. — Вип. 4. — С. 159–164.
 22. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): [монографія] / О. А. Стишов. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. — 388 с.
 23. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття / Л. В. Струганець. — Тернопіль: Астон, 2002. — 352 с.
 24. Таран А. А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики. — Черкаси: Видавєць Ю. Чабаненко, 2011. — 232 с.
 25. Українська мова: енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови; Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана / В. М. Русанівський (голова ред.кол.). — вид. 3-тє, зі змінами і доп. — К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. — 856 с.
 26. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років XX ст. (семантико- функціональний аналіз): Автореф. дис. ... канд. філол.

наук: 10.02.01 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — К., 2004. — 19 с.

27. Юрченко О. В. Сучасна українська літературна мова. Інноваційні процеси в сучасній українській літературній мові. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / О. В. Юрченко, Т. Г. Юрченко — Мелітополь.: МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2015. — 112 с.

Навчальна інформація

Сучасний глобалізований і технізований світ, а також інформаційне суспільство весь час вимагає активізації появи реалій, понять і процесів та їх постійного номінування. Інноваційні назви інтенсивно поповнюють і збагачують відомі, а також слугують для створення нових тематичних груп лексики. Кількісний і якісний склад корпусів цих груп спричинений істотним розширенням міжнародних і внутрішньодержавних політичних, економічних, наукових, технічних, культурних та інших контактів. Варто докладніше зупинитися на аналізі основних тематичних груп неологізмів, які в останні десятиліття збагатили словниковий склад української мови, її виражально-зображальні засоби, виконуючи номінативну, пізнавальну й емоційно-експресивну функції.

Розділ 1

Нові слова технічної і виробничої галузі. Фактичним матеріалом переконливо засвідчено, що на сучасному етапі розвитку української мови з-поміж різних неолексем найбільшу групу становлять одиниці технічної і виробничої царини, що цілком закономірно, адже науково-технічний та індустріальний розвиток повсякчас триває, пізнання людей постійно вдосконалюється, уявлення змінюються, життєві потреби зростають, а тому аналізована галузь постійно перебуває в динаміці (а в останні десятиліття бурхливо прогресує).

Із-поміж нових одиниць на позначення технічних і виробничих реалій і процесів домінують слова з інтернет-комунікації, відео-техніки і телефонії, оскільки саме ці галузі на початку XXI століття розвиваються найбільш інтенсивно. Такі неолексеми постійно «на слуху», ними користуються широкий загал громадян нашої держави, а через це вони з вузькоспеціальної сфери швидко переходять до загальнонародної мови, тобто стають усезагальним надбанням: *вай-фай* (із англ. *Wi Fi* скорочення від *Wireless Fidelity* — бездротова точність) «сучасна технологія бездротового доступу в інтернет, що найбільш динамічно розвивається»; *сайт* (від англ. *site* «сторінка») «система електронних документів (файлів і коду) приватної особи чи організації в комп'ютерній мережі з окремою адресою»; *кібератака* «атака за допомогою інформаційних технологій, комп'ютерів та Інтернету»; *скайп*; *відеофон* «1) вид зв'язку, що дозволяє абонентам чути й бачити один одного; відеотелефон. 2) апарат для такого зв'язку»; *відеодомофон* «домофон, обладнаний пристроєм для відеоспостереження»; *гуглофон* «телефон на базі платформи Android» тощо. Також значну підгрупу становлять слова й терміни на позначення нової техніки, особливо не відомих раніше видів різних машин і механізмів, пристроїв. Так, останнім часом з'явилися: *болотохід* «трактор із широкими гусеницями, здатний пересуватися по болотистому ґрунті»; *електромобіль* «автомобіль з електричним двигуном, що живиться від акумуляторів, установлених на цій же машині»; *електроскутер* «дво- або триколісний транспортний засіб, який використовує електродвигун»; *дрон* «різновид робота військового чи цивільного призначення, запрограмованого на виконання якихось завдань (здебільшого потенційно небезпечних для людини)»; *безпілотник* «безпілотний літальний апарат»; *сегвей*; *робототехніка*, *криптомат* та ін.

Розділ 2

Неолексеми з царини політології. Ще одну велику за лексичним наповненням групу нових слів у сучасній українській мові

представлено політичною сферою. Адже політика завжди була і є надзвичайно актуальною в Україні та в світі. Інтенсивне виникнення та функціонування аналізованих лексичних одиниць характеризує розвиток суспільства загалом, а також засвідчує зростання політичної свідомості етносу, поступове формування громадянського суспільства. Безперечно, цьому сприяли відомі суспільно-політичні події — Помаранчева революція, Революція Гідності (Майдан), російська агресія в Криму і на Східній Україні, безвізовий режим та ін. Серед аналізованих нових слів переважають ключові слова доби, тобто ті одиниці, які в останні роки перебувають у центрі уваги суспільства. До них можна віднести неологізми: *європрагнення*, *безвіз*, *майданівець*, *АТО*, *атовець*, *квазіреспубліка*, *добробат* «добровольчий батальйон», *деолігархізація*, *опоблок* та ін. Також активізувалося творення нових слів на позначення негативних реалій, явищ і процесів у сучасному соціумі: *кнопкодав*, *топ-корупціонер*, *олігархократія*, *антиєвропесець* «противник європейської інтеграції», *рашизм* та ін. Зустрічаємо не лише загальномовні, а й влучні та дотепні оказіональні найменування (особливо пов'язані з певними політиками та їхньою діяльністю): *янукозавр*, *путіняра*, *трампономіка*, *меркелізм*, *тушкотворець*. Важливо акцентувати, що істотну роль у продукуванні таких та інших неолексем належить дискурсу ЗМІ, де найбільш гостро точиться політична боротьба та витворюються аналізовані інновації.

Розділ 3

Нові слова економічної сфери. Економічні питання і проблеми завжди були і будуть на передовому рубежі інтересів будь-якого соціуму чи особи. Адже добробут народу і кожної людини — це один із найважливіших показників розвитку тієї чи тієї держави. Не заперечним фактом є те, що нині в Україні досить складна економічна ситуація. Однак поступово, хоч і болісно й складно, наша економіка переходить на ринкові відносини, налагоджуєть-

ся торговельно-економічна співпраця з багатьма країнами світу. Закономірно засвідчено появу неологізмів (переважно терміно-одиниць) на позначення економічних понять, реалій і процесів, фінансів, банківської справи, бізнесу, торгівлі та ін., на зразок: *оготівкувати, держнерухомість, мікрокредитування* «кредитування в малих розмірах», *коштодавець*, криптобіржа, бізнес-інкубатор, фешн-бізнес, дьюті-фрі, *аутлет* «магазин або торговий центр, що пропонує одяг, взуття, аксесуари (іноді інші товари) з минулих колекцій відомих брендів зі значними знижками (від 30 до 90%)» тощо.

Розділ 4

Нові слова в галузі фізичної культури і спорту. На сучасному етапі розвитку української мови спостерігаємо помітне зростання нової лексики в царині фізкультури і спорту. Вважаємо, що насамперед це пов'язано із динамічним розвитком самої названої галузі, зокрема появою нових видів спорту (а відповідно й тих, хто ними займається), прийомів та інвентаря як на міжнародній арені, так і в нашій державі. Також важливе значення мала активна участь українських спортсменів у різного рівня змаганнях та певні досягнення і перемоги. Із-поміж нових номінацій фізичної культури і спорту можна виокремити: *хортинг* «повноконтактний комплексний вид бойового мистецтва, народжений в Україні, який ґрунтується на принципах спортивної підготовки як багаторічний, цілорічний, спеціально організований навчально-тренувальний процес усебічного розвитку, навчання та морально-етичного виховання спортсменів», *слоупстайл, суперпайп, бодифлекс* «поєднання особливої дихальної гімнастики з певними видами навантаження», *жовто-сині* «гравці збірної України з певного виду спорту», *пляжник*, розм. «гравець, який виступає у пляжних видах спорту (волейболі, футболі та ін.)», *фїтбол* «великий м'яч для гімнастичних вправ та занять фїтнесом», *переступ* «футбольний фїнт», сейв та ін.

Розділ 5

Неолексеми культури і мистецтва. Історія розвитку людства засвідчує, що у всі віки воно жило не хлібом єдиним, тобто не було байдужим до культури і мистецтва. У кінці ХХ — на початку ХХІ століття названа галузь, як і раніше, продовжує інтенсивно розвиватися. Закономірно виникають інноваційні назви напрямків, стилів, жанрів і різновидів культури і мистецтва, які раніше практикувалися лише на Заході (а нині і в Україні), а також чимало зовсім нових: *бестселерство, відеохіт, фешн-шоу, бохо-шик, етностиль, фолк-поп, граймер, триб'ют* та ін. Поряд із загальнономовними неологізмами засвідчено появу окремих актуалізованих лексичних одиниць, які можна назвати «функціональними неологізмами»: ікономаляр, витинанка.

Розділ 6

Нова туристична лексика. У досліджувану добу в Україні помічено істотний розвиток туристичної індустрії та вихід її на високий рівень (якщо порівнювати її з радянським періодом). Особливо пожвавився закордонний туризм. Це спричинено низкою чинників, із-поміж яких варто назвати найважливіші: введення в Україні безвізового режиму з багатьма країнами світу, проведення Пісенних конкурсів Євробачення (2005 р. і 2017 р.), Чемпіонату Європи з футболу 2012 році, поява багатьох туристичних фірм, туристичні обміни тощо. Усе зазначене сприяло продукування і запозиченню відповідної нової лексики, серед якої виділяємо назви: а) різних видів туризму (*космотуризм, автототуризм, агротуризм, бізнесуризм, шоп-туризм, конференц-туризм, екотуризм, агроекотуризм, скїтур* «гірський туризм із використанням лиж і спеціальних кріплень для підйому в гору», *медтуруризм* та ін.); б) осіб, які подорожують рідною країною або закордонням (*мототурист, агротурист, євротурист, авіатурист, космотурист*); в) обслуговувальних

видів і засобів та задіяних працівників (*ол-інклюзив* «система обслуговування в готелях, за якої харчування, напої (найчастіше місцевого виробництва) і багато видів послуг включені у вартість проживання», *каучсерфінг* «найбільша соціальна мережа для мандрівників, яка орієнтована на офлайн-спілкування та допомогу мандрівникам (безкоштовний нічліг тощо)», *сингл* «категорія номера для одномісного розміщення в готелі», *аудіо-гід* «фонограма певною мовою, що використовується для самостійного знайомства з експозицією музею, виставки, пам'ятками культури, місцевістю, а також пристрій для її відтворення», *турагент*, *туроператор*) та ін.

Розділ 7

Неолексеми в галузі реклами. Уже давно загально визнано, що реклами — рушій прогресу. Це популяризація різноманітних товарів, видовищ, послуг, «розкручування» іміджу політиків та багато ін. для привернення уваги покупців, споживачів, глядачів, слухачів, читачів, замовників, створення популярності та ін. Вона буває переважно візуальною (плакати, рекламні щити, оголошення, відеокліпи тощо) і рідше — слуховою. Порівняно з радянською добою, реклама в сучасній Україні зазнала істотних змін, надзвичайно активізувалася та покращилася. З-поміж нової рекламної лексики варто виділити такі одиниці, як: *бриф* «коротка письмова форма узгоджувального характеру між сторонами, які планують співробітничати, де прописано основні параметри майбутнього заходу, рекламної кампанії», *бігборд/білборд* «реklamний щит великих розмірів, який встановлюється переважно вздовж вулиць і доріг», *банер* «реklamний плакат, прапорець і т. ін. із символікою певної фірми або торговельної марки», *промо-акція* «вид рекламної активності компанії, шляхом якої дізнаються про товар не з якогось джерела (телевізора, радіоприймача, сторінок друкованих видань), а особисто — просто потрапивши на дегустацію, роздачу рекламних зразків товару або інший

її вид», *копірайтер* «фахівець, який створює тексти рекламних оголошень та інших презентаційних текстів» тощо.

Розділ 8

Нова побутова лексика. Як і інші царини, сфера побуту не стоїть на місці. В аналізований період широко входять у національну мовну практику нові слова на позначення багатьох побутових реалій. Домінують новозапозичені одиниці, які завдяки процесу та глобалізації проникають у повсякденне життя українців (особливо міського населення, рідше — сільського). Це переважно нові назви одягу та взуття: *спідниця-олівець*, *кюлоти* «широкі вкорочені брюки з високою посадкою на талії», *боді* «жіноча або дитяча облягаюча білизна», *ті-шот* «футболка з невеликими рукавами», *угі* «чоловіче і жіноче взуття з овчини ворсом всередину і гладкою поверхнею назовні, переважно із синтетичною підшвою», *бутильйони* «взуття на високих підборах (щось середнє між черевиками і півчобітками)», *чоботи-ковбойки*, *броги* «чоловічі черевики з відрізним носком і перфорованим верхом», *кардиган* «довгий жакет або кофта по фігурі, без коміра, із глибоким вирізом, на застібках (гудзики, кнопки, гачки або блискавка)», *шуба-атоледі* «укорочена шубка для жінок-автомобілісток» тощо. Також нині активно побутують нові або й відомі у світі раніше слова-інновації на позначення страв і напоїв: *піца*, *суші*, *пармезан*, *камамбер* «сорт сиру (переважно для закуски)», *тофу*, *мацарела*, *багет* «різновид білого хліба — довгий батон», *смузі* «густий напій, основними інгредієнтами якого є подрібнені ягоди і фрукти», *американо*, *капучино*, *лате*, *еспресо*, *скотч*, *мате* та ін. Рідше зустрічаються назви інших побутових реалій, понять, дій: *печворк* «клаптикове шиття», *термоковдра*, *плазма*, розм. «плазмовий телевізор» тощо [Стишов Нові іншомовні ... с. 68–74; Стишов Тематичні групи..., с. 103–105].

Отже, представлені тематичні групи — це динамічні підсистеми, які постійно поповнюються новими словами.

Дайте відповіді на запитання

1. Що таке *тематичні групи лексики*?
2. Чим спричинена зміна кількісного і якісного складу корпусів названих груп?
3. Яка тематична група нової лексики української мови початку ХХІ століття є найбільшою?
4. Які Ви знаєте інновації технічної і виробничої галузі?
5. Які нові слова політологічної сфери Ви запам'ятали?
6. Приклади яких нових лексичних одиниць економічної сфери Ви можете навести?
7. Якою новою лексикою нині поповнилася галузь фізичної культури і спорту?
8. Назвіть нові слова з царини культури і мистецтва.
9. Які зміни сталися в туристичній лексиці сучасної української мови?
10. Чи розвивається нова лексика реклами?
11. Які нові слова зі сфери побуту Ви знаєте?

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно дібрати 5–8 неологізмів туристичної галузі з відповідних періодичних видань та з блогосфери.
2. Виписати нові одиниці сфери реклами із статей:
 - ◆ Арешенкова О. Ю. Неологізми як засіб увиразнення рекламних текстів. journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/1033/909
 - ◆ Колесникова Н. В. Лексичні неологізми в рекламі. web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2775.pdf

Тематика доповідей та рефератів

1. Поняття тематичні групи лексики, лексико-семантичні групи, лексико-семантичні поля, гіпоніми, гіпероніми у сучасній мовознавчій науці

2. Нові слова технічної і виробничої галузі в сучасній фаховій періодичній публіцистиці
3. Неологізми науково-технічної і виробничої царини в Інтернет-дискурсі
4. Неолексеми політологічного характеру в дискурсі сучасних ЗМІ
5. Нові слова економічної сфери в сучасній спеціальній літературі
6. Економічні інноваційні лексеми в дискурсі новітніх мас-медіа
7. Загальномовні неологізми фізичної культури і спорту в дискурсі ЗМІ
8. Неолексеми культури і мистецтва у фаховій літературі
9. Нова туристична лексика в мові періодичної преси початку ХХІ століття
10. Нові наукові праці про неолексеми в галузі реклами
11. Неологізми в сучасному рекламному дискурсі
12. Нова позасловникова побутова лексика

Тренувальні вправи

1. З-поміж поданих неологізмів виберіть слова науково-технічної і виробничої сфери. З'ясуйте їх значення за словниками: *акмеологія, семантика, наркорекформа, нетлінгвістика, фреш, Н-індекс, фаєрвол, кітч, апгрейд, даунгрейд, технар, тахограф, агротур, смартфон, наноробот, бічволейбол, сейфті-кар, симулятор, ухналь, чипсет, квадрокоптер, нашака, геліомобіль.*
2. Випишіть нові слова політологічного характеру, розтлумачте їх.

астротурфінг, виборець, гала-вибори, спойлер, антитеза, антиспікерський, ньюзмейкер, єдинонеділимець, антирашизм, волонтерити, розрядка, антиісламіст, ленінець,

гундяєвець, антиросійськість, гречкосій. гречкодавець, атовець, деокупація, дефект, деолігархізація, ленінопад, міністеріада.

3. З'ясуйте, які з поданих неологізмів належать до економічної царини?

гендляр, фандрейзинг, автотрединг, гуртовий, субсидіант, білінг, нажива, курсоутворення, балансоутримувач, розпродаж, демередж, держбанк, коштодавець, агролізинг, позика, бенчмаркінг, біткоїни, кошторис, баєр, перевиробництво, вальвація, великогуртовий, прибуток, грантоотримувач, дьюті-фрі, дефіцит.

4. Із поданого масиву слів виберіть неологізми фізичної культури і спорту.

каланетика, фіззарядка, аквааеробіка, драгрейсинг, крос, айсинг, хортинг, самбо, аутфайтер, памп-трек, воротар, асгарда, бейс-джемпінг, бокс, біч-волейбол, стрибун, скі-атлон.

5. З-поміж поданих неологізмів виберіть одиниці на позначення понять і реалій культури і мистецтва та з'ясуйте їх значення за словниками:

малярство, оп-арт, брейкбїт, маринїст, горор, відеохудожник, гопак, витинанка, бохо-шик, грайм, гаптувати, дабстеп, ікономаляр, скрапбукїнг, баталїст.

6. Які з наведених нових слів належать до побутової лексики?
покуть, біфідойогурт, узвар, фреш, панакота, веджибургер, кваша, тарталетки, плачинда, бодї, беруші, вітрївка, великомїрка, вельветки, сап'янець, клінінг.

7. Із поданого тексту виписати неологізми. До якої тематичної групи Ви б їх віднесли?

Перш ніж ми з'ясуємо, з чим носити норкову шубу, розберемося, якїй моделї віддати перевагу. Якщо шуба сидить добре і відповідає статусу жїнки, то підібрати до неї взуття та аксесуари нескладно. Якщо ж шуба візуально псує фігуру і додає вік, то виправити ситуацію за допомогою одягу-компаньїонів буде складно.

Жїнкам з фігурою типу «яблуко» або «прямокутник» бажано обрати таку модель шуби, яка дозволить підкреслити лінію талїї. Це може бути приталенї шуба, або модель з поясом. Дївчатам з об'ємним верхом варто уникати моделей із масивним комїром або пухнастим ворсом у верхній частинї. Найкраще допоможуть приховати повноту шуби з норки довжиною до колїна або трохи нижче.

Збалансувати фігуру при наявності масивних стегон допоможе шуба з акцентом на верхній частинї. Оптимальний варіант — вирїб з капюшоном або об'ємним комїром. Ефектно виглядають на дївчатах з фігурою «пісочний годинник» або «груша» шуби приталеного силуету. Що стосується довжини, то краще вибрати або укорочену модель, або видовжену шубу, а ось вирїб середньої довжини візуально скоротить зростання і підкреслить недолїки фігури.

Тепер з'ясуємо, з чим носити норкову шубу, в залежності від фасону. Останнім часом у жїнок особливою популярністю користуються шуби-автоледї. Це укороченї шубки, якї бїльше нагадують хутрянї куртки. Вони зручнї і не сковують рухів, що дозволяє носити їх тим жїнкам, якї проводять багато часу за кермом. Втім, і тї модницї, якї не водять автомобіль, прихильнї фасоном «автоледї».

Найкраще короткї шуби з норки поєднуються з брюками і джинсами прямого або облягаючого крою. Такий ансамбль можуть собі дозволити дївчини з досить стрункою фігурою і гарними пропорціями. Носити коротку шубу рекомендовано з чобїтьми на стїйкому каблукї, а також ботильїони, якї кра-

ще поєднувати з легінсами або джинсами-дудочками. Серед інших вдалих варіантів комбінування:

♦ спідниця-олівець — шуба-автоледі чудово освіжає ділової образ. Логічним доповненням такого гардеробу стане лаконічна спідниця-олівець. Вона може бути виконана з щільних матеріалів, наприклад, вовни або костюмної тканини, а також натуральної або штучної шкіри. Хутро норки і вироби з шкіри чудово гармонують;

♦ плаття-футляр — черговий варіант для створення образу ділової леді. Втім, укорочені шуби з норки чудово гармонують з сукнями з трикотажу, а також моделями фасону трапеція з щільних однотонних тканин. Відмінним варіантом для короткої шуби стане облягає в'язане плаття з фактурним візерунком;

♦ плаття в підлогу — незважаючи на те, що такий фасон не надто зручний для жінок, які водять автомобіль, плаття довжиною максі цілком підійде для створення ефектного образу на основі шуби-автоледі. Такий варіант доречний в повсякденному гардеробі, а також у разі, якщо планується вечірній вихід.

Одним з найпопулярніших фасонів також вважається крій «метелик». Норкова «метелик» відрізняється середньої або короткої довжиною і розширеними рукавами. Така шуба зручна і практична і не сковує рухів. Носити такий фасон можна з сукнями та спідницями звуженої крою, класичними брюками і джинсами. Коротку шубу-«метелика» доповнять високі чоботи або ботфорти на шнурівці. Шуба-«метелик» вважається однією з найбільш зручних та відповідних жінкам різних форм. Худорлявим дівчатам пишна шуба допоможе згладити незграбність фігури, а жінкам у тілі шуба-«метелик» дозволить візуально сховати недоліки.

З чим носити норкову шубу-трапецію? Шуби фасони трапеція непогано поєднуються з приталеними сукнями та спідницями-олівець довжиною до коліна. zdorovia.net.ua.

ГОЛОВНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ НЕОЛЕКСЕМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

План

1. Словотворення іменникових неологізмів.
2. Дери́вація прикметникових неолексем.
3. Словотворення дієслівних інновацій.
4. Прислівникові новотвори.

Література

1. Актуальні проблеми українського словотвору: зб. наук. праць / За ред. В. Грещука. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — 669 с.
2. Архангельська, А. М. Фемінні інновації в новітньому українському назовництві / А. М. Архангельська // Мовознавство: Науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні. — 2014. — № 3. — С. 34–50.
3. Габинская О. А. Типология причин словотворчества. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. — 153 с.
4. Городенська К. Нові запозичення та новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип. VIII [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 3–9.
5. Грещук В. В., Бачкур Р. О., Джочка І. Ф., Пославська Н. М. Нариси з основоцентричної дериватології / За ред. Василя Грещука. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 348 с.
6. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір. — Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, 1995. — 208 с.

7. Карпіловська Є. А. Нова Україна в словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу // Зб. доповідей XII Міжнар. конф. Комісії зі слов'янського словотворення при МКС «Відображення історії та культури народу в словотворенні». — Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. — С. 91–109.
8. Карпіловська Є. А. Словотворення в українськомовному «кресленні» Інтернету // Wortbildung und Internet. Tošović, Branko, Wonisch, Arno (Hg./ред./ur.). Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz — Kommission für Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. 2016. — S. 125–134.
9. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. — 424 с.
10. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. М. Нелюба; відп. ред. К. Г. Городенська. — Х.: Вид. центр ХНУ, 2007. — 301 с.
11. Нелюба А. М. Явище економії в словотвірній номінації української мови (системний вимір): [монографія] / А. Нелюба; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків. іст.-філол. т-во. — Харків, 2014. — 183 с.
12. Поведа Т. Словотвірні моделі лексичних новоутворень / Т. Поведа // Буковинський журнал. 2010. — № 2. — С. 212–216.
13. Стишов О. А. Назви осіб в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століть (на матеріалі ЗМІ) // Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: [монографія] / [Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслово, В. В. Максимчук]. — Рівне — Оломоуць: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011. — С. 9–40.
14. Стишов О. А. Новітні явища в словотворенні української мови початку ХХІ століття // Українське мовознавство: міжвідомчий наук. зб. — Вип. 2 (48). — Харків: Вид-во Іванченка І. Є., 2018. — С. 118–125.
15. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. пр. Філологічні науки. — Запоріжжя: Запорізький національний ун-т, 2012. — С. 406–415.
16. Стишов О. А. Особливості словотворення суфіксальних розмовних неолексем на позначення осіб у сучасній українській мові // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. пр. / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2015. — Вип. 21. — С. 56–60.
17. Стишов О. А. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць на пошану Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2009. — Вип. 8. — С. 136–146.
18. Стишов О. А. Тенденції розвитку лексики сучасної української мови (на матеріалі мови мас-медіа) // Лінгвістичні студії: на пошану корифею: зб. наук. пр. і вітань із нагоди 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Сергія Івановича Дорошенка. — Харків, 2014. — С. 55–66.
19. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття [Текст]: на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. — 2-ге вид., перероб. — К.: Пугач, 2005. — 388 с.
20. Стратулат Н. В. Дерираційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20-ти томах) / Н. В. Стратулат: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Стратулат. — К., 2009. — 20 с.
21. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ — ХХІ ст.): Монографія / О. О. Тараненко. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. — 248 с.
22. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія. — Запоріжжя: ЗДУ, 2002. — 351 с.
23. Яценко Н. О. Політичні інновації в мові сучасних засобів масової інформації [Електронний ресурс] / Н. Яценко. — Режим доступу: <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id81/>.
24. Słowotwyrstwo/Nominacja. — Red. nauk. I. Ohnheiser. — Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Uniw. Opolski, 2003. — 538 s.

Навчальна інформація

На початку ХХІ століття словотворення виступає як одне з найважливіших джерел поповнення нової лексики, що виникла як на основі питомих, так і запозичених дериваційних ресурсів. Традиційно з-поміж усіх відомих способів словотворення найбільш продуктивним є морфологічний. Переконливим виявом автохтонізації є досить інтенсивне відродження питомих словотворчих ресурсів, словотворчих моделей і типів. Це засвідчено в посиленні тенденції до заміни невластивих українській мовній системі форм, формантів та основ її питомими структурними елементами. Прикладами слугують одиниці, на зразок: *газівник* (зам. *газовщик*), *страусівник* (зам. *страусовод*), *газогін* (зам. *газопровід*), *знеболювальний* (зам. *знеболючий*), *випускова* [кафедра] (зам. *випускаюча*), *посадковий* (зам. *посадочний*) та ін.

Розділ 1

Словотворення іменникових неологізмів. Серед значного за обсягом корпусу новотворів у частиномовному плані кількісно найбільшу групу представлено іменниковими дериватами, які істотно переважають інші лексико-граматичні класи слів. Фактичний матеріал засвідчив, що домінують лексичні одиниці, які постали завдяки **суфіксації**. В аналізовану добу високою продуктивністю відзначаються питоми суфікси, зокрема такі як: **-ик, -ач, -ець, -уг-/юг-, -к-, -ість, -щин-, -нн(я), -ств-/цтв-** та ін. [Стишов Сучасне ..., с. 142; Стишов Назви осіб ..., с. 12–14; Стишов Тенденції ..., с. 61]. Напр.: *привладник, піарник, антикризовик, покращувач, додзвонювач, атовець, радівець, фейсбуківець, сепаратюга, шовінюга, есемеска, господинність, коаліційність, кон'юнктурищина, коаліційщина, мажоритарщина, вивищення, коаліціонування, українішання, європейство, графітництво*.

Відомі українські вчені (О. Тараненко, А. Архангельська, А. Нелюба, Є. Карпіловська та ін.) і зібраний нами фактичний

матеріал засвідчує характерну для початку ХХІ століття тенденцію до активної фемінізації в національному суфіксальному словотворі, зокрема за допомогою формантів **-иц(я), -ин(я), -к(а)-, -н(я)**: *очільниця, барабанниця, видавчиня, борчиня, плавчиня, лідерка, нобелістка, блогерка, канцлерка, офіцерка, керманічка, богатирка, вартівня, кумисарня* [Стишов Новітні явища..., с. 123–124; Стишов Особливості ..., с. 57]. Як бачимо, більшість із цих одиниць містить відтінок розмовності й, на нашу думку, вони виникли переважно за аналогією: *олігархія, синоптичність, екологія, саєнтологія, політологія, гравчиня, виборчиня, творчиня* (пор.: із давно відомими, а нині відродженими словами *берегиня, грекція, кравчиня*, утвореними за такою самою словотвірною моделлю). Однак варто відзначити, що є приклади, коли в процесі активного функціонування, інтенсивного «розкручування», зокрема у мові мас-медіа, деякі з них здатні поступово втрачати відтінок розмовності й ставати нейтральними словами (*плавчиня, борчиня, членкція*), проникаючи у всі функціональні різновиди сучасної української мови, навіть ставати надбанням офіційно-ділового й наукового стилів. Позитивно, що утворені за допомогою названого вище суфікса окремі лексичні одиниці поступово витісняють російські входження радянської доби (пор.: *продавчиня* (зам. *продавиця*), *плавчиня* (зам. *плавчиха*). Аналізовані одиниці — переконливе підтвердження вияву тенденції до автохтонізації, тобто прагнення до повернення національної специфіки й самобутності українській мові.

Із-поміж продуктивних в аналізованій період запозичених суфіксів та інтернаціональних суфіксоїдів виділяються такі: **-изацій-/ізацій-, -ацій-, -іст-/ист-, -изм-/ізм-, -ант-, -ат-, -(і)ад-, -гейт-, -ман-, -маній-, -філ-, -філій-, -фоб-, -фобій-, -логій-, -крат-, -кратій-, -їд:** *васалізація, макдональдизація, голболіст, коаліціоніст, порист, вождизм, гебізм, коаліціант, підписант, олігархат, паханат, коаліціада, прем'єріада, тайпгейт, темникгейт, грошоман, ліфтоман, кредитоманія, зрадофіл, зрадофоб, газо-*

крат, указократія, грантоїд [Стишов Сучасне ..., с. 138; Стишов Назви осіб ..., с. 15–17].

Продуктивними в сучасній українській мові є ряд префіксів, зокрема за активністю переважають іншомовні: **супер-, анти-, де-, ре-, квазі-, екс-, нео-, пост-, псевдо-, міні-, мега-, гіпер-, пара-, нано-** та ін. [Стишов Сучасне ..., с. 138; Стишов Назви осіб ..., с. 19–20]. Напр.: *супервулкан, суперкомбінація, антиолігарх, антикорупціонер, антиграфіті, десуверенізація, деофшоризація, реприватизатор, квазіуряд, квазіреспубліка, екс-держсекретар, екс-мер, неоязичник, неофеодалізм, постмайдан, псевдомінер, псевдореспубліка, міні-виставка, міні-сповідь, мегакурорт, гіперзростання, гіперпарадигма, парафармацевтика, паратоталітаризм, наносупутник, нанонитка*.

Засвідчено, що з-поміж значної кількості питомих префіксів при творенні нових слів різних лексико-граматичних класів на нинішньому етапі розвитку української мови продуктивними стала тільки частина з них, зокрема **не-, над-, за-, зне-, роз-, пере-, пра-, напів-, спів-, недо-, перед, після** тощо [Стишов Сучасне ..., с. 142]. Напр.: *нереформатор, неприватизація, надмислення, наденергія, надлюбов, завіконня, знеросійщення, розбільшовизація, розмафіїзація, перепост, праукраїнець, прасимвол, напіввозждь, напівоборонець, співорендар, співлізинг, співтовариство, недополітик, недодемократія, передрак, післясмак, післябукварик*.

Творення нових слів шляхом основоскладання — надзвичайно продуктивний спосіб у сучасній деривації неолексем. Композити продукуються шляхом: а) чистого основоскладання: *нафтобізнес, моводемократія, блогосфера, духозрушення, берегоукріплення, законотворець, металокрадій, працетерапевт*; б) основоскладання з матеріально вираженим суфіксом: *високопосадовець, заставоутримувач, валютотримач, кулевловлювач, чекотримач, яйцерізка, багатопрем'єр'я, снігоочишувач, нашоукраїнець*; в) основоскладання з нульовим суфіксом: *кадротрус,*

банкопад, холодомор, грошороб, кнопкодав [Стишов Сучасне ..., с. 139; Стишов Назви осіб ..., с. 21].

У досліджуваній період помітно активізувалися різні види аббревіації: *гумконвой* (гуманітарний конвой), *МАФ* (мала архітектурна форма — кіоски, ларки, лотки, павільйони і т. ін.), *ЗНО* (зовнішнє незалежне оцінювання), *ОСББ* (Об'єднання співвласників багатопверхових будинків), *ЗВТ* (Зона вільної торгівлі), *РосЗМІ*, *добробат* (добровольчий батальйон), *радбез* (Рада безпеки), *е-середовище*, *е-шарж* та ін. Істотно домінують частковоскорочені утворення, зокрема з компонентами **теле-** (*телеімідж, телеполітик, телезомбування, телеконференція*), **політ-** (*політбаталія, політкілер, політреклама*), **кібер-** (*кібервсесвіт, кібервійна, кіберпростір, кібератака, кіберзлодій, кібертерор, кібернападник, кіберзагроза, кіберцензура*), **еко-** (*екопродукція, екотуризм, екокрамниця, екомаркет*), **держ-** (*держфункціонер, держдіяч, держпіар*), **нац-** (*нацеліта, нацвідбір, нацпродукт*) та ін. [Стишов Сучасне ..., с. 139–140].

Засвідчено зростання продуктивності словоскладання в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття: *народ-богоносець, таксі-гелікоптер, країна-агресор, народ-мученик, благодійник-жертводавець, письменник-міжнародник, мер-боксер, корабель-храм, саміт-вечеря* та ін.

Нині, у добу інформатизації та глобалізації, характерне посилення впливу на питомих слівотворення іншомовних дериваційних ресурсів. Інтенсивна адаптація і засвоєння значного корпусу нових іншомовних слів веде до того, що більшість із них невдовзі стають вершинами словотворчих гнізд, тобто збагачують кількість твірних основ української мови: *Інтернет, топ, он-лайн, медіа, піар, арт, блиц, екологія, терапія, веб* «глобальна мультимедійна система, що використовує Інтернет як середовище для передавання інформації та комп'ютерних комунікацій», *блог, ВІП/VIP/vin* та ін. Від таких і подібних слів, які стають словотвірними вершинами (передусім новозапозичень переважно

з американського варіанта англійської мови), утворилися цілі словотвірні ланцюжки, які активно поповнюються і розширюються в сучасній українській мові, пор.: **терапія** — *кольоротерапія, глинотерапія, словотерапія, лінгвотерапія, спелеотерапія, шокотерапія, арт-терапія, німотерапія, віцетерапія; топ* — *топовий, топ-корупціонер, топ-лідер, топ-гравець, топ-запит, топ-новина, топ-подія, топ-список, топ-матеріал, топ-клуб, топ-спринтер, топ-дивізіон; блог* — *блоговий, блогер, блогерка, блогерський, блогерство, блогосфера, блогосферний* та ін.

Варто також акцентувати на значній активізації в останні роки (порівняно навіть із кінцем ХХ століття) творення напівварваризмів, початкові складники яких виступають здебільшого у латинській графіці: *PR-стратегія, PR-відділ PR-агенція, ID-паспорт hr-експерт, QR-код, PIN-код, SMS-переписка, SMSник* та ін. Назване явище вважаємо небажаним, оскільки це нівелює та руйнує словотвірну систему та й загалом структурну організацію української мови, її національну специфіку та самобутність [Стишов Новітні явища..., с. 122].

Надзвичайно продуктивними власне українськими основами (основоцентризм), які розширюють дериваційні парадигми в цей період виступають: **держав-, україн-, народ-, закон-, мов-, висок-, низьк-, взаєм-, внутрішн-, вогн-, все-, нов-, сам-, світ-** та багато ін. Прикладами слугують цілі словотвірні ланцюжки від них, напр.: **держав-** (*наддержжава, державити, антидержавити, державництво, державознавець, державознавство, державотворець, державотворний, державотворчий, державотворчість, державобудівник, державобудування, державотворення, державовласність, державоутворний, держмито, держгодівниця*) [Стишов Тенденції..., с. 61].

Нові слова, що виникли внаслідок універбації синтаксичних структур, становлять чималу групу дериватів, але вони мають переважно розмовний характер: *електронка* ← *електронна пошта, гуманітарка* ← *гуманітарна допомога, пропорційка* ← *пропорцій-*

на виборча система, ветеринарка ← *ветеринарна служба, турнірка* ← *турнірна таблиця, регулярка* ← *регулярний чемпіонат; підтрибунка* ← *підтрибунне приміщення, фізика* ← *фізична форма спортсмена* та ін. Засвідчено також і універбації-усічення: *безвіз* ← *безвізовий режим, шенген* ← *шенгенська віза, квал* ← *кваліфікаційний відбір або раунд змагань, старт* ← *стартовий склад команди.*

Префіксально-суфіксальним способом в аналізований період утворено невелику кількість нових одиниць, що свідчить про його малопродуктивність: *безмов'я* ← *мова, заокеанець* ← *океан, забугрянин* ← *бугор, захаяв'я* ← *хаява, завіконня* ← *вікно, запліччя «тил»* ← *плече.*

Незначна частина слів постала як нульсуфіксальні (безафіксні) морфологічні утворення: *неформат* ← *неформатний, регіонал* ← *регіональний, фан, фанат* ← *фанатик, посил* ← *поширення.*

Морфолого-синтаксичний спосіб (конверсія) — це спосіб творення слів, при якому нове слово утворюється внаслідок переходу з однієї частини мови в іншу. Порівняно невелика кількість нових слів виникла в результаті дії цього способу словотворення, тобто він є малопродуктивним. Це відбулося переважно в результаті субстантивації — перехід колишніх прикметників (рідше — дієприкметників) в іменники: *жовто-сині* «гравці збірної України»; *кленові* «гравці збірної Канади»; *оранжево-чорні, помаранчево-чорні* «гравці ФК «Шахтар» (м. Донецьк)», *білосердечні* «члени або прихильники Б'ЮТ», *бургерна* «їдальня, у якій обов'язковою стравою є гамбургери різних видів» та ін.

Лексико-синтаксичний (зрощеннєвий) спосіб в аналізовану добу представлений незначною кількістю новотворів: *кримнаш, кулявлоб, не-я-світ* та ін.

Розділ 2

Деривація прикметникових неолексем. Фактичний матеріал і праці науковців засвідчили, що серед прикметників, на

відміну від іменників, домінує префіксальний підспосіб морфологічного способу. Найбільш продуктивними виступають такі питомі префікси і префіксоїди, як-от: **не-, над-, до-, без-, між-, напів-, після-, проти-, перед-, під-** тощо. Напр.: *надпрофесійний, надетнічний, негривневий, неправовий, докризовий, допрем'єрний, бездріжджевий, безпекотний, міжконфесійний, міжфракційний, напівбогемний, напівфейковий, післяпомаранчевий, післякризовий, протиалергійний, протизсувний, передгривневий, підсанкційний* та ін. [Стишов О. А. Тенденції ..., с. 62; Стишов О. А. Сучасне ..., с. 142].

З-поміж запозичених препозитивних формантів переважають такі продуктивні афікси: **пост-, анти-, нео-, про-, супер-, квазі-, архі-, псевдо-, мега-, ультра-**: *постмайданний, поствоєнний, постзаколотницький, антикорупційний, антиолігархічний, неоімперіалістичний, неоязичницький, проєвропейський, прокремлівський, супервіковий, супермасовий, квазіпублічний, квазісоціалістичний, архітерміновий, псевдополицейський, псевдоблагодійний, мегасимфонічний, ультрарадикальний, ультраважкий, ультралегкий* та ін. [Стишов О. А. Сучасне ..., с. 138].

Характерно, що другу позицію у деривації нових прикметників посідає суфіксальний підспосіб морфологічного способу. Найбільш продуктивними серед постпозитивних формантів є відомі здавна афікс, зокрема такі, як: **-н-, -льн-, -ов-/-ев-, -ськ-, гомофобний, мийний, інтернетний, функційний, голодувальний, зомбувальний, лінгвальний, зачищувальний, безпековий, автобрендовий, іміджевий, кітчевий, спойлерський, свінгерський** тощо [Стишов О. А. Сучасне ..., с. 142].

Досить активно в останні десятиліття формуються прикметники-неологізми шляхом основоскладання, тобо це підспосіб у сучасній українській мові є продуктивним. Такі композити виникають у результаті як чистого основоскладання (*україноз-орієнтований, багатополярний, звіролютий, українонімий*), так і основоскладання з матеріально вираженим суфіксом (*держа-*

вотворний, україновекторний, багатопроцесорний, залізодефіцитний, жовтопресний, червонорутівський).

Малопродуктивним виступає префіксально-суфіксальний підспосіб творення прикметників: *беззаставний, безбюджетний, беззірковий, задзеркальний*.

Розділ 3

Словотворення дієслівних інновацій. Творення нових дієслів у кількісному відношенні в зазначений період відбувається не так чисельно як іменників і прикметників. Традиційно деривація вербативів найбільш продуктивно відбувається за допомогою префіксів. Із-поміж них характеризуються як перевагою, так і різноманітністю питомі препозитивні форманти: **за-** (*завелувати, зазомбувати, затролити, запостити, заризикувати, заламінувати, заатакувати, заакцентувати, заархівувати, зачовникувати, запаркувати*), **з-/с-** (*з'яничарити, zdeфолтувати, збартерувати, зміксувати, склонувати*), **про-** (*проінвестувати, профукати, проагрейдити, проспонсоровати, протролити*), **пере-** (*перереформувати, переструктурувати, перемоніторити*), **на-** (*напіарити, накомп'ютеризувати*), **недо-** (*недофінансувати, недовикористати*), **до-** (*довикликати, докапіталізувати*) та ін. Серед префіксів іншомовного походження на українському ґрунті продуктивними є лише два — **де-** (*детінізувати, декомунізувати, деприватизувати*), **ре-** (*ребрендувати, реінвестувати, реструктурувати*). [Стишов Сучасне ..., с. 138, 142].

Дещо менш активним є суфіксальний підспосіб морфологічного способу творення дієслів, який посідає другу позицію після префіксального. Засвідчено, що продуктивними у продукуванні нових вербативів виступають такі постпозитивні форманти, як: **-ува-** (*візуалізувати, миротворствувати, зомбувати, дизайнерувати, клонувати, глобалізувати, корумпувати*), **-и-** (*моніто-*

ринг — моніторити, дерибан — дерибанити, Гугл/Гугл — гуглити/гуглити, анекдот — анекдотити), **-а-** (лайкати, юзати) [Стишов О. А. Сучасне ..., с. 142].

Засвідчено малопродуктивність префіксально-суфіксального підспособу словотворення, напр.: *об-нул-и-ти, за-менш-ува-ти, у-шпитал-и-ти, у-докладн-юва-ти*.

Розділ 4

Прислівникові новотвори в сучасній українській мові є нечисленними. Вони традиційно виникають на базі прикметникових основ. Малопродуктивним підспособом морфологічного способу виступає суфіксація, зокрема нові прислівники деривовані за допомогою постпозитивного форманта *-о-* (надактивно, замогильно, наджорстоко). Також малопродуктивним є префіксально-суфіксальний підспосіб морфологічного способу (*про-європейськ-и, по-чемпіонськ-и, по-президентськ-и*).

Дайте відповіді на запитання

1. Будь ласка, пригадайте, який розділ мовознавства називається словотвором?
2. Які є основні способи словотворення?
3. Який спосіб нині домінує у творенні нових іменників?
4. Які питомі суфікси у деривації іменників є продуктивними в сучасній українській мові?
5. Яке основокладання називають чистим? Наведіть приклади. Який ще є вид основокладання?
6. Чи продуктивне в сучасній українській мові словоскладання?
7. Які є види аббревіації в сучасній українській мові? Наведіть приклади.
8. Чи продуктивні в сучасній українській мові неморфологічні способи словотворення?

9. Які афіксальні способи творення прикметників в сучасній українській мові є продуктивними? Наведіть приклади.
10. Чи творяться активно прикметники основокладанням?
11. Які префікси є продуктивними в деривації вербативів?
12. Чи активним є суфіксальний підспосіб морфологічного способу творення дієслів?
13. Як утворюються нові прислівники в сучасній українській мові?

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно дібрати 10–12 неологізмів, які продуковано різними способами словотворення з періодичних видань та з інтернет-дискурсу.
2. Законспектувати працю: Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система — узус — ідіолект: автореф. дис. ... докт. філол. наук.— К, 2018.— 39 с.

Тематика доповідей та рефератів

1. Новітнє українське словотворення: досягнення і проблеми
2. Найвидатніші сучасні українські та зарубіжні дериватологи і їхні праці (короткий огляд)
3. Суфіксальне словотворення іменникових неологізмів у сучасній українській мові
4. Фемінізація в сучасному українському суфіксальному словотворенні
5. Порівняльний аналіз суфіксального словотворення іменникових неологізмів у сучасних східнослов'янських мовах
6. Особливості деривації неологізмів-комполітів у сучасній українській мові
7. Творення неолексем словоскладанням і телескопією
8. Аббревіатури-неологізми в українській мові початку ХХІ століття
9. Префіксальний спосіб деривації субстантивів-неологізмів

10. Суфіксальне словотворення прикметникових неологізмів у сучасній українській мові
11. Деривація складних прикметникових неолексем
12. Особливості словотворення дієслівних інновацій в українській мові початку ХХІ століття.

Тренувальні вправи

1. З'ясуйте, від яких твірних основ (за частиномовною належністю) деривовано подані неологізми?

піаризація, переддефолтний, федерал, покрово, вкид, мовокоористувач, висновковувати, по-президентськи, снігоочишувач, по-мерівському, підписник, хабародавець.

2. Визначте, які з поданих неологізмів утворено за однаковою словотворчою моделлю?

антиісламіст, чергувальник, пострадянський, антиалергійний, перепостити, антизахідний, антиглобаліст, перевіряльник, постіндустріальний, прохальник, алькаїдівець, антиблокування, привладник, іділівець.

3. Які з поданих неологізмів належать до одного словотворчого типу?

парниця, рухівка, монетопріймач, колегиня, ополіскувач, хокеїстка, віровикрадач, борчиня, привітальник, айтішниця, баристка, електронка, атакувальник, футзалістка, полювальник, боксерка, правовласник, мерка, голодувальник, розпасовувач, соціологиня.

4. Випишіть лише неологізми, утворені суфіксальним способом: *тегувати, ущільнювач, тхеквондистка, ризикофоб, промспоживач, лавашиник, моніторування, тюнігований, пом'якшувач, голбліст, пиволуб, опоблоківець, зрадофоб, мережжя, лайкнути, зернотрейдерський, міксувати, котофіл, тюнін-*

гувати, градуальність, монеторозмінник, футзальний, вождина, екофермер, манівець, медійниця, державити.

5. Знайдіть лише неологізми, утворені префіксальним способом: *псевдополицейський, супернація, недореформований, постсовок, рерайтерство, регазифікація, підсолоджувач, неоязичництво, перепост, надзорстокість, екс-співробітник, надможливість, мегадорогий, неорусинство, міжмережвий, міні-вистава, антигомосексуальний, квазіпродукти, контраварійний, співведучий, мегадержава, біочай.*

6. Які з поданих неологізмів утворено префіксально-суфіксальним способом?

міжмережжя, задзеркалля, міжвишівський, безквартир'я, реприватизація, безгромадянство, надкомплектник, недоукраїнець, закулісся, передчасся, переструктуризація, усамостійнення, безжур'я.

7. Випишіть лише неологізми, утворені способом основоскладання (композиції):

плямовивідник, рідномовність, грантоїдство, валентиноманія, бруднослів'я, головред, вигодонабувач, етнодень, швидкодрук, валютодавець, банкопад, мультгерой, словолюб, багатовірець, цукрозамінник, першогріх, місяценазва, гелетворювач, новосимвол, лінгвостільнота, мовосвіт, жироспалювач, культуротворчість, іпотекодавець, купюропріймач.

8. Які з поданих неологізмів утворено абрєвіацією? Відтворіть словосполучення, від яких вони походять. Визначте вид складноскорочень.

ДАК, фізособа, уерніст, е-гривня, держпереворот, інвестринок, укруполбат, політпроект, держнерухомість, екосумка, ДонНУ, держреєстратор, Т-80УД, нацгвардієць,

ЄДЕБО, державоспроможність, НАНУ, держдотація, нардеп, державорозуміння, ЛНР, держшахта, АТО, держсек, зоорятувальник, росЗМІ, е-декларація, МАФ, тервиборчком, ОМБр, нацвалюта, міні-конспект, НАЗК, медвиш, лінгвопоетика, ЗВТ, інвестфонд, соцмережа, і-мовлення.

9. Серед поданих неологізмів знайдіть розмовні одиниці та з'ясуйте, яким способом вони утворилися:

шефиня, бурситет, фронталка, всесезонка, бутер, крузак, зачекінитися, секонд, беззвучка, вицмат, жахітник, хіпак, антивіруска, сепар, газозаправка, кіндерча, драгопед, рафаелки, крутня, офшорка, олімпіадник, Вернадка.

10. Яким способом утворено подані авторські неологізми?

віровикрадач, попцукерка, скандалотворець, Міхомайдан, жовтопресний, пуглер, червонорутівський, шандеп, лютововк, рюкзакоавакогейт, шовковенятко, гречкоклюй, блатнізація, людинозвір, олігархіада.

11. Яким способом і підспособом утворено подані неологізми?

мегабій, вологоутримувач, ЗНО, хамасівець, е-квиток, вишиванка-оберіг, псевдовибори, олігархат, підручникотворення, неорадикал, чековласник, декларант, міні-мийка, гіпсокартонник, фінринок, післятрипільський, автомобіль-потопельник, флюромобіль, примирювач, екостежка, потролити, е-реєстр, постправа, екс-власник, нацпам'ять, міфопородження, мер-інноватор, антиісламіст, коштодавець, країна-фаворит, екопатруль, украрт, мобіломан, держоборонзамовлення, суперталант, біло-малинові «б'ютівці».

12. Спробуйте утворити okazіональні неологізми різними способами словотворення.

НЕОСЕМАНТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

План

1. Дослідження семантичних змін у різних шарах лексики.
2. Метафоризація як провідний процес у творенні неосемантів.
3. Нові утворення як результат метонімізації.

Література

1. Архангельська А. В. Зоосемізми як мотиваційна база одиниць вторинної кваліфікативної номінації в українській мові// *Ucrainica I. Současná ukrajinistika Problémy jazyka, literatury, kultury. Sborník článků z II Olomouckého sympozia ukrajinistů. 1. část. Univerzita Palackého v Olomouci. — Olomouc, 2006. — S.137–143.*
2. Жирик О. А. Стилистична транспозиція термінологічної лексики в сучасній українській мові (кодифікаційний аспект): дис. ... канд. філол. наук / О. А. Жирик; Тернопільський нац. пед ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2007. — 274 с.
3. Зайцева В. В. Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Зайцева. — Дніпропетровськ, 2009. — 20 с.
4. Карпіловська Є. Вторинна номінація у сучасній українській мові: тенденції розвитку / Євгенія Карпіловська // *Лінгвістичні студії. — Вип. 20. — Донецьк, 2010. — С. 27–32.*

5. Карпиловская Е. А. Роль коннотации в развитии семантики слова // И слово ваше отзовется / Зб. наук. праць до 80-річчя Є. С. Отіна. — К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. — С. 225–234.
6. Клименко Н. Ф. Оновлення словотворчих ресурсів як наслідок семантичної інтерференції мов // Творба речі и њени ресурси у словенским језицима. — Београд: Университет у Београду, 2012. — С. 131–140.
7. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ століття: монографія. — К.: Видавничий центр «Академія», 2012. — 416 с.
8. Кронгауз М. А. Семантика. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 130 с.
9. Ляхова О. В. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі сучасної української мови: розширення значень похідного слова: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ляхова Оксана Володимирівна. — Х., 2012. — 200 с.
10. Самойлова І. А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70–90-х років ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / І. А. Самойлова; Ін-т укр. мови НАН України. — К., 1999. — 16 с.
11. Стишов О. А. Позасловникова розмовна метафора в сучасній українській мові // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. пр. / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. — Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2016. — Вип. 23. — С. 47–53.
12. Стишов О. А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові //Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харківського нац. педуніверситету ім. Г. Сковороди. — Харків: ХДПУ, 2016. — Вип. 41. — С. 74–84.
13. Стишов О. А. Семантичні неологізми в дискурсі українськомовних мас-медіа початку ХХІ століття / О. А. Стишов // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. — Вип. 13 / [редкол.: Ж. В. Колоїз, (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.] — Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. — С. 364–374.
14. Стишов О. А. Стилістично марковані лексичні неологізми в дискурсі ЗМІ початку ХХІ століття // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. — Харків, 2018. — Вип. 47. — С. 91–98.
15. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття [Текст]: на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. — 2-ге вид., перероб. — К.: Пугач, 2005. — 388 с. — Бібліогр.: с. 289–336. — ISBN966–8359–04–6.
16. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття /Л. В. Струганець. — Тернопіль: Астон, 2002. — 352 с.
17. Таран А. Прикметники-неосемантизми та їхня роль у поповненні сучасного українського лексикону / А. Таран // Мовознавчий вісник. — 2010. — Вип. 10. — С. 21–25.

Навчальна інформація

Розділ 1

У сучасній україністиці поряд із усебічним студіюванням лексичних і словотворчих неологізмів, важливого значення сьогодні набуває скрупульозне вивчення семантичних інновацій. Адже процеси семантичного словотворення також виступають дієвим чинником динамічних змін у лексико-семантичній підсистемі національної мови, тому семантичну деривацію варто глибше вивчати та розвивати на практиці. Нині визнано переважною більшістю лінгвістів, що названий вид деривації — неординарний і багатогранний номінативний процес у продукуванні нових слів і їх значень. Нерідко він приводить до перебудови семантичної структури питомих і запозичених слів і впливає на всю лексико-семантичну систему мови загалом.

Вторинний семіозис (семантичні трансформації) слів уже перебував у полі зору ряду відомих зарубіжних і українських учених, зокрема таких, як: М. Johnson, G. Lakoff, F. Daneš, R. Bartsch, D. Cruse, F. Palmer, В. Виноградов, Д. Шмельов, О. Кубрякова,

В. Телія, О. Єрмакова, О. Потебня, Л. Булаховський, В. Русанівський, Л. Лисиченко, О. Тараненко, С. Єрмоленко, М. Кочерган, М. Полюжин та багатьох ін. Також і нині постійно зростає інтерес до цієї важливої проблематики і в україністиці останніх років, що й засвідчено в низці праць Н. Клименко, Є. Карпіловської, О. Семнюка, Л. Струганець, М. Навальної, І. Самойлової, Т. Бевз, Д. Мазурик, Д. Деркача, Д. Сизонова, О. Ляхової, А. Таран і багатьох ін.). Тому ця проблема в нашій мові була і залишається досить актуальною. До того ж, семантичні неологізми постійно з'являються в лінгвальній практиці в різних дискурсах та чекають належного витлумачення і лексикографічного опрацювання.

Семантичне словотворення кінця ХХ — початку ХХІ століття здебільшого протікає в руслі автохтонізації й економії мовних зусиль як важливих процесів, що впливають на динамічний розвиток української мови. Також помічено, що дієвою причиною появи аналізованих утворень є внутрішньомовний фактор — прагнення до надання переваги більш емоційно-експресивним мовним формам. Тому розширення і поглиблення змістової структури, субституція семантики значної кількості питомих і чужомовних одиниць відбувається одночасно з образним, чуттєво-виразовим наповненням, тобто виникненням у них лексико-семантичних варіантів, завдяки яким відбувається поповнення й удосконалення виражально-зображальних засобів рідної мови. Вторинні, або опосередковані, номінації з'являються в результаті пошуків ефективніших засобів називання, нерідко ускладнених конотативною семантикою. Поставши спершу в мовленні, переважно як переносні, інноваційні значення, у процесі інтенсивного вживання більшість із них стає невід'ємним надбанням мовної системи. Адже постійне зростання загального обсягу знань як результат процесу інтелектуалізації соціуму, інтенсивний розвиток суспільства, когнітивні процеси українців безпосередньо позначаються на значенневих модифікаціях, на збільшенні загального обсягу семантичної структури мови.

Наявний фактичний матеріал із сучасних відповідних лексиконів, різних стильових дискурсів та його аналіз дають підстави твердити, що в корпусі нових семантичних утворень зазначеного часового періоду істотно домінують одиниці, у яких відбулося зростання обсягу значень та їх відтінків переважно за рахунок розширення сфери їх уживання, тобто збільшення числа контекстів, де це слово може побутувати. Генералізацію значень трактуємо не як звичайне збільшення (шляхом додавання) їх кількості (лексико-семантичних варіантів) багатозначного слова, а як видозміни, зумовлені особливими семантичними трансформаціями слова, які спричиняють знецінення конкретної семантичної ознаки, збільшення кола позначуваних словом понять, зростання обсягу семантики слова до появи ряду значень.

Помічено, що під час різних комунікативних актів нова семантика виникає як у словах на позначення загальних назв, так і в онімах (пропріативах). Серед них можуть бути як питомі слова, так і запозичення, рідше — нові іншомовні лексичні одиниці.

У досліджуваній період у більшості випадків нових значень набули переважно відомі питомі слова. Так, доказом цього є лексеми: *гойдалки* «1) поперемінні атаки в бік воріт, кільця і т. ін. то однієї, то іншої команди; 2) коливання курсу грошової одиниці», *вмирати* «виходити з ладу, ламатися», *важковаговик* «той, хто/що досяг значного авторитету і впливу, має істотні переваги, досягнення перед іншими», *одруження* «возз'єднання, об'єднання, злука», *більшовики* ірон. «ті, хто мають більшість (у парламенті, уряді)», *дно* «низ, останні місця (у турнірних таблицях, рейтингах тощо)» та ін. Напр. у контекстах: *А на полі в нас знову гойдалки від обох команд. М'яч опиняється то біля однієї, то біля другої штрафної.* fask.com.ua/; *Курсові гойдалки на ринку не повинні стати приводом для якихось різких кроків громадян ... (газета «День», 24.09, 2008, 00:00); Смартфони Хіаоті почали масово вмирати по всьому світу (заголовок).* <https://semobile.com.ua/>; *Футбольний клуб «Ювентус» завжди був важковаговиком*

італійського і європейського футболу (Українське телебачення, 30.10, 2013, о 12.48, канал «Футбол») [Стишов Семантичні неологізми ..., с. 368].

В інформаційну епоху, а також у період посилення глобалізаційних процесів, коли контакти і взаємодія між країнами й етносами (а відповідно і їх мовами) зростають, активізуються різні види зміни семантики як у давніх входженнях, так і в новозапозиченнях.

Як переконливо засвідчив зібраний фактаж, із-поміж запозичень, які зазнали розширення семантики, в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття переважають давні входження з різних мов. Переконливим прикладом служить слово *алерген*, окрім здавна відомого значення («мед. речовина, яка викликає алергію» [СУМ-11, I, с. 33]) у нинішню добу поступово набуває нової преносної семантики «той, хто викликає у когось draжливість через свою поведінку»: ...[президент] вже почав передвиборчу кампанію. Намагається накопичити позитив. На фоні цього обливатиме брудом своїх супротивників. Розраховує на нечесну агітацію і адмінресурс. Також позбуватиметься одіозних *«алергенів»* у власній команді. https://gazeta.ua/articles/politics/_poroshenko.../839797.

Війна на Донеччині та Луганщині спричинила відродження та активізацію функціонування і розширення семантичного обсягу слова *волонтер*. Так, у Словнику української мови в 11-ти томах воно зафіксоване як застаріле лише з одним значенням — «той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець» [СУМ-11, I, с. 730]). У наш час зазначена лексична одиниця набула нового значення і нового відтінку значення, що й зафіксовано в Словнику української мови в 20-ти томах: «2. той, хто добровільно бере участь у якійсь соціально важливій справі (перев. новій, важкій чи небезпечній для життя); доброволець (у 2 знач.)». *Апробацію запропонованого нового фізіотерапевтичного методу проведено на волонтерах, які хворіють на*

остеохондроз хребта (з наук. літ.); Синтетичні мийні засоби, що не викликають подразнення шкіри і не мають сенсibilізувальної дії на організм, допускаються до другого етапу досліджень, до якого залучаються тільки волонтери (з наук. літ.); // «особа, яка за власним бажанням допомагає іншим; помічник (у 1 знач.)». Основна причина звернення до роботи волонтера для більшості — необхідність у спілкуванні, соціальній активності, потреба відчувати себе корисним для інших (з наук. літ.); Дехто з відвідувачів навіть зголосився стати волонтером у клініці (з газ.) [СУМ-20, III, с. 266].

Цікаво, що навіть окремі запозичені слова термінологічного характеру, можуть занавати семантичних модифікацій. Так, спеціальна одиниця *оксиморон/оксюморон* (лат. *oxymoron* від грец. *οξύμωρον* — «дотепне дурне») «стилістичний засіб, коли свідомо поєднуються протилежні за змістом поняття, які разом дають нове уявлення» [див. СУМ-11, V, с. 683] може набувати в тексті нової семантики — «несумісність»: *Представник США в ООН: Російські миротворці — це оксюморон (заголовок статті) (газета «День», 08.08, 2014).*

Характерно, що навіть іншомовні слова, які порівняно недавно з'явилися в українській мові, також можуть набувати нової семантики. Це можна проілюструвати на прикладі новозапозичення з англійської мови *секонд-хенд* (від англ. *second* — другий і *hand* — рука; *second-hand* — який був у використанні (переважно одяг). Окрім значень, зафіксованих у лексикографічних працях (1. «магазин, що торгує ношеним одягом і взуттям. // збірн. ношені речі. 2. ношений, такий, що був у користуванні, куплений у комісійному магазині» [СУМ-Просвіта, 2012, с. 1033]), в останні роки це слово в загальнонародній українській мові, зокрема переважно в мовленні водіїв, автомеханіків, перекупників та ін. розширило семантичну структуру та функціонує з модифікованим значенням «ненові автомобілі, що вже були у використанні». Пор.: *Авторинок: імпортований «секонд-хенд» встановив новий*

національний рекорд. <http://expres.ua/news/2018/09/08/307834-avtorynok-importnyu-sekond-hend-vstanovyv-novyy-nacionalnyy-rekord>. А в суспільно-політичному дискурсі аналізована одиниця поступово набуває інноваційної семантики — «застарілі, консервативні політичні методи і політики, які користуються ними; а також віджили політичні ідеї і технології», напр.: *Список опозиції — це політичний секонд-хенд (заголовок) glavcom.ua; Опозиціонер [Андрій Парубій] назвав Азарова «політичним секонд-хендом» (заголовок) 24tv.ua.*

Виявлено, що в семантично модифікованих словах завжди міститься (тією чи тією мірою) емоційність, оцінність, інтенсивність та силістична маркованість. Перша з них відбиває почуття і переживання особи, друга — позитивну чи негативну оцінку суб'єкта чи об'єкта, третя — рівень виявлення дії, стану чи ознаки, четверта — належність слова до певної сфери спілкування. Неосеманти можна чітко розподілити на дві групи: а) меліоративні слова і б) пейоративні одиниці. Серед них не засвідчено нейтральних лексем.

Статистичні дані свідчать, що позитивно стилістично забарвлені оцінні одиниці (меліоративні слова) становлять порівняно нечисельну групу (понад 10%). Вони виникають і в результаті семантичної модифікації здебільшого відомих книжних слів відповідно до розвитку суспільства. Ілюстрацією може слугувати лексема *високочолый*, у якій на основі відтінку значення «перен. який відзначається високим інтелектом» [СУМ-20, II, с. 470], постала нова семантика — «елітарний»: *Якщо ж говорити про «високочолу» літературу (от кутюр), то саме це поняття несе в собі певну елітність, а остання ніколи не може бути чисельною (тоді це не еліта, а звичайна маса) (газета «День», 24.10, 2002) [Стишов Стилістично ..., с. 94].* Також переконливим прикладом слугує, хоч і нове, але відоме в останні роки книжне слово *кіборг* (скорочення від «кібернетичний організм»), яке у медицині означає біологічний організм, що містить механічні або

електронні компоненти, хоч більше відоме широкому загалові з наукової фантастики — «фантастична істота, напівлюдина-напівмашина, андроїд». Однак із початком війни на Східній Україні воно розширило своє значення, набувши ще й інноваційного та позитивнооцінного спочатку стосовно захисників Донецького аеропорту, а згодом і інших справжніх лицарів, — «надзвичайно мужній і витривалий військовик, який б'ється з ворогами як робот, на межі неможливого, оскільки жива людина так битися не може»: *23 вересня у Черкаській загальноосвітній школі № 4 відкрили меморіальну дошку та вшанували пам'ять загиблого «кіборга» Олексія Панченка, воїна-десантника, добровольця 95-ї аеромобільної бригади 90-го окремого аеромобільного батальйону (газ. «День», 06.10, 2015–11:08).* Революції гідності в Україні істотно сприяла пробудженню національної свідомості українців й відродженню багатьох культурних і духовних надбань етносу. Це відразу відбилося в мові. Наприклад, сприяло появі нової семантики в лексемі *вишиванка* (розм. «вишита сорочка» [СУМ-11, I, с. 540]) — «смуга з національним українським орнаментом, м'який магніт, наклейка з гербом України тощо, що прикріпляється на будь-яку частину кузова, найчастіше на капот, кришку і задній бампер автомобіля»: *Одягніть справжню вишиванку на власний автомобіль, перетворіть його на яскравий і неповторний зразок дизайну. boschservice.lviv.ua.*

Проблеми, пов'язані з економікою та корупцією в сучасній Україні вплинули на змістовий обсяг відомого нейтрального слова *білий*, яке в останні роки набуло нового позитивнооцінного значення «офіційний, який діє у межах закону, без будь-яких юридичних порушень» (*І тільки 35% співробітників заробітна платня виплачується повністю офіційно, тобто вони отримують «білу» зарплату. <https://uainfo.org/.../522797-pro-blu-ta-chornu-zarplati-na-u.>; Компанія Atmosphere Entertainment, власником якої є Іван Жеваго, купила частку телеканалу «Еспресо» у дружини глави МВС Арсена Авакова за майже два мільйони*

доларів... «За 40% частку каналу за повністю прозорим і «білим» контрактом, який пройшов комплайнс в американському і українському банку, моя дружина отримала на рахунок в українському банку 1953 708 доларів США»,— написав він (газета «Народна правда», 31.12, 2017), а також інноваційного відтінку значення — «узаконений» (У Києві відкрили школу, в якій вчать «блїх» хакерів. *Cyber School ...* <https://www.news.meta.ua>).

Пестливо-зменшувальне слово зірочка [див. СУМ-11, III, с. 578] набуло останнім часом нового значення «юна особа, яка прославилася в якій-небудь сфері діяльності (у спорті, науці, мистецтві і т. ін.)»: *Одразу дві тенісні зірочки України почали виступати на дорослому «Аустреліен оупен»-2018 (заголовок статті) (газета «Україна молода», 12.01, 2018)* [Стишов Стилістично ..., с. 94].

Варто акцентувати, що, за статистичними підрахунками, негативно оцінна лексика, утворена семантичним способом, домінує в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття (вона становить біля 90% від загального числа аналізованих одиниць). Такі слова особливо активно виникають у розмовному мовленні та дискурсі засобів масової інформації, рідше — у лінгвальній практиці красного письменства. Хоча іноді буває досить складно з'ясувати, де саме виник неосемант. Аналізовані одиниці переважно містять ту чи ту негативну оцінку — від фамільярності до вульгарності. Сказане вище підтверджують ілюстрації: *бомбити* «атакувати кого-небудь, діяти надто інтенсивно», *дояр* «здирик, драпіжник», та ін. Напр.: *Харчова промисловість бомбить нас упродовж десятиліть штучними підсолоджувачами (розмовне мовлення); Повертаючись до Миколаєва, вирішив підкріпитися в кафе, з якого пост ДАІ видно як на долоні. Протягом 75 хвилин «пуп землі» із жезлом зупинив одинадцять автомобілів із пшеницею, що їхали на Одесу, і два — в напрямку Миколаєва. Тільки три водії з документами заходили за інспектором в приміщення поста, решта від'їжджала без затримки.*

Кількох секунд вистачає «дояру», щоб, навіть не перевірюючи документи, отримати кимсь установлений «гонорар» (газета «Сільські вісті, 15.08, 2014).

Зафіксовано окремі приклади, коли відоме слово високого стилю внаслідок семантичної деривації ставало стилістично зниженим. Наприклад книжна лексема *небожитель*, відома як «За релігійними уявленнями — житель неба (перев. про богів греко-римської міфології)» [див. СУМ-11, V, с. 250], набула нового значення — ірон. «високопосадовець; представник вищих верств суспільства, еліти». Порівняймо у контексті: *Начебто за кожним із перспективних ставків «стоїть» якийсь небожитель місцевого масштабу. Називають відомі у краї прізвища (газ. «День», 02.10, 2004).* Також загальноновживане слово *тушка* («зменш. до туша (у 1 знач.); тіло убитої тварини, дичини і т. ін. невеликого розміру» [СУМ-11, X, с. 331]) в політичному лексиконі набуло ознак експресивної назви, розширивши свій семантичний обсяг і вживаючись переважно у множині, — «безпринципні депутати Верховної Ради України, які переходять із фракції у фракцію та голосують з урахуванням особистої матеріальної вигоди або під тиском»: *Навіть разом із комуністами і «тушками», Партії регіонів не вдається створити конституційну більшість у новому парламенті. tyzhden.ua/.* Цікаво, що навіть окремі застарілі слова в дискурсі сучасних ЗМІ здатні набувати нових значень. Це стосується також лексичної одиниці *царедворець*, яка, крім відомої семантики, зафіксованої в словнику (книжн., заст. «особа, що займає посаду при царському дворі, царський вельможа; придворний» [СУМ-11, XI, с. 181]), нині функціонує і як «самодержець, самовладець; диктатор», пор.: *Після маразму президента РФ Путіна, виголошеного на виправдання військової агресії проти суверенної України,— світ дізнався, що цей новітній кремлівський царедворець не на стільки розумний, як то здавалось протягом попереднього часу. nas.vinnica.ua/.* Характерно, що подані вище приклади слугують переконливим доказом посилення антропо-

центризму в українській мові початку ХХІ століття [Стишов Семантичні неологізми ..., с. 367].

За статистикою, щодо частиномовної належності, з-поміж питомих і запозичених лексем, у яких відбулося розширення семантичного обсягу, переважають іменники. Так, наприклад, відоме слово *хом'як*, крім значень, зафіксованих у Словнику української мови в 11-ти томах (1. «польовий гризун з товстим, неповоротким тілом і добре розвиненими защіченими мішками, шкідник польових і городніх культур. 2. перен., розм. неповоротка, незграбна, нерозторопна людина» [СУМ-11, XI, с. 124]), останнім часом набуло нової семантики — «особа, яка надійно сховала свої фінанси»: *Сподіваючись на політичну й економічну стабільність та визначеність, багато «хом'яків», які надійно сховали свої фінанси в період розгортання першої хвилі економічної кризи, вийняли заощадження зі своїх засіків і вийшли з ними на ринок нерухомості (газета «Дзеркало тижня», 14.05, 2010)* [Стишов Семантичні неологізми ..., с. 367].

Розширення семантичного обсягу слова спостерігаємо і в іменниках на позначення неістот. У здавна відомому власне українському слові *рушник* (1. «довгастий шматок тканини (бавовняної, лляної, полотняної і т. ін.) для витирання обличчя, тіла, посуду тощо. 2. шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом; традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах і т. ін.» [СУМ-11, VIII, с. 919]) виникло інноваційне значення «виборчий бюлетень із прізвищами, іменами, по батькові кандидатів у депутати різних рад», що й засвідчено в текстах мас-медійного дискурсу: *Є другий варіант, коли виборець отримує десяток невеликих «рушників» — бюлетенів, у які внесені прізвища, імена, по батькові і коротка біографічна довідка кандидатів від партії, які безпосередньо закріплені за певним регіоном (осіб 10–15). Голосування ж проходить за такою схемою: крім галочки за конкретну партію або блок виборець розташовує прізвища за ступенем*

значущості (газета «День», 16.04, 2009) [Стишов Семантичні неологізми ..., с. 368].

Демократизація життя, відсутність цензури й автоцензури сприяли бурхливому розвитку субстандартної лексики (нелітературні розмовні слова, діалектизми, жаргонізми, арготизми) в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ ст., що висуває перед лінгвістами проблему вивчення семантичних змін у ній. Такі нові значення поки що не зафіксовані в лексикографічних працях, хоча практично відомі багатьом мовцям й активно функціонують у розмовному, почасти публіцистичному та художньому дискурсах. Так, слово *гойдалка* («споруда, на якій гойдаються для розваги діти й молодь» [СУМ-11, II, с. 105]) нині набуло двох колоквіальних значень — 1) «поперемінні атаки в бік воріт, кільця і т. ін. то однієї, то іншої команди» (пор.: *А на полі в нас знову гойдалки від обох команд. М'яч опиняється то біля однієї, то біля другої штрафної. fask.com.ua/; Гойдалки тривали протягом усього матчу й, в решті, гра перейшла у екстра тайм. cherkassy-sport.com/*) і 2) «коливання курсу певної грошової одиниці то в бік зростання, то в бік падіння» (пор.: *Експерт: в Україні скоро почнуться валютні «гойдалки» (заголовок) businessua.com/; Нинішні валютні гойдалки в Україні повторюють ситуацію 2009 року часів Віктора Ющенка. espreso.tv/news/*). Відоме питоме слово *крім* («невеликий комахоїдний ссавець, що живе під землею; цінний своїм хутром» [СУМ-11, IV, с. 358]) у спортивному жаргоні розширило свою семантику і, вживаючись переважно у множині, означає «спортсмени або вболівальники-фанатики футбольного клубу «Шахтар»». Про це переконливо засвідчують такі контексти: *Відбійні молотки на емблемі, помаранчево-чорна символіка, що уособлює колір касок і спецодягу, і неофіційне прізвисько — «кроти». zahid.net/news/; Проте навколофутбольна ворожнеча не завжди заважає спільним справам. «Севастопольці, наприклад, приїздили до нас на марш УПА та на інші акції, — розповідає Ед. — Донецькі «кроти» були на марші за тверезість 2009 року. tyzhden.ua/*

Крім значної кількості іменників, розширення семантичного обсягу слова засвідчено також і в ряді дієслів (*З прогнозами аналітиків, Євро помітно «просяде»* (Телеканал «24», 14.09, 2011, о 8.55) — «девальвує, знеціниться»; *Чернігівські пенсіонерки підірвали YouTube піснею про «лісапед»* (ВІДЕО) *tsn.ua/* — «надзвичайно вразили, приголомшили») та прикметників (*Німецька енергетика нині орієнтована на «зелені» технології* (т/л «24», 29.10, 2011, о 23.09) — «екологічно чисті»; *Державтоінспекція в рамках боротьби з «сірим» імпортом автомобілів, відмовляється реєструвати машини, ввезені до України за пільговими схемами. У 2007 році бюджет вже втратив 2,8 млрд. грн через «сірий» імпорт авто.* *www.newsru.ua* — «незаконний»).

На межі тисячоліть в українській мові (як і в багатьох інших) засвідчено істотну активізацію семантичної деривації в різних соціолектах. Зібраний корпус фактичного матеріалу переконливо засвідчує, що переважну більшість жаргонізмів утворено шляхом семантичної деривації на основі загальноновживаної лексики. Адже спираючись на лінгвальну систему загалом, жаргон є її частиною, яка функціонує і розвивається за загальними законами певної мови, використовує відповідні її рівні та одиниці, притаманні цій системі. Водночас варто зазначити, що жаргони мають і деякі особливості, які дозволяють виділити їх в окрему підсистему всередині лінгвальної системи. Так, прикладами творення жаргонних слів на основі загальноновживаних (здебільшого питомих) лексем слугують одиниці, на зразок: *шпаківня* «засклений балкон», *висіти* «(про операційну систему або програму) не реагувати на зовнішні подразники (натискання клавіш чи кнопок миші)» та багато ін. Цікаво, що в основу окремих субстандартних слів покладено не літературні активно вживані лексеми, а ненормативні. Ілюстрацією слугує діалектизм *чміль* «джміль» [СУМ-11, XI: 345] із південно-східного наріччя української мови, який став підґрунтям для вторинної номінації у жаргоні водіїв, — «спеціальне пристосування у вигляді примуса для приготування

або розігрівання їжі в дорожніх умовах». Порівняно невелика частина жаргонізмів, зібраних нами, виникла на базі не власне українських, а запозичених слів. Останні можуть бути давніми входженнями, напр.: *вірус* «програма, здатна проникати у різні об'єкти комп'ютерних систем, мереж і т. ін., створювати свої копії і здійснювати різні дії, перев. шкідливі, без відома користувача», *сфера* «м'яч», *шрапнель* «перлова каша» тощо [Стишов Семантична деривація ... с. 77].

За нашими спостереженнями, серед аналізованих жаргонізмів істотно домінують вторинні одиниці, у яких відбулося розширення семантичного обсягу, тобто виникненням у них лексико-семантичних варіантів, завдяки яким збагачується і розростається лексико-семантична система української мови, поповнюються й удосконалюються її виражально-зображальні засоби.

Розділ 2

Зібраний нами фактичний матеріал і спостереження інших дослідників переконливо доводять, що найпродуктивнішим видом лексико-семантичної деривації у дискурсі ЗМІ початку ХХІ століття є *метафора*. Високу інтенсивність такого словотворення можна пояснити універсальністю метафори як традиційного способу вторинної номінації, побудованому на перенесенні з одних об'єктів, дій чи ознак дійсності на інші за певною подібністю, на прихованому порівнянні, образних асоціаціях тощо. Це найбільш продуктивний та креативний засіб збагачення мови, економний і впливовий. Метафора — специфічний когнітивний процес, своєрідний і неповторний спосіб світобачення певного етносу чи індивідуума.

У сучасній українській мові засвідчено значну кількість текстів із використанням різнопланових метафор, які розширюють семантичний обсяг слів. Чимало метафор початку ХХІ століття виникає на основі загальнонародної лексики: *Він [футболіст*

Юліан Дракслер] став значно технічнішим і почав читати гру (телеканал «Футбол-2», 28.08, 2011, о 12.31) — «розуміти, усвідомлювати, правильно сприймати що-небудь»; Упродовж семи років життя на франківській сцені «Солодка Даруся» тримається у першій топ-трійці вистав, які приносять найбільший дохід театру. «Це такий хіт-лайн нашого прокату, — зазначає Ростислав Держипільський. — Для мене як режисера це, з одного боку, джек-пот, з іншого, я розумію, що в цю виставу вкладено багато досвіду, любові до землі української й до театру». www.blitz.if.ua/ — «найбільша перемога, досягнення, успіх». Характерна риса української мови початку XXI століття — метафоризація термінів різних галузей людської діяльності (від військових до кулінарних). Передусім це стосується спеціальної лексики: 1) **військової справи**: Головне — він був зятем покійного советського генерала, єдиним спадкоємцем легендарного червоного комдива (командарма?), заволодівши по його смерті не лише дочкою, квартирою, шаблею і папахою, але й «крайслером імперіалом», цим танком, цим будинком на колесах, ... цим бронтозавром автострад ... (Ю. Андрухович) — «потужний, надзвичайно дорогий і престижний автомобіль»; У всьому світі знімають без бюджетні фільми. І вони вистрілюють (радіо «Промінь», 28.11, 2012, о 9.45); Найвищою формою безпосередньої демократії є референдум. Нещодавно ухвалено закон «Про всеукраїнський референдум». Як думаєте, коли він вистрілить? clipnews.info/; «Динамо» виграло матч, який міг і не відбутися: вистрілив [футболіст] Безус (заголовок) uafootball-ukr.segodnya.ua/ — «мати успіх, популярність, значний суспільний резонанс; досягти чого-небудь»; 2) **медицини**: Вони [сепаратисти на сході України] кінфіковані україноненависництвом (радіо «Промінь», 10.08, 2014, о 15.07) — «просякнуті, фанатично схильні до чого-небудь»; Більш детальний розтин цих економічних термінів ми будемо робити в ході передачі (Радіо «Промінь», 16.12, 2011, о 19.34) — «розбір, аналіз»; 3) **біології**: Кандидат від партії Ляш-

ка поширював клон газети конкурента з «чорним піаром» ... lad.vp.ua/; Ще однією цікавою категорією кандидатів у депутати є політичні клони, або двійники-однофамільці, відомих політиків («Поступ», 22.02, 2002) — «хто- або що-небудь однакове або дуже схоже між собою»; 4) **мистецтва**: ... «кіборги» з донецького аеропорту назвали борця теплофізиків найсмачнішим з усього того, що їм доводилося їсти на війні («Урядовий кур'єр», 16.01, 2015) — «надзвичайно мужні і витривалі військовики, які б'ються з ворогами як роботи, на межі неможливого, оскільки жива людина так битися не може»; 5) **виробничо-технічної**: Судову систему [в Україні] треба ремонтувати (радіо «Промінь», 28.10, 2013, об 11.44) — «усувати недоліки, помилки, невідповідності»; 5) **кулінарії**: Сьогодні в нашому меню цікаві розмови щодо українського газу (радіо «Промінь», 05.05, 2014, о 21.08) — «перелік тем для обговорення» та ін.

Розділ 3

В українській мові початку XXI століття трохи рідше засвідчено творення нових значень слів шляхом ще одного важливого креативного мовного засобу — **метонімії**. Її підґрунтям слугує наявність зв'язків між категоріями й поняттями у мисленнєвій діяльності людини. Виникнення метонімії досліджуваного періоду зумовлене переважно екстралінгвальними чинниками. Так, саме під час Революції гідності (Євромайдану), тобто національно-патріотичних, протестних акцій в Україні (2013–2014 рр.), передусім, проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України, які завершилися зміною влади, виникло слово *майдан* із новим значенням «акція протесту та сукупність людей, які беруть участь у ній; територія свободи (у місті Києві та багатьох населених пунктах України і зарубіжжя)»: Доки йшлося тільки про євроінтеграцію,

Майдан хотів і, в принципі, міг обійтися без політиків. Але коли постало питання про заміну людей при владі, або, тим більше, про зміну системи влади, то без політиків уже обійтися не можливо. political-studies.com/; ... завдяки Майдану і, на жаль, завдяки війні на Сході зараз є українська політична нація, яка є трошки іншою, ніж три роки тому. hromadskeradio.org/. Ще одним прикладом впливу соціально-політичних подій — війни на сході України — на мову є слово *ватник*. На основі відомого значення «верхній одяг, стьобаний на ваті» [СУМ-20, II, с. 70] у названій лексемі в останні роки на основі метонімічного перенесення розвинулася нова семантика «малоосвічений, люмпенізований та здебільшого проросійсько налаштований громадянин, чия соціально-політична позиція суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу російської пропаганди». Пор.: *Як бик кидається на червоне, так ватник на жовто-блакитне ... (т/л «24», 07.07, 2015, о 8.38); Переконувати «ватників» у тому, що вони неправі — безнадійна справа. Якщо людина не здатна слухати, то діалогу не вийде («День», 20.11, 2014) [Стишов Семантичні неологізми ..., с. 372].*

У досліджувану добу розширення семантичного обсягу слова на основі метонімії відбувається і в іменниках на позначення істот, зокрема у пропріальних одиницях. Передусім це стосується відомих осіб. Переконливою ілюстрацією слугує слово Шумахер — «усесвітньо відомий автогонщик». Нині в розмовному дискурсі, а також і в мові мас-медіа активно побутує загальна назва *шумахер* із інноваційним значенням «водій, який зловживає швидкістю; той, хто любить швидку їзду», хоча словники її поки що не фіксують. Напр.: *Через кілька хвилин нас радісно знайомитимуть: «Анно, це автовіртуоз, ювелір автосправи, гонщик зі стажем...». Я ще гальмуватиму на попередніх емоціях, застрягнувши у щойно пережитому. А тоді, коли цей шумахер удавано відсторонено дивився вгору, подумала: божевілля! чи не з'їхала я часом з глузду? (Г. Вдовиченко) [Стишов Семантична де-*

ривація..., с. 82]. Екстралінгвальні чинники (Революція Гідності) сприяли також появі ще одного семантичного неологізму — *тітушка*, який у дискурсі ЗМІ функціонує переважно у множині (*тітушки*) і нині вже закріпився як суспільно-політичний термін зі значенням «наймані молодики спортивної статури, які використовувалися владою для придушення протестних акцій населення, побиття журналістів, впливу на процес голосування на виборах тощо». Пор. у контекстах: *Слідство має докази того, що зброя, яка була у «тітушок» під час Майдану, значилася на складах МВС (газета «День», 02.02, 2015).* Слово стало узагальнювальною назвою, походить від прізвища спортсмена з Білої Церкви Вадима Тітушка, який 18 травня в Києві напав на журналістів Ольгу Сніцарчук та Влада Соделя. Також із новим узагальнювальним значенням здебільшого в політичному лексиконі побутує одиниця *бен ладени* «міжнародні терористи», утворене від пропріальної назви *Осама бен Ладен* — колишній лідер міжнародної ісламської терористичної організації «Аль-Каїда» [Стишов Семантичні неологізми ..., с. 373].

Отже, фактичний матеріал переконливо засвідчує, що процеси семантичної деривації в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття діють досить активно. Цьому сприяли чинники переважно позамовного характеру, хоч вони були тісно пов'язані з інтралінгвальними. Особливо продуктивно відбуваються процеси розширення семантичного обсягу як у питомих, так запозичених словах, переважно на основі метафори і метонімії.

Дайте відповіді на запитання

1. Який спосіб словотворення називається лексико-семантичним, або семантичною деривацією? Навести приклади.
2. Чи збагачує семантична деривація словниковий склад сучасної української мови?
3. Чи виправданим і зручним є названий спосіб словотворення?

4. Хто з мовознавців нині досліджує семантичну деривацію?
5. Які неосеманти продукуються в сучасній українській мові інтенсивніше та кількісно переважають: позитивно- чи негативнооцінні? Наведіть приклади.
6. У сучасній українській мові більше утворюється неосемантів на основі метафоризації чи метонімізації?
7. Яка частина мови домінує з-поміж неосемантів?
8. У яких соціальних діалектах неосеманти продукуються на базі метафори? Наведіть приклади.
9. У яких жаргонах неосеманти продукуються на базі метонімії? Наведіть приклади.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати статтю Карпіловської Євгенії Вторинна номінація у сучасній українській мові: тенденції розвитку / Євгенія Карпіловська // Лінгвістичні студії. — Вип. 20. — Донецьк, 2010. — С. 27–32. litmisto.org.ua/?p=8641.
2. Виписати 8–10 речень із дискурсу сучасних ЗМІ з неосемантами, витлумачивши їх.

Тематика доповідей та рефератів

1. Дослідження семантичної деривації в сучасній українській лінгвістиці: науковці і їхні праці (короткий огляд)
2. Студювання семантичного способу словотворення в зарубіжному мовознавстві: постаті та короткий аналіз їхніх робіт
3. Семантичних зміни в іменниках: розширення і звуження значення, субституція
4. Субстантиви-неосеманти в дискурсі українськомовних ЗМІ початку ХХІ століття
5. Прикметникові неосеманти в сучасному Інтернет-дискурсі
6. Дієслівні неосеманти в сучасних мас-медіа
7. Метафоризація як провідний процес у творенні неосемантів-іменників

8. Неосеманти-прикметники на основі метафори в дискурсі сучасної українськомовної публіцистики
9. Дієслівні неосеманти в сучасній українській мові
10. Нові іменникові утворення як результат метонімізації
11. Неосеманти-прикметники як результат процесу метонімізації
12. Неосеманти як результат дії синекдохи
13. Неосеманти в художньо-белетристичному дискурсі

Тренувальні вправи

1. З'ясуйте, які нові значення виникли у виділених словах у поданих контекстах:

♦ *Трансфер Андрія Шевченка до проекту Наталії Королевської плутає карти на парламентських виборах. Партія «Україна — вперед!», всупереч своїй штучності, отримує шанс подолати 5-відсотковий бар'єр. Хвиля негативних коментарів, яку спровокував перехід Шевченка до команди Королевської, не повинна вводити в оману (із газ.).*

♦ *20 груд. 2017 р. — Тому не дивно, що українці остаточно зневірилися у владі. Нема серед цього політичного «секонд-хенду» кого обрати. То ж доводиться обирати краще з найгіршого. Результат бачить і відчуває кожен (із журн.).*

♦ *Як там у ментів зветься знайдені весною трупи пропалих безвісти? Якось так лірично, ага — «підсніжники»! (О. Забужко).*

♦ *Більярдні «діди» впевнені, що збірна молоді обіграє старших колег (Українське телебачення).*

♦ *Російський фюрер щось лепече про українське «віроломство» (заголовок статті) (із газ.).*

♦ *Чому провладній фракції не вигідне повернення райрад? Бо головою РДА автоматично ставатиме не призначений згори «парашутист», який може навіть не мати кийвської прописки, а обраний людьми голова районної ради (із газ.).*

◆ ... у Бердянську — самі винні! — полізли купатися цілим колгоспом, а одяг, гаманці та фотоапарати склали на березі. Повиходили з води, турки Господні, а у нас на п'ятьох — троє шортів і один рушник. Де фірмові «мільнички», де годинник «Чайка», де гаманець? Де великий надувний м'яч? Де пляшка «пепсі-коли» (із газ.).

◆ Україну чекає погодна гойдалка (із газ.).

2. Визначте, використавши найновіші словники та власний досвід, які з поданих слів у сучасній українській мові набули нових значень:

рушник, галька, Шумахер, перезавантажити, відро, зависати, макіяж, лементування, качалка, тиснява, одвірок, Кікі-мора, довгожитель, паркет, чайник, війна, долина, донька, діагноз, апендикс, хворий, гальмо, дно, жовчний, макіяж.

3. У поданих уривках знайти слова з новими значеннями, які виникли завдяки зоометафорі, та витлумачити їх:

◆ Використання в обігу слова равлик замість значка @ має і суто застосовний, приземлений смисл. Не є таємницею, що сучасні роботи, що розсилають спам, вже легко вміють перехоплювати і вносити до своїх списків ел-скриньки, розпізнаючи їх саме за службовим символом @. Коли ж цю закарлючку замінити, скажімо, на напис [pАвлик], тоді задача для роботів-спамерів стає невідомою (з Інтернету).

◆ У Михайлівці на блокпосту бачив інтелігентного «коло-рада», у якого на ремені були цитати філософів і приказки латиною (із газ.).

◆ У Мюнхені Путін прогарчав свою промову і це вже перший м'яч у кошук на користь передвиборчої кампанії наступника (із газ.).

◆ Нині товстих людей називають «бройлерами» (із розм. мовлення).

◆ Які саме вправи швидше допоможуть попрощатися з відкладенням жиру на талії? Вчені з Далласького інституту медичних досліджень стверджують, що повільна ходьба. В одному з експериментів вони розділили жінок із зайвою вагою на три групи: тих, хто віддавав перевагу швидкій ходьбі; тих, хто ходить у помірному темпі; й тих, хто гуляє в повільному темпі черепах. Результат здивував і самих дослідників: за один і той самий термін більше всього жиру скинули саме «черепахи» (із газ.).

4. Із словника «Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали 2002–2010» (– К: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. — 280 с.) виписати 5–7 слів, які набули нових значень.

ТЕМА № 6

ІНШОМОВНІ ВХОДЖЕННЯ ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

1. Проблема вивчення запозиченої лексики. Чинники активізації нововходжень.
2. Особливості освоєння нових іншомовних слів.
3. Англiцизми й американізми.
4. Запозичення з інших європейських мов.
5. Етранжизми з несєвропейських мов.
6. Сучасні тенденції у функціонуванні нових іншомовних слів.

Література

1. Ажнюк Б. М. Англiцизми в сучасній українській, російській і чеській мовах // Мовознавство. — 2008. — № 2–3. — С. 190–207.
2. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. — 2001. — № 3. — С. 48–54.
3. Лапінська О. М. Англiцизми в структурі українського художнього тексту кінця ХХ — початку ХХІ ст.: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. — Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. — Дніпропетровськ, 2013. — 221 с.
4. Лисиченко Л. А. Динамічні процеси в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття / Л. А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. — Харків: ХНПУ, 2009. — Вип. 28. — С. 100–105.
5. Ломовцева А. Новітні англiзми в українській мові та проблеми лексичної варіантності // Українська мова. — 2003. — № 1. — С. 96–102.

6. Наумоєць А. Л. Імплементация англiцизмів в українській мові / А. Наумоєць // Укр. термінологія і сучасність: зб. наук. праць — Вип. IV. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 15–16.
7. Попова Н. О. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ на початку ХХІ століття: автореф. дис. ...канд. філол. наук. — Х., 2002. — 17 с.
8. Стишов О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку ХХІ століття // Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Бєлєхова, О. Є. Бондарєва [та ін.]. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. — Вип. 9. — С. 66–75.
9. Стишов О. А. Тематичні групи термінів-неологізмів в сучасному українськомовному медіадискурсі // Наукова термінологія нового століття: теоретичні і практичні виміри: зб. наук. пр. — Рівне, 2016. — С. 102–106.
10. Тодор О. Французькі запозичення // Культура слова. — 2002. — Вип. 60. — С. 11–15.
11. Федорець, С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. А. Федорець. — Х., 2005. — 18 с.
12. Ясинецька Н. А. Напівкальки англомовних неологізмів в українській мові [Текст] / Н. А. Ясинецька // Філологічні трактати. — 2011. — Т. 3. — № 2. — С. 87–96.
13. Ясинецька О. А. Переклад нових англомовних публіцистичних метафор українською мовою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Ясинецька Олена Анатоліївна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, [Запоріж. нац. ун-т]. — К., 2009. — 20 с.

Навчальна інформація

Розділ 1

Вивчення особливостей запозичення та освоєння іншомовних лексичних одиниць належить до важливих проблем сучасного мовознавства. Нині такі слова проникають в українську мову

надзвичайно активно, оскільки глобалізаційні процеси істотно посилюються. Запозичення й іншомовні слова в українській мові були і залишаються одним із найактивніших джерел поповнення і збагачення її мовних засобів. Активне запозичення багатьох нових інтернаціоналізмів і європеїзмів в українську мову служить переважно для заповнення лакун у терміносистемах на позначення нових понять, а також інших важливих реалій і явищ.

Незважаючи на те, що іншомовні входження постійно перебувають у полі зору українських і зарубіжних лінгвістів (зокрема їх дослідження останніх десятиліть присвячено різноманітним аспектам вивчення названих одиниць: лексико-семантичне освоєння (Б. М. Ажнюк, С. П. Денисова, М. І. Навальна, Ю. А. Зацний, І. М. Каминін, Н. А. Ясинецька, О. В. Слаба, Т. М. Полякова, П. Мариненко, Л. П. Крисін, О. І. Дьяков, В. М. Аристова, М. А. Брейтер, М. С. Селіванова, С. В. Воробйова, О. М. Булика, О. Мартінцова, р. Свободова, О. В. Розен, В. Янг та ін.), тематичні групи (М. І. Агапоненко, Н. О. Попова, В. П. Сімонок та ін.), функціонування і стилістичні особливості (О. М. Лапінська, Т. С. Майструк, Т. М. Рудакова, Н. В. Гудима, Я. В. Битківська, М. В. Бондар, Ю. О. Сцепанчук та ін.), словотвірний потенціал та адаптація (І. М. Кочан, Л. П. Кислюк, І. М. Каминін, Д. В. Мазурик, Л. М. Архипенко, О. С. Дьолог, Я. А. Голдованський та ін.), ця проблема далека до остаточного її вивчення в науці.

У кінці ХХ — на початку ХХІ ст., за нашими спостереженнями, активному входженню та вживанню новозапозичених слів, сприяв ряд чинників як екстралінгвального, так і інтралінгвального характеру. Серед перших виділяємо такі: 1) посилення глобалізації, тобто зростання міжнаціональних і особистих контактів та обмінів в умовах переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства; 2) вибір Україною європейського шляху розвитку після Помаранчевої революції, а особливо після Революції гідності й активізація співпраці зі світовим співтовариством у ряді галузей — політики, економіки, науки, техніки,

навчання й освіти, спорту, культури, туризму тощо; політична і моральна підтримка Заходом України в протистоянні російській агресії та допомога передусім в економічній, військовій сферах; активізація участі українських учених, виробників у наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах, відеоконференціях, виставках тощо; закупівля нових видів техніки, устаткування, машин і механізмів із-за кордону; участь України в Болонському навчальному процесі, нові зарубіжні освітні програми, розробки, підручники, науково-освітня література, навчання українців у розвинених країнах Заходу; активна участь українських спортсменів у змаганнях різноманітних рівнів і вагомій досягненні, гра в зарубіжних клубах і командах; постійні культурні заходи й обміни із зарубіжжям — художні виставки, концерти, фестивалі, конкурси; туристичні подорожі й відпочинок українців у різних куточках світу, збільшення цікавих програм про туристичні подорожі в різні країни на телебаченні й на радіо) тощо; 3) загальна демократизація в Україні, відсутність цензури, особливо стосовно мови ЗМІ, розкутий стиль письменників, громадських діячів, журналістів та інших учасників у процесі спілкування; 4) зростання рівня освіченості більшості громадян України, зокрема оволодіння іноземними мовами; 5) мода на іншомовні слова і запозичення, естетичні смаки українців (особливо молодого покоління), які надають мовленню оригінальності, незвичності, престижності; 6) потужний і постійно зростаючий вплив інтернет-телефонії; 7) посилення діяльності іноземних фірм, релігійних організацій і сект в Україні; 8) значний вплив реклами, у якій вагоме частку посідають нові іншомовні слова і фразеологізми; 9) пожвавлення міграції населення як в Україні, так і в світі та ін. До інтралінгвальних чинників варто віднести: 1) системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; 2) тенденція до інтеграції елементів мови; 3) номінативна безвихідь або внутрішньомовна потреба в називанні нової реалії, нового уявлення і відсутність відповідного поняття в базі мови-реципі-

ента (передусім це стосується різних термінів); 4) принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; 5) практична потреба у семантичному або стилістичному розмежуванні внутрішньо близьких, однак усе ж таки різних понять для їх уточнення; 6) прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності; 7) дія аналогічних тенденцій тощо [Стишов Нові..., с. 68].

Розділ 2

Як відомо, освоєння нових іншомовних слів відбувається нерідко комплексно — охоплює одразу фонетичну, графічну, орфоепічну, орфографічну, морфологічну, словотворчу і семантичну сторону слова. Особливо важливим є входження до словозмінної і словотвірної систем, здатність вступати в парадигматичні зв'язки — синонімічні, антонімічні, омонімічні, гіперо-гіпонімічні. Вагоме значення також має входження нових етранжизмів до складу фразеологічних одиниць, набуття новозапозиченнями певної валентності, частотність використання мовцями та ін. Варто акцентувати, що поряд із лінгвістичними чинниками в цьому процесі важливу роль відіграють і соціально-психологічні — сприйняття громадянами чи несприйняття нових іншомовних одиниць, мода і смаки реципієнтів, їх культурно-естетичні вподобання на певному етапі розвитку суспільства та ін.

Дослідники виділяють три етапи, які проходить слово на шляху до повного лексичного освоєння:

1) Етап інновації, або початкового введення у мову, що запозичує;

2) Етап віртуалізму — слово набуває поширення серед відносно невеликої кількості носіїв мови-приймача.

3) Етап неологізму — словом послуговується відносна більшість носіїв мови-реципієнта.

Характерна особливість адаптації нових іншомовних лексем — переважно без посередництва інших мов. Адже відомо,

що в попередні часові зрізи засвоєння з чужих мов здійснювалося здебільшого опосередковано — через російську, польську, румунську мови.

Варто більш детально зупинитися на особливостях фонетичного, графічного, орфоепічного, орфографічного, словотворчого та граматичного освоєння нових іншомовних входжень.

Так, фонетичне, графічне, орфоепічне та орфографічне освоєння нерідко важко відділити, тому варто розглядати комплексно. Названі адаптації передбачають певну заміну звуків і літер, не притаманних фонетичній системі української мови, а також урахування правил її милозвучності. Це стосується передачі дифтонгів, специфічного англійського голосного звука (і відповідно літери), який є середнім між [i] й [u], подвоєння і подовження приголосних у загальних назвах, передавання звука [h], фонем і графем [w + наступний голосний] тощо. Нині засвідчено, що деякі дифтонги, щоб уникнути не характерного для української мови зіяння, або гіатусу, дещо видозмінюються, зокрема з'являється звук у-нескладове: *авдиторія*, *авдит*, *Гемінгвей* (зам. *аудиторія*, *аудит*, *Хемінгуей*) або вставляється інтервокальний [j] [pijелтор] — *ріелтор*). Подвоєння і подовження приголосних у загальних назвах в українській мові не відбувається: *саміт* (а не *самміт*), *кілер* (а не *кіллер*), на відміну від онімів. Передавання звука [h], фонем і графем [w + наступний голосний] останнім часом під впливом лінгвальної практики української діаспори, а не російської мови має відчутну специфіку: *гінді*, *гіт*, *госпіс*, *Гіллари*, *Гельмут*; *вотергейт*, *Ватсон*, *Вільям*, *Вол-Стрит* та ін. Фонетичне, графічне, орфоепічне та орфографічне освоєння поєднане в словах, де необхідно дотримуватися ще й правила так званої «дев'ятки»: *тинейджер*, *чип*, *чиз-кейк*, *шугаринг* тощо. Варто зауважити, що з-поміж нововходжень є частина таких, які немилозвучні через збіг багатьох приголосних звуків і небажані з культуромовного погляду: *скайджекер* «викрадач літаків», *ар-мрестлінг*, *віндсерфінгіт*, *драгстер*, *дартс* та ін.

Грамматична адаптація нових іншомовних слів в українській мові відбувається так: іменники набувають відмінкових та числових форм, прикметники включаються у словозмінні парадигми українських прикметників, вербативи оформлюються за зразком українських дієслів, дієвідмінюються за наявними у мові моделями. Оскільки для англійських іменників, що позначають неістоту, категорія роду нехарактерна, то в українській мові вони належать до чоловічого, жіночого або середнього роду відповідно до флексії (за українськими правилами): *сканер* □ — ч.р., *чизбургер* □ — ч.р., *дилінг* □ — ч.р. В іменниках, запозичених із мов, для яких характерне вживання артиклів, останні втрачаються, а функцію показника роду бере на себе флексія. Це часто призводить до того, що слово має різний рід у мові-донорі та у приймаючій мові. Так, запозичення *автобан* — (нім. *die Autobann*), *дивізіон* (нім. *die Division*) у німецькій мові мали граматичне значення жіночого роду, а в українській адаптувалися як маскулізми. Те саме можна сказати і про французькі етранжизми: *фуршет* (пор.: *la fourchette* — виделка), *бутик* (пор.: *la boutique* — крамничка, майстерня), які в мові-джерелі виступали в жіночому роді, а в українській мові їх засвоєно як іменники чоловічого роду.

Англіцизм *памперс* (від англ. множ. *rapers*), адаптовано як сингулятив, хоча в англійській мові це множина (про що свідчить закінчення на позначення множини іменників *-s*). У цьому випадку відбулося переосмислення граматичної категорії числа. Подібне переосмислення сталося і в словах: *ф'ючерси*, *чипси*, *слакси*.

Розділ 3

Наші спостереження і зібраний значний фактичний матеріал, праці останніх років названих вище лінгвістів дають підстави стверджувати, що найголовнішим джерелом поповнення і збагачення лексичної системи української мови кінця ХХ — початку

ХХІ століття є англійська мова та її американський варіант. Тому серед нових іншомовних слів в українській мові названого періоду істотно домінують англіцизми та американізми, тобто слова і фразеологізми, а також кальки та одиниці, утворені за їх взірцями (десь 80–82%). Це спричинено низкою факторів, зокрема посиленням політичних, військових, економічних, наукових, культурних та ін. зв'язків і співпраці між Україною і США, Великою Британією, Канадою, Австралією; значними проривами і досягненнями англомовних країн в багатьох сферах діяльності (інформатика, техніка, телефонія, спорт, культура, туризм, побут тощо). Інтенсивна дифузія нових запозичень-англіцизмів зумовлена потребою заповнення лакун переважно в українських терміносистемах для позначення нових понять, а також інших важливих реалій, явищ, ознак, дій і процесів сьогодення. Адже англіцизми, на відміну від узвичаєних питомих лексем, дають змогу українцям більш точно, містко і без певних асоціацій висловитися [Стишов Нові..., с. 68].

Засвідчено, що серед ряду основних тематичних груп (або лексико-семантичного структурування лексем) новозапозичень-англіцизмів у сучасну українську мову найчисельнішу, за нашими даними, становлять одиниці на позначення науково-технічних понять і реалій. Адже нині в усьому світі передова наука і прогрес послуговуються переважно англійською. Домінують одиниці з обчислювальної техніки і комп'ютерних технологій. Це передусім зумовлено стрімким розвитком останніх у світі та інтенсивним упровадженням у життя українців новітніх технологій і використанням широким загалом (не лише фахівцями, а й пересічними громадянами) комп'ютерної техніки і технологій, які номіновано здебільшого по-англійськи і які мають переважно інтернаціональний характер: *вай-фай* (англ. *Wi Fi* скорочення від *Wireless Fidelity* — бездротова точність) «сучасна технологія бездротового доступу в інтернет, що найбільш динамічно розвивається», *постинг* (англ. *posting* — від-

правлення поштою, в тому числі й електронною) «відправлення електронною поштою», *хештег* (англ. *hashtag* від *hash* — символ решітки і *tag* «тег») «спеціальна позначка для повідомлень у Твіттері, яка дозволяє об'єднати різноманітні повідомлення від різних авторів у єдине змістове ціле», *скайп* (англ. *skype*) «багатофункціональна програма, що дозволяє спілкуватися через мережу інтернет за допомогою голосового і відеозв'язку з рідними, колегами, друзями по всьому світу», *домен* (англ. *domain* — галузь, сфера) «зона в системі імен інтернету» та багато ін. Такі слова передусім завдяки дискурсу мас-медіа активно функціонують і надзвичайно швидко стають загальноживаними та кодифікованими. Напр.: *Американці також запустили успішний хештег у соцімережі RedTubeArmy, популяризувавши клуб до небачених раніше висот* (газ. «Високий замок», 06.06, 2017); *Бойовики не вийшли на скайп до Контактної групи — питання заручників відклали (заголовок статті)* (газ. «Українська правда», 14.02, 2016, 18:40).

В аналізованій групі вагоме місце займають також нововходження, які номінують поняття і реалії мобільної телефонії, яка в нинішню добу розвивається надзвичайно інтенсивно: *смартфон* (англ. *smartphone* — розумний телефон від *smart* — розумний і *phone* — телефон) «мобільний телефон із розвинутою програмною платформою, яку можна назвати операційною системою», *фаблет* (англ. *phablet* від *phone* — телефон і *tablet* — планшет) «формфактор смартфонів із діагоналлю екрана від 5 до 6,9 дюймів», *блютуз* (англ. *bluetooth*) «технологія бездротового зв'язку», *SIM-карта/сім-карта/сімка* (останній варіант є розмовним) (від англ. *Subscriber Identification Module*) «ідентифікаційний модуль абонента у вигляді смарт-карти, що застосовується в мобільному зв'язку (мобільний телефон, смартфон, модем та інші пристрої абонентського обладнання)», *роумінг* (англ. *roaming* — бродити, мандрувати) «процедура надання послуг зв'язку (мобільний зв'язок, Wi-Fi) абонентові поза зоною покриття «домашньої» мережі

(або базової станції) шляхом використання ресурсів базової станції іншого оператора мобільного зв'язку»). Пор. у контекстах: — *Так, так... — покvapливо сказав Ройтберг і без зайвих слів простягнув молодика смартфон зі сфотографованим листом Івана Оленіна (І. Роздобудько); На території Європейського Союзу з 15 червня 2017 року буде скасована плата за роумінг* (журнал «Український тиждень», 14.06, 2017, 15:22).

Науково-технічну групу аналізованого періоду також активно поповнюють нові назви різних видів машин, роботизованих систем, механізмів, наукових методик тощо: *квадрокоптер* (англ. *quadrotor, quadcopter* — чотирихотторний вертоліт) «мініатюрний безпілотний літальний апарат із чотирма гвинтами, які крутяться у діагонально протилежних напрямках», *дрон* (англ. *drone* — джміль) «безпілотний літальний апарат військового чи цивільного призначення, різновид військового робота; у ширшому сенсі — мобільний, автономний апарат, запрограмований на виконання якихось завдань (наприклад, автономні системи, створені для польоту, розроблені для виконання місій, потенційно небезпечних для людини)», *робототехніка/роботехніка* (англ. *robotics*) «виробнича техніка, що ґрунтується на застосуванні роботів», *гаджет* (англ. *gadget*) «портативний технічний пристрій або засіб, що поєднує в собі високі технології й цілком реальне практичне використання», *сегвей* (англ. *segway*) «двоколісний електросамокат», *анімаptronіка* (англ. *animatronics* від *animation* + *electronics*) «методика, що застосовується в кінематографії, мультиплікації, комп'ютерному моделюванні для створення спецефектів рухливих штучних частин тіла людини, коли необхідно створити складний макет, покадрова зйомка якого неможлива» та ін. Напр.: *Лікарні в швейцарському місті Лугано почали користуватися поштовими квадрокоптерами для перевезення проб біологічного матеріалу* («Українське радіо», 03.04, 2017, 12:56); *По коридору інституту проблем робототехніки прогулювалися два аспіранти* (М. Слабошпицький).

Аналізована тематична група розширює і збагачує свій лексичний склад і за рахунок деяких англійських номенів на позначення нових наук, їх галузей та інших понять та реалій: *нетлінгвістика* (англ. *netlinguistics*) «наукова дисципліна, яка вивчає особливості мови інтернет-дискурсу», *H-індекс* (англ. *H-index*) «показник впливовості науковця, групи вчених, наукової установи або країни загалом, заснований на кількості їхніх статей та їх цитуванні», *веб-дизайн* (англ. *web design*) «галузь веб-розробки й дизайну, завданням яких є проектування користувацьких веб-інтерфейсів для сайтів або веб-додатків» тощо. Пор.: Так, *нетлінгвістика* призначена для забезпечення мережі взагалі та інформаційно-пошукової системи зокрема. irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21CO...; Міська учнівська інтернет-олімпіада з ІТ започаткована у 2013 році у місті Львові. Перша олімпіада була присвячена ІТ, проводилась серед учнів шкіл в номінаціях: комп'ютерна лінгвістика (англійська мова); офісні програми, «Графіка», «Веб-дизайн», «Обчислювальна техніка», «Програмування» (газета «Молода Галичина», 31.07, 2017) [Стишов Нові..., с. 68–69].

Другу за кількісним наповненням групу нових англіцизмів і американізмів формують слова і терміни фізичної культури і спорту. Адже ця галузь у кінці другого й на початку третього тисячоліття бурхливо розвивається й більшість змагань із різних видів спорту висвітлюють сучасні мас-медіа й інтернет. Навіть існує на телебаченні ціла низка спеціальних спортивних каналів, а в мережі інтернет — відповідних сайтів. Щороку зростає кількість фізкультурників і спортсменів, спортивних коментаторів, оглядачів та експертів, а особливо — уболівальників та небайдужих до спорту пересічних громадян. Тому в досліджуваний період засвідчено значне проникнення в українську мову англіцизмів та американізмів, які називають нові види спорту або ті, що в нашій країні раніше не практикувалися: *флорбол* (англ. *floorball*) «командна гра на підлозі з пластиковим м'я-

чем, різновид хокею», *футволейбол/футволей* (англ. *footvoley* від *foot* — нога і *volleyball* — волейбол) «пляжна гра, що являє собою поєднання футболу і волейболу», *голбол* (англ. *goalball*) «спортивна гра з мячем, у який вбудовано дзвоники, для людей із вадами зору», *скіатлон* (англ. *skiathlon*) «лижні перегони переслідування без перерви між двома етапами», *вотербординг* (англ. *waterboarding*) «вид водного спорту: стоячи на спеціальній дошці й тримаючись за фал, прикріплений до катера, що йде попереду, спортсмен здійснює акробатичні стрибки, перевороти й т. ін.», *слеклайн* (англ. *slackline*) «вид спорту/активного відпочинку, який полягає у ходінні по натягнутій стропі» та ін. Напр.: У Ріо-де-Жанейро Україна привезла найчисленнішу у своїй історії делегацію: 173 спортсмени з 21 області нашої країни боротимуться за перемогу у 15 видах спорту (академічне веслування, волейбол сидячи, дзюдо, легка атлетика, настільний теніс, паверліфтинг, кульова стрільба, стрільба з лука, фехтування у візках, футбол серед спортсменів з наслідками церебрального паралічу, велоспорт (на треку та шосе), параканое, голбол) (газета «Високий замок», 06.09, 2016, 17:00); Норвезьку лижницю Маріт Бйорген можуть позбавити золотої медалі, виграної у скіатлоні, якщо не припиниться комерційна рекламна кампанія з її участю, не санкціонована МОК (газета «Україна молода», 12.02, 2014, 00:00). Цікаво, що окремі спортивні терміни можуть поступово набувати нової семантики. Так, спеціальна одиниця *вотербординг* нині має ще одне значення — «специфічний метод тортур: імітація утоплення підозрюваних у злочинах». Пор. у контексті: *Безкомпромісність і ненависть допомагає робити «вотербординг» клятм ісламістам в Абу-Грейбі*. maidan.org.ua/arch/arch2010/1268663553.html [Стишов Нові..., с. 69–70].

У сучасну добу Україна, хоч і повільно та болісно, але поступово входить у ринкові відносини, усе глибше інтегрується в світову економіку і торгівлю (мова і про участь держави в СОТ, і про асоціацію з ЄС та ін.), тобто не може залишатися осторонь

загальних тенденцій. Через це в сучасну українську мову (особливо завдяки дискурсу ЗМІ) останніми роками проникла досить значна кількість нових запозичень-англіцизмів економічної сфери, на зразок: *стартап/старт-ап* (англ. *start-up* — запускати) «новостворена або з короткою історією фірма чи компанія, яка перебуває у стані розвитку і займається перспективними дослідженнями (переважно в сфері інформаційних технологій та інтернет-проектів)», *лінкідж* (англ. *linkage*) «дозвіл біржі своїм клієнтам продавати і купувати в неї контракти з наступною їх купівлею-продажем на іншій біржі», *фандреїзинг* (англ. *fundraising*) «процес залучення грошових коштів та інших ресурсів організацією (переважно некомерційною) з метою реалізації як певного соціального проекту, так і серії проектів, об'єднаних однією спільною ідеєю», *сублізинг* (англ. *sub-lease*) «вид піднайму предмета лізингу, згідно з яким лізингоотримувач за договором лізингу передає третім особам (лізингоодержувачам за договором сублізингу) у користування за плату на погоджений строк відповідно до умов договору сублізингу предмет лізингу, отриманий раніше від лізингодавця за договором лізингу», *біткоїни* (англ. *Bitcoin*) «електронна валюта; віртуальні гроші» тощо. Пор.: Український *стартап* здивував світ (заголовок) fakty.ictv.ua/ua/index/view-media/id/75634; У березні між повітряним альянсом Коломойського і «Розой Ветров» було укладено код-шерінгову угоду, що дало змогу компаніям використовувати флот один одного на правах *сублізингу*. (газета «Економічна правда», 27.09, 2010, 09:15).

Еволюцію суспільно-політичного життя, яке повсякденно зазнає бурхливих змін як в Україні, так і в багатьох державах світу, відбивають новозапозичені англіцизми й американізми: *спойлер* (англ. *spoiler* від *spoil* — псувати) «партія або кандидат, створені політтехнологами однієї політичної сили для боротьби зі своїми опонентами», *астротурфінг* (англ. *Astroturfing*) «штучне керування громадською думкою», *споуксмен* (англ. *spokesman* від *to*

speak — говорити, виступати, висловлювати думку і *мап* — людина) «представник якої-небудь офіційної особи, який публічно висловлює її позицію з тих чи тих питань», *дауншифтер* (англ. *downshifter*) «той, хто переміщується із престижного соціального середовища в менш престижне», *спін-доктор/спіндоктор* (англ. від *spin* — вертіння, кружляння і *doctor* — лікування) «радник, який займається повідомленнями у засобах масової інформації і є професіоналом у царині зв'язків із громадськістю» та ін. Напр.: Як правило, місія *спойлера* — відібрати кілька відсотків (або й десятих відсотка) від ворожої партії, граючи на її електоральному полі (журнал «Український тиждень», 18.04, 2012); У них було все, про що тільки міг мріяти справжній *дауншифтер* — море, свобода, трохи їжі, багато свіжого повітря і вільного кохання (Л. Дереш); «За ким правда, той обов'язково переможе», — переконує *спіндоктор* проекту «Знай правду» та власник ресурсу «Вої» Анжеліка ГРАБОВСЬКА (газета «День», 22.04, 2016, 09:24) [Стишов Нові..., с. 70].

В останні десятиліття Україна зазнає потужного англізованого культурного і мистецького впливу Заходу. Серед нових термінів і слів відповідної тематичної групи домінують одиниці на позначення: 1) музичних напрямів і стилів (*неофолк* (англ. *neofolk*) «музичний напрямок у рок-музиці, піджанр постіндастралу, який характеризується окультною, поганською або гностичною тематикою, поєднанням індустріальних музичних засобів із традиційним європейським фолком», *етнорок* (англ. *ethno rock*) «напрямок у музиці, що поєднує фольклор із роком», *ф'южн* (англ. *fusion* — злиття) «напрямок у рок-музиці, для якого характерне поєднання різноманітних засобів музичної виразності (року, джазу тощо)», *дабстеп* (англ. *dubstep*) «музичний стиль, що характеризується яскраво вираженим низькочастотним басом і розрядженим брейкбітом на задньому плані»); 2) художніх і кіноматографічних понять та реалій (*нанопанк* (англ. *nanopunk*) «напрямок у науковій фантастиці (різновид посткіберпанку), присвячений соціальним

і психологічним аспектам застосування нанотехнологій», *сиквел* (англ. *sequel* — продовження) «продовження відомого художнього твору (роман, кінофільму), який мав комерційний успіх», *екшн* (з англ. *action movie* — дослівно: «фільм дії»; розмовно — «екшн»; інша поширена назва — «бойовик») «кінострічка, яка поєднує в собі драматичний жанр фільму разом із нестримними діями: бійки, автомобільні переслідування, вибухи, стрілянину і т. ін.»; 3) інших понять і реалій культури (*фаєр-шоу* (англ. *fire show*) «оригінальне вогняне видовище, що об'єднує театр і вогонь», *кардмейкінг* (англ. *cardmaking* від *card* — листівка, *make* — робити) «мистецтво виготовлення вітальних листівок своїми руками», *хітмейкер* (англ. *hitmarker*) «той, хто створює популярні у певний період пісні, мелодії, диски і т. ін.»), *скрапбукінг* (англ. *scrapbooking*, від англ. *scrapbook*: *scrap* — вирізка, *book* — книга, буквально — «книга з вирізок») «вид рукодільного мистецтва, що полягає у виготовленні та оформленні сімейних або особистих фотоальбомів». Пор. у контекстах: *Раскатов сказав, що трохи вміє грати на гітарі, Артьом відповів, із жалем, що на гітарі сам уміє, він шукав клавішника у нову групу, що грала дабстен* (Л. Дереш); *На межі 2010–2011 років у вітчизняних кінотеатрах вийшов сиквел діснеєвського фільму «Трон» зразка 1982 року — «Трон. Спадок»* (реж. Джозеф Косінські) (газета «Україна молода, 06.01, 2011, 00:00); *У неділю, 13 квітня, відбудеться великий майстер-клас зі скрапбукінгу для дітей* (газ. «Високий замок», 01.04, 2014) [Стишов Нові..., с. 70–71].

Характерно, що в кінці ХХ — на початку ХХІ століття в Україні надзвичайно активно почав розвиватися туризм, який дає змогу людям наочно пізнати найкращі куточки світового довкілля та культурні цінності, традиції, обряди, звичаї, кухню країн і народів, а також різні регіони рідної держави. Фактичний матеріал засвідчує, що на зазначеному етапі термінологія і лексика туризму активно поповнюється за рахунок англійських новозапозичень, які переважно мають або поступово набувають лінгвістичного статусу

су інтернаціоналізмів. Нині в різних українськомовних дискурсах з'являються лексичні одиниці як для номінування нових видів туризму і подорожувальників, так і для позначення різних туристичних послуг, які їм надають: *дайвінг-туризм* (англ. *diving tourism* від *diving* — пірнання і *tourism* — туризм) «різновид туризму, в основі якого підводне плавання зі спеціальним спорядженням», *скітур* (англ. *ski touring*) «гірський туризм із використанням лиж і спеціальних кріплень для підйому вгору», *хайкінг* (англ. *hiking*) «пішохідна подорож гірською місцевістю за певними маршрутами без спеціальної фізичної підготовки», *каучсерфер* (англ. *couch surfer* від *couch surfing* — мандрівка диванами) «той, хто безкоштовно ділиться з іншими місцем для ночівлі під час їхніх подорожей, організовує спільні подорожі та розвиває культурний взаємообмін», *раунд-трип* (англ. *round trip*) «квиток на поїздку туди й назад», *ол-інклюзив* (англ. *all inclusive*) «система обслуговування в готелях, за якої харчування, напої (найчастіше місцевого виробництва) і багато видів послуг включені у вартість проживання» та ін., напр.: *Всі вершини та цікавинки Чорногірського хребта [Карпат] можна відвідати в одноденних радіальних прогулянках! Це власне і називається словом — хайкінг.* https://carpathians-guide.blogspot.com/2016/07/blog-post_8.html?m=0; *Прилітати мала в Сінгапур, летіти з Гонконгу. Раунд-трип обійшовся в 1500 євро.* <https://travel.tochka.net/ua/7737-15-terminov-kotorye-dolzhen-znat-kazhdyy-turist/> [Стишов Нові..., с. 70–71].

Інтенсифікація процесу входження і функціонування нових англіцизмів на початку третього тисячоліття особливо переконаливо засвідчена в українськомовній рекламі, яка розвивається все активніше й активніше. Найбільше зафіксовано неолексем для називання рекламоносіїв (*білборд* (амер. англ. *billboard* від *to bill* — оголошувати в афішах, рекламувати і *board* — дошка) «рекламний щит великих розмірів, який встановлюється переважно вздовж вулиць і доріг», *лайтбокс/лайт-бокс* (англ. *lightbox*) «конструкція з підсвіченням, що кріпиться до стовпів, кіосків, торців

будівель і т. ін., призначена для зовнішньої реклами», *басорама* (англ. *bus-o-rama*) «рекламна підсвічена двостороння панель, яку встановлюють на даху автобуса чи іншого транспортного засобу», банер (англ. *banner* — прапор, транспарант) «рекламний плакат, прапорець і т. ін. із символікою певної фірми або торговельної марки», а також інших понять і реалій, так чи так пов'язаних із аналізованою сферою (*тизер* (англ. *teaser*) «рекламне повідомлення, що не містить докладної інформації, а створює інтригу навколо нового продукту, ніяк не називаючи його», *бриф* (англ. *brief*) «коротка письмова форма узгоджувального характеру між сторонами, які планують співробітничати, де прописано основні параметри майбутнього заходу, рекламної кампанії», *копірайтер* (англ. *copywriter*) «фахівець, який створює тексти рекламних оголошень та інших презентаційних текстів»). Пор.: Також у рамках опитування респондентам було задано питання «Яку кількість рекламних конструкцій (*щити, білборди, лайтбокси*) на вулицях Ви вважаєте найбільш прийнятною?» (газета «Високий замок», 25.10, 2016, 09: 46); З'явився перший *тизер* українського повнометражного анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня». Про це повідомили у компанії FILM. UA Group, що його й презентувала. Відео *тизера* опублікували на сторінці компанії у Facebook. (газета «День», 18.07, 2017, 13: 20) [Стишов Нові..., с. 71–72].

В українській мові досліджуваного періоду серед інших тематичних груп лексики зафіксовано незначну кількість інновацій-англізмів, зокрема це стосується царини *медицини* (*холтер* (англ. *holter*) «прилад для моніторингу роботи серця і реєстрації артеріального тиску пацієнта», *вълнес* (англ. *wellness* від *well-being* — добре самопочуття і *fitness*) «система оздоровлення, що дозволяє досягти емоційної і фізичної рівноваги, помірно і комфортно фізичне навантаження, здорове харчування, комплексний догляд за шкірою, хороший відпочинок, оптимізм і позитивне мислення»); *освіти та навчання* (*коучинг* (англ. *coaching* — тренерство) «мистецтво сприяти підвищенню результативності,

навчанню й особистісному та професійному розвитку іншої людини», кейс-метод (англ. *case method* від *case study* — вивчення ситуації) «метод ситуативного навчання на конкретних прикладах»); *побуту* (*бєбі-слінг* (англ. *baby sling* — перев'язь для маляка) «шматок міцної тканини з лямками для перенесення дитяти (вік немовляти до 2–3 років)», *ті-шот* (англ. T — літера англійського алфавиту і *shirt* -сорочка) «футболка, майка з невеликими рукавами») та ін. Пор.: Про нові можливості, що з'явилися в лікарів у плані діагностики завдяки придбання новітнього обладнання та відкриття центру ранньої діагностики, розповів завідувач рентгенологічного відділення поліклініки Олександр Артюх:– Раніше ми не мали змоги точно діагностувати, наприклад, хвороби серця. Зараз же з допомогою *холтера*, який запісує добову роботу серця, це стало можливим (газета «Ваше здоров'я», 16.11, 2012); ... виховуємо власні кадри: набираємо (або переводимо з інших посад усередині компанії) персонал з недостатньо вираженими професійними рисами, але з великим потенціалом до його зростання та проводимо інтенсивну підготовку (3–6 місяців), яка включає навчання, *коучинг* з боку колег і керівника ... (газета «День», 28.07, 2006); *Бєбі-слінг* — далеко не новий винахід. Насправді, перев'язь для носіння дітей вже тисячі років з успіхом використовують жінки по всій планеті. Проте в західних країнах вона з'явилася порівняно недавно, тому багато матері ще не навчилися її застосовувати. cikavo.in.ua/batki/odjag-dlja-maljuka/10311-jak-vikoristovuvati-bebi-sling [Стишов Нові..., с. 72].

Розділ 4

Зібраний фактичний матеріал із дискурсу мас-медіа, красного письменства, наукового та офіційно-ділового стилів кінця ХХ — початку ХХІ століття переконливо доводить, що нові запозичення з інших мов (порівняно з англійською) є незначними і загалом

становлять 18–20%. Цікаво, що в кінці ХХ століття такі одиниці, за нашими підрахунками, становили десь приблизно 20–25%.

Засвідчено, що з-поміж європейських мов у досліджуваній часовій зріз друге місце за чисельністю після новозапозичень-англіцизмів посідають лексичні входження з італійської мови. Це колишні екзотизми, які надзвичайно швидко з позначуваними реаліями проникли й закріпилися в українському соціумі. Серед останніх істотно переважає тематична група на позначення напоїв. Домінують назви різних видів кави та сумішей із нею: *доніо* (італ. *doppio* — подвійний) «кава еспресо в подвійній порції», *ристрето* (італ. *ristretto* — обмежений) «дуже концентрована, міцна кава, зварена в меншому, ніж еспресо, об'ємі: 7–10 г кави на 15–20 мл води», *лате* (від італ. *latte macchiato*) «італійський напій, що готується з гарячого збитого молока і кави (рідше — чаю, мате або маття)», *мокачино/моко* (від італ. *caffè mocha*) «знаменитий сорт кави і назва напою, приготованого на основі лате з шоколадом» та ін., пор: *Одна порція густого і в'язкого ристрето розрахована всього лише на пару ковтків, тому випивають її зазвичай безпосередньо біля барної стійки, щоб миттєво отримати необхідний потужний енергетичний заряд.* <http://papigutto.com.ua/populyarnye-retsepty/napitki/kofe/ristretto-samyj-italyanskij-kofe/>; *Замовивши після лосося горнятко мокачино, Яків знову, на цей раз надовго, поринав у Інтернет (Л. Дереш).* Зафіксовано також деякі спиртні напої, на зразок: *самбука* (італ. *sambuca*) «італійський лікер з ароматом ганусу», *грапа* (італ. *grappa* від *grappolo d'uva* — цвях винограду) «італійський міцний спиртний напій із винограду», *чинзано/чинцано* (італ. *cinzano*) «популярна в багатьох країнах світу марка вермуту, що виробляється в Італії з 1757 року» тощо [Стишов Нові..., с. 72].

Також нині в Україні значного поширення набули різноманітні італійські страви та відповідні номени для них, які й формують наступну тематичну групу і яка активно поповнюється: *лазанья* (італ. *lasagne*) «традиційна страву італійської кухні, приготована

з шарів тіста впереміш із шарами начинки, залитими соусом», *равіоли* (італ. *ravioli*) «італійська страву, що нагадує вареники або пельмені», *карпачо* (італ. *carpaccio*) «страву з тонко нарізаних шматочків сирого м'яса, приправлених оливковою олією з оцтом і (або) соком лимона», *прошутто* (італ. *prosciutto* — окіст) «італійська шинка, приготована з окосту, натерта сіллю й прянощами» та ін. В аналізований період популярними є також різні італійські закуски і сири: *антупасто* (італ. *antipasto*, мн. *antipasti* — перед їжею) «закуска італійській кухні (мариновані в олії овочі, страви з копченостями, оливками, запеченими овочами, сирами, морепродуктами, шматочками свіжих фруктів, зеленню тощо), яка подається перед іншими стравами», *брускетта* (італ. *bruschetta* від *bruscare* — запікати на вугіллі) «традиційна італійська закуска, схожа на бутерброд», *моцарела* (італ. *mozzarella*) «італійський молодий м'який сир із буйволячого або коров'ячого молока, а також їх суміші», *маскарпоне* (італ. *mascarpone*) «італійський сир, схожий на вершковий ніжний крем із кислінкою» тощо. Пор. у контекстах: *Італійський білий рис спочатку варять у білому вині, потім викладають у головку сиру пармезан, додають вино грапу, розігрівають, подають гарячим разом із прошутто* (газета «Високий замок», 22.10, 2012, 14:07); *Наприклад, приготування моцарели в домашніх умовах — дуже корисне вміння в сьогоднішній економічній ситуації, або ж секретні рецепти приготування глінтвейну — поки ще стоїть прохолодна погода і є бажання закутатися увечері у теплий картатий плед* (газета «День», 26.03, 2015, 18: 21).

Спортивні італійські терміни і назви певних реалій цієї галузі становлять наступну групу, оскільки чемпіонати Італії та збірні команди цієї країни з різних видів спорту (особливо з футболу та волейболу) мають високі показники і рейтинги. Це такі одиниці, що порівняно недавно ввійшли в українську мову: *латераль* (від італ. *laterale* — боковий) «крайній захисник, який дієво підтримує атаку або взагалі закриває всю бровку», *катеначо*

(від італ. *catenaccio* — засув, клямка) «тактична схема у футболі, яка робить акцент на обороні та використанні тактичних помилок суперника», *ліберо* (італ. *libero* — вільний) «у волейбольній, футбольній та деяких інших спортивних командах — гравець оборони, що не має чіткого місця на полі, а вільно переміщується полем, підстраховуючи одноклубників» та ін.: *Офіційний сайт Ювентуса повідомив, що бразильський латераль Дані Алвес залишає команду.* <https://football24.ua>.

Українська мова як мова-реципієнт у досліджуваній період засвоїла невелику групу слів з іспанської мови. З-поміж названих одиниць переважає тематична група на позначення танців і музики, які нині активно практикуються і в Україні: *меренге* (ісп. *merengue*) «енергійний парний танець домініканського походження, рухи якого мають легкий еротичний характер та елементи флірту й імпровізації», *бачата* (ісп. *bachata* — забава і веселощі) «музичний стиль і парний танець, який характеризується синкопованим ритмом і рухами», *сальса* (ісп. *salsa* — соус) «музичний жанр і парний кубинський танець африканського походження», *пачанга* (ісп. *pachanga*) «латиноамериканський музичний стиль і танець, який характеризується синкопованим ритмом і рухами», *руеда* (від ісп. *rueda* — коло) «собливий вид кубинської сальси, який танцюється в колі» та ін.: *Домініканська республіка — це передусім чудові пляжі, але також бачата — афро-карибський танець, водночас романтичний і чуттєвий...* ua.euronews.com [Стишов Нові..., с. 72–73].

Серед іспанських назв їжі, які раніше були екзотизмами, в останні десятиліття і в нашій державі їх готують і подають (як у ресторанах, кав'ярнях, так і вдома): *паелья* (ісп., каталон. *paella* від лат. *patella* — пательня, сковорода) — «іспанська (валенсійська) страва найчастіше з рису або маленьких макаронних ріжок із доданням шафрану та оливкової олії, а також може бути рибною або м'ясною, із морських продуктів або м'яса птиці, рідше змішаною», *хамон* (ісп. *jamón* — окіст) «іспанський національний

делікатес, сиров'ялене свиняче стегно» та ін.: *В Україні можна знайти неймовірні для нашого регіону підприємства, які вирощують устриці, чай, оливки, виготовляють хамон та віскі...* (газета «Високий замок», 09.10, 2014, 00:24).

В зазначений вище період українська лексична система поповнилася незначною кількістю нових запозичень із французької мови. Серед названих входжень немає змоги виділити певні тематичні групи. Це окремі слова на позначення деяких назв їжі (*фондю* (від фр. *fondue* — топити, розтоплювати, плавити) «традиційна альпійська страва з топленого сиру з додаванням спецій, яку готують і зазвичай споживають у спеціальному посуді; відома передовсім у швейцарській кухні, але також у французькій, італійській і частково південнонімецькій (Баден-Вюртемберг)», *тарталетки/тарталети/тортелети* (фр. *tar-telette* від *tarte* — торт) «невеликі чашечки (кошики) до 10 см із прісного тіста для подачі в них різних начинок — м'ясних, рибних, грибних, овочевих, присмачених соусами і пряними приправами», *глясе* (від фр. *glacé* — заморожений, застиглий) «охолоджена чорна кава з морозивом»), спеціалістів певного профілю (*шоколадье* (фр. *shokoladye*) «фахівець із виготовлення шоколаду та продукції з нього», *сомельє* (фр. *sommelier* [sɔ̃mɛljɛ]) «професійний знавець вин, який представляє їх споживачам»), а також поодиноких реалій і напрямів (*вінтаж* (фр. *vintage*) «1) речі минулих років, зібрані в колекції (одяг, взуття, вино і т. ін.); 2) напрям у дизайнерському мистецтві та інші стилі, яким притаманне використання тенденцій минулих часів») та ігор (*петанк* (з фр. *pétanque* від провансальського діал. *la petanca* — ноги на якорі) «один із різновидів боулзу, метою якого є, стоячи всередині кола (обомі ногами торкаючись землі), кинути порожнисті металеві кулі якомога ближче до маленької дерев'яної кулі»). Напр.: *Свято на порозі, і на стіл хочеться поставити щось смачне, незвичайне і швидке. Готові тарталетки з різноманітними начинками — ідеальний варіант. Адже покласти всередину такої корзинки можна що*

завгодно! (журнал «Коліжанка», 08.12, 2016); Українські *семе-льє* хочуть донести до народу культуру пиття (заголовок статті) (газета «Хрещатик», 19.11, 2002).

На сучасному етапі розвитку і функціонування української мови в ній помічено лише окремі нові запозичення з португальської (*торсида* (від порт. *torcida* — уболівальники, від *torcer* — уболівати) «організована група уболівальників-фанатиків певної спортивної команди»; *біциклета* (від порт. *bicicleta*) «технічна дія футболіста, коли він, відірвавши своє тіло від землі, б'є м'яч через себе») і німецької (*модес* (із нім. *tod, todes* — смерть) «елемент у парному фігурному катанні на ковзанах, коли партнерка, тримаючись за руку партнера, описує навколо нього коло на одному ковзані при положенні її тіла майже паралельно льоду»; *дoppelендбол* (від нім. *doppelend* — двокінцевий і англ. *ball* — м'яч) «знаряддя для тренування з боксу — м'яч на зразок футбольного, що висить на довгій пружині і відтягується знизу вірьовкою, перекинутою через блок біля підлоги») мов.

Розділ 5

У кінці другого і на початку третього тисячоліття українська мова, як і інші мови світу, запозичила порівняно невеликий шар слів із неєвропейських мов (переважно азійських). Так, нині в нашій мові функціонує певна частина нових слів, запозичених із японської мови. Кількісно домінує тематична група на позначення бойових мистецтв і всього, що з ними пов'язано: *сьотокан/шотокан* (яп. 松壽館) «один із найпопулярніших стилів карате, розроблений Гітіном Фунакосі на початку ХХ століття», *нінджюцу* (яп. 【忍術】, にんじゆつ, *нінджюцу* — техніка ніндзя) — «японське бойове мистецтво», *цу-син-ген* (яп. 通身眼, дослівно — *бачити очима тіла*) «комплексне бойове мистецтво, в основі якого ударна техніка (удари руками і ногами) та техніка боротьби (звалювання, кидки і боротьба в партері)», *ката* (яп.

型(形) — ката — форма, формальна вправа, зразок, комбінація) «систематизована послідовність групи прийомів у японських бойових мистецтвах, які пов'язані один з одним принципами ведення бою з уявним одним чи кількома противниками», *бушидо* (яп. 武士道 — дослівно — шлях воїна) «кодекс честі самурая», *айкідока* (яп. 合気道家, буквально — той, хто займається айкідо) «спортсмен, який займається айкідо», *дзьо* (яп. 杖, じよ -палиця) «пряма, гладка дерев'яна жердина, що використовується в японських бойових мистецтвах». Пор.: *Шотокан* — це дуже старий стиль, з великими традиціями, тому про власний стиль я навіть і не мрію. <https://rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=029775>. Майже всі згадані вище бойові мистецтва на сьогодні практикуються в Україні, а тому, закономірно, слова на їх позачення активно вживаються мовцями. Зафіксовано також окремі назви японських страв та приправ, які поступово побутують і в нашій державі: *суші* (寿司/sushi/) *суші* «японська страва: зварений рис із рибкою, яйцем, молюсками та ін.», *кацудон* (カツ丼) «японська страва з рису і смаженої котлети з яйцем», *карі* (яп. カレー, カレーライス *каре, каре райсу*) «популярна японська страва на основі соусу карі, який використовують як приправу до високовуглеродної основної страви (зазвичай вареного рису)», *вакаме* «істівні коричневі водорості, які мають ніжну структуру і солодкий смак та використовуються у різних стравах» тощо.

В аналізований період засвідчено лише окремі новозапозичення з арабської (*нікаб, шахід*) і китайської (*феншуй, вуція* «жанр китайського кіно, у якому бійцям дозволяється літати, ходити по воді») мов.

Розділ 6

Засвідчено, що істотно переважають нові іншомовні слова книжного характеру, зокрема спеціальні лексеми з різних терміносистем, із-поміж яких є багатьох інтернаціоналізмів і ев-

ропеїзмів. Розмовні та сленгові одиниці засвоюються значно рідше (напр.: *бакс*, *device*, *камбек* «ситуація, коли гравець або команда відіграють відставання від суперника в рахунку впродовж матчу»).

Характерне явище кінця ХХ — початку третього тисячоліття, яке не відзначалося в попередні періоди розвитку української літературної мови, — істотне збільшення числа екзотизмів та активізація їхнього функціонування (перебування «на слуху») в багатьох стилях, а також швидке їх освоєння та перехід до корпусу нормативної лексики. Такими прикладами можуть слугувати слова: *фламенко*, *мачо*, *хіджаб* «жіночий одяг в ісламі, головне призначення якого — приховати стан, обриси тіла жінки», *мілонга* «1) південноамериканський танець; 2) вечір південноамериканських танців» та ін. Пор. у контекстах: *Фламенко* — така вражаюча концентрація любові, пережитих втрат, чекання, що, не знаючи мови, слухачі плачуть, відгукуючись на глибинний поклик (газ. «Дзеркало тижня», 31.05, 2003); Суд ЄС дозволив роботодавцям забороняти своїм працівниками носити *хіджаб* (газ. «День», 14.03, 2017, 12:28). Засвідчено інтенсифікацію входження перусім нових екзотизмів на позначення страв, напоїв, фруктів: *люля-кебаб* «гостра східна страва у формі невеликих котлет або ковбасок переважно з баранячого фаршу», *ханкалі*, *долма*, *тофу*, *панакота*, *джелато*, *фреш*, *помело* тощо. Напр.: *Тофу* — це неймовірно універсальна страва. Одна чашка *тофу* постачає 10 грамів високоякісного, повноцінного білка... (телеканал 24, 24.02, 2017, 14:30).

У мас-медійному і художньому дискурсах, а також частково в інших функціональних різновидах національної мови (особливо в розмовному) засвідчено тенденцію протистояння новим іншомовним входженням, намаганням замінити їх новоствореними пуризмами. Так, замість новозапозичення *руфер* на базі морфем рідної мови деривовано одиницю *дахолаз*, замість *прев'ю* — *передогляд*, замість *суперкар* — *надавтомобіль*, замість

пикапер — *зваблювач* та ін. Важко передбачити, які з названих пуризмів підтримають і будуть активно вживати українці, а згодом і кодифікують, чи вони так і залишаться функціонувати в мові як синоніми. Лише деякі нині з'являються в ЗМІ та в інтерне-дискурсі: *Серед тих слів, за які триває голосування на платформі Словотвір, є слово «дахолаз», яким пропонують замінити «руфер»*. lvivreport.blogspot.com/2014/12/blog-post_74.html. Однак є й такі запозичення, які поки що конкурують із питомими українськими словами: *ліберо* — вільний, *рекетири* — вимагач, *емерджайзний* — життєдайний (розвиток) та ін.

Вважаємо, що потужні тенденції до глобалізації та інформатизації в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття мають і негативні наслідки. Ряд нових іншомовних слів із мовознавчого погляду є недоречними, оскільки вони порушують закони і розхитують структуру української мови та її нормативні, стилістичні і культуромовні засади. Нерідко в низці інновацій-запозичень зовсім немає потреби: іншомовні елементи лише обтяжують мову зайвими лексичними одиницями, заступаючи або й витісняючи з ужитку наявні в словнику загальноновживані питомі лексеми або давно освоєні запозичення, апробовані тривалою мовною практикою. Так, на нашу думку, не варто вживати такі малозрозумілі іншомовні слова, впровадження яких нічим не виправдане: *сейл*, *корнер*, *паті*, *міксер*, *драйвер*, *паркінг*, *дайвінг*, *кеш*, *мурал*, *коуч* і подібні за наявності повністю ідентичних українських відповідників або давно освоєних запозичень — *розпродаж*, *кутовий*, *вечірка*, *змішувач*, *водій*, *стоянка*, *пірнання*, *готівка*, *стінопис*, *тренер*. Хоча деякі видання, телеканали і радіопередачі використовують небажані одиниці: *Італійські військові водолази з ескадреного міноносця Luigi Durand de la Penne, що перебуває в Одесі з дружнім візитом, провели майстер-клас з дайвінгу для людей з обмеженими можливостями на спеціалізованому пляжі для інвалідів* (газ. «Голос України», 08.09, 2017); *У Києві на стіні одного з будинків на вулиці Липків-*

ського, в з'явився новий яскравий мурал (газ. «Високий замок», 10.07, 2017, 19:43). Вважаємо, що перш ніж залучати чуже слово, варто ґрунтовно обстежити всі питомі лексичні надбаня рідної мови. Також не слід вживати (навіть і в розмовному дискурсі) сумнівні з погляду культури української мови запозичення, на зразок: *вау, крейзі, лузер, піпл* тощо.

Варто звернути також увагу на ще одну негативну тенденцію в сучасній українській мові, особливо в дискурсі деяких ЗМІ та в новітньому, зокрема постмодерному, красному письменстві, — активізацію вживання варваризмів у чужомовній графічній передачі: *WEB, Dhi* «даунхіл», *sms/SMS, iPad, iPhone, QR-код, Wi-Fi, PR, no problem, no comment* та ін. Пор.: 19–21 серпня на теренах Прикарпаття буде проходити Відкритий офіційний чемпіонат України з маунтинбайку в дисципліні *Dhi*. *sport.if.ua*; В Україні поки що бізнесменам не вигідно використовувати *QR-код* (к'ю-ар-код) (телеканал *UBR*, 18.09, 2012, о 13.27).

Проте окремі негативні тенденції і впливи загалом не порушують стабільності сучасної лексичної системи української мови. Нові іншомовні входження, як засвідчив поданий матеріал і новітні лексикони, переважно збагачують номінативні та зображально-виражальні засоби, є важливими елементами новітньої комунікації.

Також варто наголосити, що, на відміну від радянської доби, нині запозичення нових слів у систему української мови відбувається переважно безпосередньо з різних названих вище мов, а не через посередництво російської мови.

Отже, переконуємося, що в кінці ХХ — на початку ХХІ століття нові іншомовні одиниці є продуктивним шляхом збагачення словникового складу української мови. Особливо інтенсивно в цей період поповнювалися різні терміносистеми та певні тематичні групи слів — науково-технічна, фізичної культури і спорту, економічна, суспільно-політична, мистецька, туристична та ін. [Стишов Нові..., с. 77–3–75].

Дайте відповіді на запитання

1. Чи є запозичення та іншомовні входження одним із найактивніших чи менш вагомих джерел поповнення і збагачення лексики сучасної української мови?
2. Хто із українських і зарубіжних лінгвістів нині досліджує проблеми запозичень?
3. Які найголовніші екстралінгвальні чинники, що сприяють активному входженню нових іншомовних слів у сучасну українську мову?
4. Які найголовніші інтралінгвальні чинники, що сприяють активному входженню нових іншомовних слів у сучасну українську мову?
5. Як відбувається освоєння нових іншомовних слів в сучасній українській мові?
6. Із якої мови нині засвідчено найбільшу кількість входжень? Чому це так?
7. Які тематичні групи новозапозичень-агліцизмів у сучасну українську мову виділяють? Наведіть приклади.
8. Із яких ще мов є нині новозапозичення? Відповідь проілюструйте прикладами.
9. Чи всі нові іншомовні входження останніх років із мовознавчого погляду є доречними?
10. Яка засвідчена тенденція в сучасній українській мові щодо вживання екзотизмів і варваризмів?

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати статтю Стишова О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку ХХІ століття // *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.]. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. — Вип. 9. — С. 66–75.

2. Розробити три домашні вправи або тести із новозапозиченнями для учнів загальноосвітньої школи
3. Виписати по п'ять нових іншомовних слів із різних мов із дискурсів ЗМІ, художнього та Інтернету.

Тематика доповідей та рефератів

1. Вивчення запозиченої лексики в сучасному мовознавстві.
2. Короткий огляд праць про новозапозичення в українській лінгвістиці
3. Дослідження нових входжень у зарубіжному мовознавстві
4. Особливості фонетичного, орфографічного, орфоепічного, граматичного освоєння нових іншомовних слів у сучасній українській мові
5. Типові девіації в освоєнні запозичень
6. Причини і фактори інтенсифікації входжень новозапозичень-англіцизмів
7. Тематичні групи новозапозичень-англіцизмів у дискурсі ЗМІ кінця ХХ — початку ХХІ століття
8. Нові англіцизми й американізми в сучасному українськомовному Інтернет-дискурсі
9. Нові запозичення з інших європейських мов (італійської, іспанської, французької, німецької, грузинської та ін.)
10. Нові етранжизми з неєвропейських мов (японської, китайської, арабської та ін.)
11. Невдалі новозапозичення і кальки в сучасній українській мові
12. Новозапозичення-екзотизми в українській мові початку ХХІ століття
13. Сучасні тенденції у функціонуванні нових іншомовних слів

Тренувальні вправи

1. Визначте, які з нових іншомовних входжень освоєно в українській мові правильно, а які — ні. Чітко обґрунтуйте свої докази.

тінейджер/тинейджер, біткоїн/біткоїн/біткоін, шоуінг/шоуінг, чіл-аут/чил-аут, секс-символ/секссимвол, бодібілдинг/боді-білдинг, хот-дог/гот-дог/гот-дог, Уільям/Вільям, Хілларі/Гіллари/Гілари/Гіллари, політweb/політвеб, аудит/авдит, самміт/саміт, QR-код/к'ю-ар-код/кью-ар-код, скудетто/скудето, пати/паті, моцарелла/моцарела/мацарела.

2. Серед поданих слів знайдіть і випишіть лише новозапозичені англіцизми та американізми, з'ясуйте їх значення:

автобан, брейкбіт, шоувумен, шахід, булінг, челендж, катакана, білдеринг, андеркарт, бушидо, мейнстрим, шоколадъє, шугаринг, басорама, блоранж, хедхантинг, караоке, молдинг, скіатлон, бундестім, колбек, скрапбукінг, руфер, хіджаб, скайп.

3. З поданого масиву слів випишіть нові запозичення з італійської мови. Які з них, як Ви вважаєте, є поки що екзотизмами?

допіо, пахлава, ристрето, лате, хачапурі, моко, чача, самбука, чинзано, латераль, сальса, карпачо, прошуто, мачо, брускета, ліберо, кава, моцарела, катеначо, хамон, грапа, лазанья.

4. Враховуючи ознаки запозичень, знайти і виписати їх:

шлюпка, шлюб, аркан, ахати, прая, мачо, прах, влада, колодязь, інженер, ікона, імла, сніп, татуаж, ізюм, імам, верстат, корабель, єпископ, акваріум, колегіум, джакузі, джелатерія, кутник, компас, кібуц, барабан, автобан, фаркоп, боцман, оберіг, фонетика, танк, тореадор, манкурт, алаверди, тріо, караоке, ушу, феншуй.

5. Враховуючи ознаки запозичень, знайти і виписати їх:

ожина, арка, фасон, ех, ера, імунітет, іржа, шабля, шайба, аудит, акорд, галявина, грудка, мундштук, аерація, голос,

чубук, стріха, чача, вікно, атом, шантаж, пошана, шорт-трек, аванс, кілок, пудинг, село, коаліція, барабан, рушниця, авари.

6. Визначити, із яких мов запозичено ці нові слова:

фламенко, краля, офіцер, каракуль, журі, шантаж, комбайн, мітинг, дует, капюшон, волейбол, караоке, феншуй, тореадор, фараон, колегіум, кавун, демпінг, авізо, портъєра, ампула, карате, декабрист, лиман, Василь, Віктор, Олена, Марина, фуганок, дах, чавун, каюта, яхта, бутерброд, драма, океан, ефрейтор, калім, okazія, крейда, вілла, радіус, макарони, муштра, батон, штраф, штопор, предтеча, салон, хокей.

7. У поданому уривку знайти новозапозичення. Які з них є екзотизмами?

Різдво — одне з найулюбленіших свят, яке відзначають у всьому світі. У цей день люди збираються за столом з родиною, друзями та родичами, щоб провести час один з одним, і, звичайно ж, поїсти. Дізнайтеся, якими стравами балують себе на Різдво християни з різних країн.

Аргентина: два види фаршированої курки, картопляний салат, емпанадас і вітелло тонато (блюдо з телятини в вершковому-тунцевому соусі).

Бразилія: честер (великий вид птиці), рис з пармезаном, піріжки з плавленим сиром і консервована серцевина пальми.

Іспанія: суп з локшиною, яйцем і сочевицею, хамон, сальчічон (ковбаски), манчего (сир) і креветки, стейк в апельсиновому соусі.

Франція: запечена свинина або качка з капустяним рулетиками, суп, сирна та м'ясна тарілка, свіжі овочі, панетоне (із газ.).

8. До поданих новозапозичень дібрати синоніми:

руфер, драйвер, пікапер, прев'ю, суперкар, едукологія, дрон, тинеджер, рекетир, інтернет, сейл, корнер, паті, міксер, паркінг, дайвінг, кеш, мурал, коуч. Які з нових іншомовних слів є небажаними і чому?

Слова для довідок: передогляд, кутовий, вечірка, змішувач, водій, стоянка, пірнання, готівка, стінопис, тренер мережа, підліток, надавтомобіль, зваблювач, освітологія, вимагач, безпілотник, дахолаз, кіоск,

9. Визначте, із яких європейських мов запозичено ці нові слова:

фондю, спін-дóктор, сомельє, квадрокоптер, равіолі, шоколадьє, бекканти, тарталети, бачата, глясе, бебі-слінг, вінтаж, пачанга, велнес, хештег, руеда, басорама, паелья, каучсерфер, хамон, селфі.

10. Визначте, із яких неєвропейських мов запозичено подані нові слова:

феншуй, чучхе, караоке, шахід, будо, уцу, гагаку, таеквондо, бугаку, сьотокан/шотокан, хіджаб, вуція, нікаб.

ТЕМА № 7

АКТУАЛІЗАЦІЯ І ПАСИВІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ГРУП ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

План

1. Особливості актуалізованої (відродженої) лексики
2. Основні групи актуалізованої лексики
3. Пасивізація лексем в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття

Література

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці: У 5-ти т. / Л. А. Булаховський — Т. 1. — Загальне мовознавство. — К., 1975. — 615 с.
2. Вільчинський О. К. Зміни оцінності, пасивізація та реактуалізація лексичних одиниць у мові друкованих ЗМІ Тернопільщини в період суспільних змін (1989–1991 рр.). www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...2.
3. Волекжаніна, Ю. Г. Актуалізована лексика сучасної газети / Ю. Г. Волекжаніна. // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки: зб. наук. статей / голов. ред. П. І. Білоусенко; відп. ред. Т. В. Хом'як. — Запоріжжя: ЗНУ, 2007. — № 2. — С. 59–65.
4. Гнатюк Л. Реактивація лексико-семантичних засобів як джерело поповнення словникового складу сучасної української літературної мови // Мовні і концептуальні картини світу. — К., 2004. — Вип.11. — Кн.1. — С. 101–105.
5. Дудик М. П. Про активізацію, деактивізацію і реактивізацію у мовленнєвій семантиці // Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. пр. — К.: Знання, 2002. — С. 181–186.
6. Карпіловська Є. А. Призабуті ресурси української номінації (за матеріалами словників 1920–1930-х років)// Українська лексикографія в загальнословянському контексті: теорія, практика, типологія. — К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2011. — С. 278–284.
7. Ковтунець О. С. Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ — початку ХХІ століття: автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. — Київ, 2017. — 21 с.
8. Лисиченко Л. А. Динамічні процеси в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття / Л. А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. — Харків: ХНПУ, 2009. — Вип. 28. — С. 100–105.
9. Лукашанец А. Тэндэнцыя до нацыяналізацыі ў рускай, беларускай і ўкраінскай мовах // Słowotwórstwo/Nominacja: Komparacja współczesnych języków słowiańskich / Red. nauk. I. Ohnheiser. — Opole: Universität Innsbruck — Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski — Instytut Filologii Polskiej, 2003. — S. 137–151.
10. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. — Львів, 2002. — 19 с.
11. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці). // Дивослово. — 2000. — № 4. — С. 15–20.
12. Муромцева О. Про деякі активні процеси в словниковому складі української літературної мови кінця 80–90-х років ХХ ст. // Українська мова: з минулого в майбутнє. — К., 1998. — С. 115–116.
13. Савіна О. Еволюція лінгвістичних поглядів на статус застарілої лексики // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. — Донецьк: ДонНУ, 2002. — Вип. 10. — С. 84–89
14. Стишов О. А. Актуалізація традиційної української лексики і проблема сучасної літературної норми. // Мова і культура. — К.: Collegium, 1998. — Т. 2. — С. 127–128.
15. Стишов О. А. Атуалізована лексика в сучасних українській і російській мовах // Проблеми зіставної семантики. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. — Вип. 9. — С. 151–157.
16. Стишов О. А. Актуалізовані слова в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного

університету. — Рівне — Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. — Вип. 21 (3). — С. 71–74.

17. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексичі та фразеології сучасної української мови (друга половина 80-х — 90-ті роки ХХ ст.) // *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова / Red. nauk. S. Jermolenko. — Opole: Un-t Opolski. — 1999. — S. 90–103.*
18. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття // *Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. пр. Філологічні науки. — Запоріжжя: Запорізький національний ун-т, 2012. — С. 406–415.*
19. Стишов О. А. Пасивізація окремих груп лексики на сучасному етапі // *Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. пр. / Ред-кол.: В. І. Гончаров (відп. ред.) та ін. — К.: Знання. — 2001. — С. 197–203.*
20. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття [Текст]: на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. — 2-ге вид., перероб. — К.: Пугач, 2005. — 388 с. — Бібліогр.: с. 289–336. — ISBN966–8359–04–6.
21. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: дис. ... д-ра філол. наук: 10. 02. 01. / Л. В. Струганець. — Київ, 2002. — 423 с.
22. Струганець Л. В. Процеси актуалізації та пасивізації лексико-семантичних засобів в українській літературній мові кінця ХХ століття // *Слово. Стил. Норма: зб. наук. пр. / Відп. ред. Н. М. Сологуб. — К. — 2002. — С. 53–57.*
23. Томіленко Л. М. Актуалізація та пасивізація української лексики на сучасному етапі (на матеріалі I тому Словника української мови у 20 томах) // *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — С. 553–558.*
24. Черникова Н. В. Актуальные концепты и их лексические репрезентанты // *Филологические науки. — 2007. — № 6. — С. 71–80.*
25. Шевельов Ю. У довгій черзі: проблеми реабілітації // *Київ. — 1991. — № 12. — С. 72–76.*

Навчальна інформація

Розділ 1

Засвідчено, що в кінці ХХ — на початку ХХІ століття лексична система української мови під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників істотно розширилася і збагатилася за рахунок ще одного важливого джерела поповнення активної лексики — внутрішніх запозичень. Із-поміж останніх вагоме місце посідає корпус різноманітних актуалізованих слів. Актуалізація — це відродження, або «нове життя», досить значного шару незаконно усунутих, проскрибованих чи просто пасивізованих питомих слів або окремих давніх запозичень, які ввійшли до загальномовного українського словника не через російську мову.

В україністиці нині існує ряд праць, присвячених названому процесові та відродженням одиницям. Останнім приділено увагу в роботах Ю. Шевельова, Л. Мацько, Л. Струганець, О. Тараненка, О. Муромцевої, Л. Гнатюк, М. Дудика, Д. Мазурик, Ю. Волкжаніної та ін. Комплексним дослідженням із цієї проблеми є кандидатська дисертація Ковтунець О. С. «Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ — початку ХХІ століття» (Київ, 2017). У зарубіжному мовознавстві проблеми ревіталізації, або відродження слів, частково торкалися в своїх працях переважно східнослов'янські мовознавці Г. Склярєвська, Л. Ферм, О. Дуліченко, Л. Катлінська, Н. Черникова, М. Москальова, О. Лукашанець та ін. Серед дослідників далекого зарубіжжя, які побіжно висвітлювали аналізовану тему, варто назвати Т. Шиппан.

На жаль, у сучасному мовознавстві немає єдиної терміноназви для слів, які після тривалої перерви знову повертаються в широкий ужиток. Такі лексичні одиниці називають *відродженими* (Ю. Шевельов), *реактивованими* (Л. Мацько, М. Дудик), *ревіталізованими* (Л. Гнатюк), *внутрішніми входженнями*, або *внутрішніми неологізмами* (Д. Мазурик), *актуалізованими сло-*

вами (Л. Струганець, Л. Ферм, О. Дуліченко), *актуалізованою лексикою* (О. Ковтунець, Ю. Волекжаніна). Російський лінгвіст Н. Черникова навіть запропонувала для номінування цих одиниць новий термін — *актуалемі*. Як нам видається, терміни *актуалізовані лексеми* (слова, одиниці), *актуалізація* найбільш вдало відбивають сутність названого явища.

Аналізовані слова розглядаємо як функціональні неологізми, оскільки в аналізовану добу істотно змінився ступінь їх використання: від забутих чи рідковживаних до загальновідомих і активнофункціональних (нерідко зі зміною їх стилістичної маркованості). Вони слугують важливим показником відродження національної мовної ідентичності й після тривалої перерви знову повернулися з периферії лексичної підсистеми до ядра, тобто до широкого вжитку: *данець, данка, зросійщення, сиротинець, меншовартісний, пігулка, знечулення, відтермінувати* тощо. Варто наголосити, що чимало з них нині виступають ключовими словами епохи — *тризуб, гривня, соборний, соборність, державець, благодійність, просвітянин, віче, оберіг, пластун* та ін. [Стишов Динамічні ..., с. 93]. Як слушно зазначає Л. Струганець, «коли якась звичайна лексема виявляє не відповідну її лексичному статусу системну активність, то можна з упевненістю говорити про значення й актуальність номінованого нею явища чи поняття у житті суспільства» [Струганець Динаміка ..., с. 313]. Це досить значний за обсягом корпус одиниць (за нашими підрахунками, понад три тисячі слів), що є номінаціями понять, явищ, реалій, які були неприйнятними чи небажаними для радянської ідеології або не відповідали офіційним настановам і стандартам того часу [Стишов Актуалізовані слова..., с. 72].

Варто акцентувати, що рушіями тенденції до актуалізації виступають ряд чинників як позамовного, так і внутрішньомовного характеру, що виявляються здебільшого комплексно, у взаємопереплетенні й взаємодії. Відчутне посилення зазначеної тенденції в українській мові кінці ХХ — на початку ХХІ ст., на нашу

думку, можна пояснити факторами як екстралінгвального характеру — утвердження незалежності України, Помаранчева революція, Революція Гідності, зростання національної свідомості у пересічних громадян; використання української мови у статусі державної, піднесення її соціального престижу, а також вищий відсоток її використання в ЗМІ, кіноіндустрії, рекламі; безперечно, вони сприяли зростанню її ролі, розширенню її функцій у соціумі; загальна розкутість і демократизація, політичний плюралізм; усунення цензури й самоцензури; зміна мовних і естетичних смаків та моди в аналізовану добу; необхідність, доцільність, практичні потреби мовців та ін., так і інтралінгвального — системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; відродження і збагачення питомих структурних ознак національної мови, дещо нівельованих у радянську епоху; тенденція до інтеграції елементів мови; принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; надання переваги більш експресивним мовним формам; дія аналогічних тенденцій тощо. Проте важливо наголосити, що значна частина відроджених слів постала переважно завдяки найпотужнішій тенденції — автохтонізації, або націоналізації. Якщо порівняти всі східнослов'янські мови, то виявимо: більш інтенсивно тенденція до націоналізації (а в її річищі й до актуалізації) простежується в українській і білоруській лінгвальній практиці, ніж у російській. Це можна обґрунтувати дією передусім екстралінгвальних чинників: панівним і вільним розвитком російської мови в колишньому Радянському Союзі та бездержавним статусом, зросійщенням і утисками названих двох східнослов'янських мов. Досить слушним із цього приводу видається твердження білоруського компаративіста О. Лукашанця: «На відміну від тенденції до інтернаціоналізації, яка в цілому досить однакова для всіх східнослов'янських мов ..., тенденція до націоналізації має значно більші відмінності в цих мовах як у кількісному плані, так і в сутнісних характеристиках. Це пов'язано з особливостями не тільки пострадянського періоду

розвитку і функціонування цих мов, але значною мірою і з особливостями попереднього етапу поповнення словникового складу і розвитку словотвірних систем білоруської і української мов» [Лукашанец Тэндэнцыя..., с. 137].

У добу відновлення національної мовної ідентичності, відштовхування від російської мови, дистанціювання від неї, заміна нав'язаних російських слів, кальок із них та російських форм українці в останні десятиліття перевагу надають давно освоєним питомим словам і формам, пор.: *продавчиня* (зам. *продавщиця*), *служувати* (зам. *служити*), *виш* (зам. *вуз*), *перебіг* (зам. *хід/протікання*), *соборний* (зам. *об'єднаний*), *вугляр* (зам. *шахтар*), *ікономаляр* (зам. *іконописець*) та ін., а також запозиченим словам, що ввійшли в українську мову безпосередньо чи опосередковано, але не через російську: *валіза* (зам. *чемодан*), *мапа* (зам. *карта* (географічна)), *вакації* (зам. *канікули*).

Характерно, що актуалізовані слова засвідчено також і на словотвірному рівні, коли невластиві українській мові форми, афікси, твірні основи, які з'явилися під впливом російської мови, замінюються питомими структурними елементами, пор.: *крановщик* — *кранівник*, *глушитель* — *глушник*, *садовод* — *садівник*, *бавовновод* — *бавовняр*, *заточка* — *заточування*, *знеболюючий* — *знеболювальний*, *водопровід* — *водогін* та ін. Напр.: *Якщо кран знаходиться у приватній власності, обов'язки кранівника може виконувати власник за умови, що він пройшов навчання та атестацію як кранівник prombez.net.ua; Лібералізація ринку може принести користь бавовнярам із Бразилії та інших країн, що розвиваються, лише в тому разі, якщо вони дістануть доступ на міжнародний ринок. wto.in.ua; Знеболювальний засіб лікар вводить спеціальним шприцом. toyhealth.ru.* [Стишов Актуалізовані слова..., с. 72].

Деякі лексичні одиниці, зокрема *довкілля* (замість кальки з російської мови *оточуюче середовище* — *окружающая среда*), *летовище* (зам. *аеродром*), *складнощі* (зам. *складності*) —

сприймаються як неологізми, оскільки вони з'явилися в мові української діаспори, очевидно, за аналогією до слів на зразок: *довкружжя*, *дворище*, *тонкощі* тощо.

Закономірно, що значна частина відроджених слів постала також у сучасній українській мові завдяки посиленню в ній тенденції до пуризації. Серед вдалих утворень виділяємо: *справочинець* (зам. *діловод*), *вишівець* (зам. *вузівець*), *відрядженець* «той, хто перебуває у відрядженні» (зам. *командировочний*), *сиротинець* (зам. *інтернат*, *дитбудинок*), *дармовис* (зам. *підвісок*, *підвіска*), *запліччя* (зам. *тил*) та ін. Напр.: *Після прийняття закону „Про організацію слідчої частини» (1908) Василь Іванович очолив карний розшук імперії, обіймаючи посаду справочинця. uigin.com.com; БЮТ і Соцпартія обіцяли впоратися зі своїми «відпускниками» й «відрядженцями» ще до 14-ої години (газета «Україна молода», 22.06. 2006); А за кілька днів прийшли судові виконавці, конфіскували наш будинок і все майно за несплату боргів, а мене, одинадцятирічного хлопчиська запроторили в сиротинець (О. Авраменко, В. Авраменко) [Стишов Актуалізовані слова..., с. 73]. Як слушно зауважує О. Муромцева, спостерігається «прагнення відновити, так би мовити, українськість української мови, підкреслити її окремішність від російської ...» [Муромцева Про деякі ..., с. 115]. Свого часу також слушно писав про це Л. Булаховський: «...пуристичні тенденції звичаєм гостріше підтримує народ, який стоїть перед більшою або меншою загрозою денаціоналізації, ніж нація, готова до наступу на інші» [Булаховський Вибрані ..., с. 389–390]. Хвилі пуристичних тенденцій в історії української літературної мови спостерігалися не раз, найбільшою мірою в 20-х — на початку 30-х, певною мірою в 60-х роках ХХ століття.*

Помічено, що значний корпус лексем, уведених до українських лексикографічних праць радянського періоду (особливо до Словника української мови в 11-ти томах, але з обмежувальними стилістичними ремарками: *розм.* — *розмовне*, *діал.* — *діалектне*,

зах. — західноукраїнське, заст. — застаріле, дорев. — дореволюційне, іст. — історизм, арх. — архаїзм, рідко — рідковживане слово та ін., у сучасній українській мові зазнає функціонально-маркованості переоцінки в напрямку їх нейтрального сприйняття що й відбиває «Український національний лінгвістичний корпус»: *головнокомандувач*, *кінозірка* (СУМ-11 фіксував як розм.), *навзаєм* «взаємно», *наклад* «тираж» (СУМ-11 фіксував їх як діал.), *світлина* «фотографія», *маргінес/маргінес* «берег, поле книжки, зошита тощо» (СУМ-11 фіксував як зах.), *латина*, *достойник* (СУМ-11 фіксував як заст.), *урядовець*, *благодійність* (СУМ-11 фіксував як дорев.), *стародруки*, *українофоб* (СУМ-11 фіксував як іст.), *решта* «лишок грошей, що повертається при розрахунку»; *здача*», *правник* (СУМ-11 фіксував як рідко).

Переважає більшість актуалізованих слів нині вже стали нормативними лексемами і кодифіковані в значній кількості нових словників. До них належать одиниці на зразок: *безхатько*, *бандерівці*, *данці*, *вискочень*, *виш*, *вишкіл*, *глушник*, *меншовартісний*, *наклад*, *соборний*, *тризуб*, *шульга*, та багато ін. [Стишов Актуалізовані слова..., с. 72–74].

Актуалізація пов'язана з процесами семантичного розширення або звуження значення лексичних одиниць. Так, *маргінес/маргінес* «берег, поле книжки, зошита тощо», крім названої семантики, в сучасній українській публіцистиці реалізує значення «узбіччя цивілізації, прогресу; глуха, відстала провінція»; змінила стилістичну маркованість лексема *фундація*: замість семантики «пожертвування коштів на заснування чого-небудь» (СУМ: Х: 651) фіксуємо такі значення цього слова: «1) жертвування коштів для заснування чого-небудь; фонд; 2) установа, організація (благодійницька); товариство, спілка».

Актуалізована лексика характеризується переважно певною стилістичною маркованістю, додатковими конотаціями. Значна частина аналізованих одиниць мають стильові і стилістичні особливості, зокрема містять експресію, емоційність,

образність, тобто в певному контексті є важливими виражально-зображальними засобами. Напр.: *Коли спалахнула війна і всіх молоденьких кадетиків зробили прапорщиками, Дауерлінг потрапив у список гайнбурзьких вискочнів і таким чином дістався до дев'ятого першого полку (Я. Гашек). Перемитництво зброєю, наркотиками та торгівля людьми лишаються найприбутковішою статтею контрабандистських доходів на Балканах (газ. «День» 11.12.2001).* У дискурсах мас-медіа, художньому і розмовному така лексика виконує роль виразних, влучних, дохідливих засобів, що забезпечують образність висловлювання тощо. Актуалізовані слова бувають: урочистого та патетичного звучання (*славень* «гімн», *богорівний*, *висвята* «висвячення»), жартівливі (*оковита* «горілка»), фамільярні (*дружбан* «друг»), іронічні (*старшобратський*, *єдинонеділимець*), зневажливі (*дурбелік* «дурнуватий, несповна розуму»), лайливі (*собайло* «лексема з негативною характеристикою людини»), вульгарні (*трахати* «мати статеві стосунки з кимось») і т. ін., пор.: *Славновідомий хор з Ольдгему ... проспівав український славень «Ще не вмерла Україна» (ВК, 04.03, 93); Росіяни уже давно не єдині, про кого складають анекдоти через надмірну любов до оковитої. Тавро безпробудних пияків останніми десятиліттями вже впененіше прикріплюється до милих південних корейців (УМ, 21.04, 99); Ну ніяк не можуть розлучитися зі «старшобратською» мовною термінологією й відлучають від чергування тих, хто веде оперативну документацію українською мовою (ВК, 15.02, 95).*

Розділ 2

З-поміж значного корпусу актуалізованих лексем виділяємо величезний пласт вдалих й доречних, апробованих на життєвість тривалою мовною практикою одиниць. Такі актуалізовані слова являють собою цілі тематичні групи лексики, що, безперечно, представлені як однаковими чи близькими лексичними

одинацями, так і зовсім різними. Вони мають як типове, так і нерідко відмінне у своєму складі й наповненні. Виділимо й проаналізуємо найголовніші тематичні групи актуалізованої лексики й термінології.

1) **Конфесійні одиниці.** Зібраний нами фактичний матеріал переконливо засвідчує, що серед тематичних груп актуалізованої лексики кількісно найбільшою виступає конфесійна лексика. Власне, у радянські часи, у добу панування атеїзму й переслідування та утисків церкви, відповідний релігійний (сакральний, конфесійний) стиль в українській мові майже не функціонував, не був представлений у підручниках із стилістики. У період демократизації всього життя в СРСР (1985–1991 рр.) та з проголошенням Україною незалежності, у зв'язку з розбудовою правової держави відбувається поступове відновлення релігій і церков, а відповідно відродилася і продовжує відроджуватися значна кількість релігійних слів і термінів — конфесійний стиль зайняв належне йому місце серед інших функціональних різновидів сучасної української мови.

Характерно, що істотно переважають типові лексичні одиниці й терміни, що традиційно усталилися, зокрема питомих слов'янського фонду (*Бог-Отець, Богородиця, Різдво, Покрова собор, богослужіння, водосвяття, всеношна/всенічна, сповідь, праведник, духівник, волхв, трисуття, богоприємець, псалмопівець, богонамісник, постувальник* «той, хто постує, дотримується посту», *хиратоносити, самосвят, місяцеслов, канун та ін.*), так і давні запозичення, здебільшого грецизми (*патріарх, єпископат, митрополит, монастир, ікона, літургія, євхаристія, панахида, антимінс, артус*). Цікаво, що навіть у близькосторідних українській і російській мовах існують деякі відмінності в аналізованій тематичній групі (хоч склалися давно), проте вони незначні, пор.: укр. *Водохреще/Водохреща* (народна назва християнського свята Святого Богоявлення, або Хрещення Господнього), *Великдень, Проводи, псаломник, вір-*

ник «вірянин, віруючий», *храмооблаштування, каплиця* — рос. *Крещение Господне, Пасха, Радоница/Радуница, псаломщик, верующий, храмоопоряжение, часовня* тощо.

2) **Суспільно-політичні слова і терміни.** Відзначаємо, що більшість названих лексичних одиниць виступають ключовими словами доби, пор.: *губернатор, багатопартійність, фракція, державник, суверенітет, провідник* «організатор, керівник чого-небудь, ватажок», *зверхник* «керівник, високопосадовець», *українофоб, віче* «збори, зібрання, мітинг», *злука, обіжник, винародовлення, просвітянин, урядування, перемови/перемовини* «переговори», *заєдинчик, єдинонеділимець* та ін. Пор. у контексті: 1993 року провів складні перемови з тодішнім президентом ПАР Фредеріком де Клерком про мирне передання влади темношкірій більшості. Результатом чого у 1994 р. стали перші вільні демократичні парламентські вибори на нерасовій основі (газ. «Українське слово», 24.06, 1999, с. 9); *Формально на переговорах оголошено перерву. Але чи надовго і чи продовжаться перемовини взагалі?* (Тел. УТ-1, 16.10.2000, 21:20); *Це дає поживу заєдинщикам твердити, що за часів Київської Русі й пізніше ніякої України не було* (Радіо, 08.11, 93).

У сучасній українській мові (крім публіцистики й художньої літератури лівого спрямування) поступово втрачають чи повністю позбулися негативних, ідеологічних конотацій, нав'язаних потужною радянською пропагандистською машиною впродовж десятиліть, такі слова, як: *мазепинець, петлюрівець, махновець, бандерівець, націоналіст* тощо, пор.: *На університетську середу ... приїхав з Нового Ульяма Степан Мудрик-Мечник, відомий бандерівець, з яким я познайомився на похоронах його давнього приятеля* (ВК, 09.12, 97); *[Возвеличмо] не партії влади чи тієї, що прагне до влади, не клану чи штучно створеного стану, а тих, що стали наступниками української державної ідеї в нашій історичній естафеті: козаки, мазепинці, петлюрівці, січові стрільці, бандерівці, а сьогодні — рухівці* (Ч, 29.01–04.02, 99).

3) **У соціально-економічній лексиці й термінології** сучасної української мови помітна перевага актуалізованих лексичних одиниць здебільшого спеціального вживання. Останні, як нам видається, варто номінувати як актуалізовано-переорієнтовані. Адже їх не тільки відроджено, а й переорієнтовано на постсоціалістичні економіки із Заходу. Тому це переважно запозичені одиниці, надзвичайно важливі у період докорінних змін в економіці та господарюванні України: *ринок, конкуренція, бізнес, менеджмент, маркетинг, біржа, акція, акціонер, комерція, оренда, банкір, долар, лізинг, дефолт* та ін. Активізувалися назви грошових одиниць, які відродилися й широко використовуються в обігу нових незалежних держав, що виникли на теренах колишнього СРСР: *гривня, лат, лит, тенге/тенга, сом, лея* та ін., пор.: *Правда, 5 квітня Нацбанк Казахстану відпустив тенге у вільне плавання, і Астана зняла обмеження і мито (УіСС, 11–17.06, 99); Рубль «одерев'янів». У колишніх союзних республіках його повитісняли гривня, лей, лит, лат, сом, тен, ларі, драм, крона...* (УіСС, 28.11.— 04.12, 98). Серед питомих і національноспецифічних відроджених лексичних одиниць, характерних для сучасного українського соціуму, засвідчено менш численні приклади: *готівка, безготівка, гуртовий, гуртовик, крупногуртовик, відсоток, яточник, скарбниця, знижка, надвишок* (зам. *надбавка*), *гривня, банківець* «працівник банку», *скоробагачко, орендар, міняйло* «той, хто займається обміном грошей (переважно валюти)», *обмінник/обмінка* «пункт обміну валюти».

4) **Військова лексика і термінологія.** У сучасній українській мові актуалізовано, крім передовсім лексики козацтва (*гетьман, казаки, козацтво, отаман, осаул, хорунжий, бойовий гопак*), значну кількість традиційних одиниць (*військовик, вояк* (зам. *воїн, військовий*), *чота, чотар* (зам. *взвод, взводний*), *сотня* (зам. *рота*). Заслуговує позитивної оцінки те, що офіційно нині запроваджено й використовувано в Збройних силах України давні національні одиниці, апробовані тривалою практикою,

зокрема *вишкіл* (зам. *муштра*), *позір* (зам. рос. *равнение*), *шикуйсь, пане офіцере* та ін. Інтенсивне функціонування деяких одиниць військової лексики пов'язане і з насиченістю мови публіцистики та художньої літератури матеріалами про героїку визвольних змагань в Україні: *усуси, генерал-хорунжий, дивізійник, криївка, боївка, боївкар, рій, панцерник, підпоручник, упівець* та ін., напр.: *Після капітуляції Німеччини, у травні 1945 року, усі дивізійники опинилися за колючим дротом у англійському полоні в Італії (ВК, 03.12, 99)*. Останнім часом в українській мові відроджено також назви бойових мистецтв *хрест, бойовий гопак* та ін.: *Відтак у Києві гопак офіційно включили до переліку національних видів спорту, зареєструвавши Федерацію бойового гопака (ШП, 10.12, 97)*.

5) **Педагогічно-освітня і наукова лексика.** Після відомої сімдесятилітньої відсутності в освітню систему України повернулися (або повертаються) колись традиційні форми навчання, номінації осіб та ін. і відповідні типові слова й терміни, похідні від них утворення і словосполучення, здебільшого іншомовного походження: укр. *гімназія, гімназист, гімназистка, гімназійний, гувернантка, коледж, ліцей, ліцеїст, ліцеїстка, ліцейний, бакалавр, бакалаврат, магістр, приват-доцент, триместр, скаут, скаутизм* та ін. Нині в українській мові кількісно невелику групу становить актуалізована лексика освіти, виховання і науки питомого походження, що почала інтенсивніше функціонувати: *шкільництво, високошкільник* «студент або курсант вищого (в мові діаспори вживається *високого*) навчального закладу», *виш* «вища школа» (зам. *вуз* — калька й аббревіатура з рос. *высшее учебное заведение*), *вишівець, виховник* «вихователь», *плас-тун, вказівниця* «указка», *виклади* «лекції», *вислід* «висновок, результат чого-небудь; наслідок (дослідження, експерименту)», *покликатися* «посилатися на когось, робити зноску», *покликання* «зноска, посилання», *оглав* «зміст» та ін., напр.: *Першим Колумбом України став відомий державний і громадський діяч Микола*

Жулинський, який на початку цього року на запрошення товариства високошкільників відвідав Буенос-Айрес (ГУ, 30.07, 92); Якщо дитина хвора, то педагоги й виховники звертають на неї особливу увагу (Р, 31.01, 98).

6) **Спортивна лексика і термінологія.** Такі актуалізовані одиниці в сучасній українській мові представлені досить значною, хоч і неоднорідною, групою. По-перше, це лексеми, що відродилися, повністю перейшли, ставши нормативними, або на шляху входження до ядра словникового складу сучасної української мови. Переважно вони вживаються замість синонімічних, структурно близьких і спільних з російською мовою слів і термінів: *санкар* «той, хто займається швидкісним спуском на спортивних санях» (зам. *саночник*), *звитяга* «перемога», *перегони* (зам. *гонки*), *верхогони* (зам. *скачки*), *ключка* (зам. *клюшка*), *нападник* (зам. *нападаючий*), *битка* (зам. *біта*), *карний* [майданчик] (зам. *штрафний*) та ін. Напр.: ... в болід «Мінарді» *першим* сяде Марк Жене, іспанець, який уже брав призіві місця в *перегонах* британської «Формули Форд», «Формули-3» ... (УМ, 11.02, 99); Звичайно, майстри *ключки* не ставили за мету результат, а працювали на *видовищність* (УрК, 28.01, 99). По-друге, це актуалізовані одиниці, спричинені пуристичними тенденціями, про які йтиметься далі.

7) **Медична лексика і термінологія.** Невелику групу становлять відроджені давні питомі українські одиниці, які нині почали активно функціонувати не тільки в розмовному дискурсі, а і в офіційно-діловому, зокрема в різних лікувальних закладах, замість радянських лексем, однакових або близьких до російських, пор.: *забій* «механічне пошкодження м'яких тканин, органів» (зам. *ушиб*), *правець* «гостре інфекційне захворювання, що характеризується корчами; спричинюється мікробом, який проникає в організм через рани, подряпини і т. ін.» (зам. *стовбняк*), *сухоти* (зам. *туберкульоз*), *кашлюк* «гостра заразна, переважно дитяча хвороба, для якої характерні напади конвульсивного каш-

лю» (зам. *коклюш*), *знечулення* «анестезія» (зам. *обезболювання*) тощо [Стишов О. А. Атуалізована..., с. 153–157].

8) Невелику групу формують **лексичні одиниці культури та мистецтва**: *обрядодій*, *обрядодійка*, *мистець*, *мисткиня*, *витинанка*, *витинанкар*, *лялька-мотанка*, *мисткиня*, *культурник*, *маляр*, *коливо* «українська ритуальна страва, яку подають першою на поминальному обіді після похорону — каша з пшениці, рису і т. ін. із солодкою (перев. медовою) підливою; поминальна кутя» та ін.

9) Найменшу групу становлять актуалізовані **слова обрядово-етнографічної царини**: *маланкар*, *полазник*, *колядник*, *посівальник* та ін.

На жаль, в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ ст. простежується й негативна тенденція — суб'єктивне намагання деяких її носіїв актуалізувати й кодифікувати деякі застарілі, рідковживані, вузькорегіональні слова та штучні й небажані утворення замість апробованих і узвичаєних (переважно запозичених інтернаціоналізмів або спільних із російською мовою термінів і професійних лексем), що стали вже органічними складниками української мови. Корпус названих слів є порівняно невеликим. Так, в окремих стилях і жанрах деякі письменники, журналісти й автори надають перевагу таким одиницям, як: *пупорізка* (зам. *акушерка*), *розчепірка* (зам. *парасолька*), *трупарня* (зам. *морг*), *спортовець* (зам. *спортсмен*), *рукометниця* (зам. *гандболістка*), *перемитник* (зам. *контрабандист*), *копун* (зам. *футболіст*), *сітківкар* (зам. *тенісист*), *навкулачник*, *п'ястукар* (зам. *боксер*), *гаківка* (зам. *хокей*), *лижви*, *лещета* (зам. *лижі*), *лижвар*, *лещетар* (зам. *лижник*), *цирульня* (зам. *перукарня*) та ін. Напр.: *На сіdneyському ринзі українські навкулачники були на видноті* (газ. «За вільну Україну», 06.10. 2000, с. 4); *Кращого світлиця визначали народним голосуванням.* chernivtsy.hut2.ru/main/29.09.2011/index.htm. З приводу названих вище слів слушні думки висловила відомий лінгвіст Л. А. Лисиченко, яка вважає, що вживання таких одиниць сприяє процесові деестетизації сучасної української

мови, є тиском деяких регіональних особливостей на загальнонародну літературну мову і що пуризм виглядає особливо дивно на тлі посиленої англізації та глобалізації [Лисиченко Динамічні..., с. 104]. Вважаємо, що більшість із них навряд чи стануть загальноновживаними і нормативними в українській мові через те, що викликають певні негативні асоціації, є не зовсім вдалимими за своїм фонетичним та структурним складом, стильовими і стилістичними особливостями. Підтвердженням останнього може слугувати актуалізоване слово *літун* замість *льотчик* (пор. також іншомовні *авіатор*, *пілот*); *літун* викликає негативну асоціацію, співвідносячись з аналогічною розмовною лексемою радянських часів — «той, хто постійно змінює місце роботи», пор.: *У Проскурові було надзвичайно багато авіаційного майна, і про це дали знати галицькій літунській сотні, що стояла в Краснім, біля Львова, (в тій сотні літуни були майже всі з України) (Народна газета, 22, червень, 1993) [Стишов Українська..., с. 99–108].*

Отже, відродження, або актуалізація значного пласту питомих чи давно запозичених слів — це надзвичайно важливий процес, який нині відбувається в українській мові.

Розділ 3

В українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття наряду з появою нових та активізованих лексичних одиниць відбувається також закономірна пасивізація значного корпусу слів. Такий процес є цілком закономірним і природним: адже певна кількість реалій і понять відходить на периферію суспільного життя народу чи повністю зникає, а водночас набуває пасивного статусу лексика на їх позначення. Засвідчено, що з-поміж таких лексем істотно домінують радянізми — слова, що номінують реалії і поняття, які побутували в часи існування СРСР.

У значному масиві радянізмів можна виділити ряд груп, зокрема:

1) Назви, пов'язані з панівною в Радянському Союзі партією і всім тим, що вона уособлювала: *КПРС, компартія, парторг, партшкола* та ін.

2) Номени дитячих і юнацьких організацій та їх членів: *зірочка, жовтень, піонерзагін, піонер(-ка), піонерзагін, ВЛКСМ, комсомолець, тимурівець* та ін.

3) Слова-ідеологеми, пов'язані з Леніним: *ленінізм, ленініст, ленінець, ленінський, ленініана, ленінознавець, Ленінград* та ін.

4) Назви ідеологічних форм і методів «обробки» населення: *політінформація, політінформатор, політпропаганда, політдень, агітбригада, агітпоїзд* та ін.

5) Політико-ідеологічна лексика на позначення політичних доктрин, концепцій, рухів, течій: *комунізм, соціалізм, соціалістична система, пролетарський інтернаціоналізм, гласність, перебудова* та ін.

6) Соціально-економічна лексика: *колгосп, радгосп, п'ятирічка, планова економіка, соцзмагання, ударник, стахановець* та ін. [Стишов Українська..., с. 116–120].

Більшість із наведених слів і термінів належить сьогодні до групи пасивізованої лексики й з'являється в українській мові лише у випадках, коли йдеться про відтворення певних подій чи реалій соціалістичного / комуністичного періоду, або ж вживається в деяких текстах переважно з негативною / іронічною семантикою.

Із-поміж інших слів, які пасивізувалися в останні десятиліття, варто назвати *купонокарбованець, КСП «колективне сільськогосподарське підприємство», пейджер, міліція, ДАІ, даївець* та ін.

Дайте відповіді на запитання

1. Що таке *актуалізація*? Наведіть приклади актуалізованих лексем у сучасній українській мові.
2. Які українські і зарубіжні вчені досліджували відроджену, або актуалізовану, лексику?

3. Які існують терміноназви актуалізованих одиниць?
4. Чи однакові всі актуалізовані слова за своєю семантикою, стильовими і стилістичними особливостями, активністю вживання, лексикографічним опрацюванням?
5. Як маркувалися в радянських словниках такі слова? Наведіть конкретні приклади.
6. Які тематичні групи актуалізованих слів виділяють? Свою відповідь підкріпіть конкретними прикладами.
7. Чи існує нині суб'єктивне намагання деяких її носіїв актуалізувати й кодифікувати деякі застарілі, рідковживані, вузькорегіональні слова та штучні утворення замість апробованих і узвичаєних (переважно запозичених інтернаціоналізмів або спільних із російською мовою термінів і професійних лексем), що стали вже органічними складниками української мови?
8. Які слова називають пасивізованими?
9. Чи перейшли колишні радянізми до розряду історизмів? Наведіть конкретні приклади.

Завдання для самостійної роботи

1. Випишіть 30 актуалізованих слів різних тематичних груп
2. Складіть кросворд із актуалізованих слів
3. Укладіть словничок пасивізованої лексики

Тематика доповідей та рефератів

1. Різні терміноназви, класифікації та погляди лінгвістів на відроджену лексику в сучасній українській мові
2. Семантичні, функціонально-стилістичні, ідеологічні та інші особливості актуалізованої лексики; відображення її в найновіших лексикографічних працях
3. Характерні особливості та класифікація конфесійної актуалізованої лексики

4. Інші тематичні групи актуалізованої лексики в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття
5. Пасивізація лексем в сучасній українській мові
6. Пасивізовані перифрази та фразеологізми в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття

Тренувальні вправи

1. Серед поданих слів знайдіть і випишіть актуалізовані лексичні одиниці. Із п'ятьма з них складіть речення:

вуйко, справочинець, ватра, камбуз, сепаратист, решта «лишок грошей, що повертається при розрахункові», крип, правець, кайфолом, кайданки, перст, покуть, пензлювати, виш, бьоздик, витинанка, гирявий, санкар, феншуй, всенічна, сердюк, міняйло «той, хто займається розміном грошей чи обміном валюти», гопник, просвітянин, вишкіл, сотня, чота, мурин «те саме, що негр», пластун, вурка, нанашка, покликатися «вказувати на кого-, що-небудь для підтвердження або виправдання чогось; наводити що-небудь як доказ; посилати», каламар, забій «механічне пошкодження м'яких тканин, органів», перетика, неньо, перегони, верхогони, тризуб, макодзьоб, віче, виставковий.

2. Випишіть тільки актуалізовані лексичні одиниці, які зазнали семантичних видозмін (модифікацій) у сучасній українській мові:

волонтер, громада, толока, світлиця, окіст, гуральня, патириця, гривня, комірне «платня за квартиру і комунальні послуги», губернатор, міняйло, кидало, бранець, томос, гуральня, совок, лікнеп, нападник, призьба, фюрер, віче.

3. Серед поданих слів знайдіть і випишіть лексичні одиниці, які в сучасній українській мові не варто актуалізувати, оскільки

ки вони не відповідають структурним і культуромовним особливостям національної мови:

копун, пластун, слухавка, спортсвець, відтинок, лижви, справочинець, хемія, кляштор, бігун «полюс», віче, кошиківка, чати, сітківкар, відсоток, руханка, тиньк, гуртовий, арсен «хімічний елемент з атомним номером 33, тверда речовина сірого кольору з металічним блиском, яка входить до складу деяких мінералів; миш'як», манган «марганець», наразі, дармовис, толока, вислід «висновок, результат», розчепірка, одрук.

4. Випишіть актуалізовані лексичні одиниці, які зазнали стилістичних видозмін (модифікацій) у сучасній українській мові. Порівняйте їх стилістичні позначки в СУМ-11 і СУМ-20, ВТ-ССУМ:

потяг, міняйло, махновець, товариш, добродій, петлюрівець, комуніст, дисидент, кайданки, просвітянин, янгол.

5. Серед поданих слів знайдіть і выпишіть лексичні одиниці, які в сучасній українській мові стали пасивізованими (історизмами):

сповідник, соцзмагання, рілля, колгосп, вишівець, фіточай, жовтеня, стахановець, стріха, купонокарбованець, байрак, ДАІ, даївець, кепський, пейджер, КСП «колективне сільськогосподарське підприємство», оленяр, вуз, вузівський, спеціаліст «той, хто здобув п'ятирічну вищу освіту, склавши іспити чи захистивши дипломну роботу», радгосп, звіздоноша, п'ятирічка, гіталовець, любомудр, піонер, лепський, недільник «добровільне колективне виконання якої-небудь роботи у неділю», суботник, хрестини, звіздіни «торжество на честь новонародженого».

ВНУТРІШНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

План

1. Активізація творення і функціонування некодифікованих розмовних одиниць
2. Жаргонізація
3. Арготизація
4. Активізація деяких діалектизмів

Література

1. Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) // Мовознавство. — 2008. — № 4–5. — С. 18–31.
2. Бартоліні М. О. Горбач. Українське аргі / М. Г. Бартоліні. — Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. — 636 с.
3. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / С. П. Бирик. — Ніжин: Вид-во «Аспект-Поілграф», 2013. — 589 с.
4. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // Вибрані праці [Текст]: у 5 т. — К.: Наук. думка, 1975. — Т. 1. — 496 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
6. Горбач О. Аргі в Україні / О. Горбач. — Львів: Інститут мовознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 (Серія «Діалектологічна скриня»). — 688 с.

7. Горбач О. Арго українських вояків / О. Горбач // Наукові записки Українського вільного університету (НЗУВУ). — Мюнхен, 1963. — Ч. 7. — С. 138–173.
8. Горбач О. Арго українських лірників / О. Горбач // НЗУВУ. — Мюнхен, 1957. — Ч. 1. — С. 5–44.
9. Горбач О. Арго українських школярів та студентів / О. Горбач // НЗУВУ. — Мюнхен, 1966. — С. 3–55.
10. Горбач О. Лексика наших картярів і шахістів / О. Горбач // Вільне слово. — Торонто, 1960. — С. 2–15.
11. Дзензелівський Й. Арго волинських лірників / Й. Дзензелівський // Українське і слов'янське мовознавство: зб. праць. — Українознавча бібліотека НТШ. — Львів, 1996. — Ч. 6. — С. 310–349.
12. Дзензелівський Й. Арго нововивівських кожухарів на Волині / Й. Дзензелівський // Українське і слов'янське мовознавство: зб. праць. — Українознавча бібліотека НТШ. — Львів, 1996. — Ч. 6. — С. 245–285.
13. Дзюбіна О. І. Структура, семантика, прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови): дис. канд. філол. наук. / О. І. Дзюбіна — Л., 2016–206 с.
14. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози // Українознавство. — 2008. — Число 1. — С. 198–205.
15. Журавлев В. К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции. — М.: Наука, 1982. — 328 с.
16. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики / Б. О. Коваленко. — Кам'янець-Подільський, 2009. — 182 с.
17. Косяк Н. Стилістично маркована лексика: арго, жаргон, сленг, суржик, варваризми, екзотизми, пуризм. Їх роль і місце у мовленні / Н. Косяк // Українська мова та література. — 2011. — № 41–42. — С. 10–15.
18. Лесюк М. Розмовно-маргінальна лексика української мови та її лексикографічне опрацювання / М. Лесюк // Мовознавство. — 2007. — № 6. — С. 12–20.
19. Масенко Л. Усні форми побутування мови. Явище вульгаризації мовлення / Л. Масенко // Незалежний культурологічний часопис «ї». — Львів, 2004. — С. 58–69.
20. Миколенко Т. Український міський сленг (на матеріалі мовлення тернопільців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова» / Миколенко Т. М. — К., 2006. — 23 с.
21. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації / Т. Ніколашина // <http://revistas.ucm.es/fil/15781763articulos/ESLC0808110125A.PDF>
22. Словник жаргону злочинців. Упорядкування, передмова О. І. Поповченка. — К.: ТОВ «Оберіг», 1996. — 144 с.
23. Словник сучасного українського сленгу / за ред. Т. Кондратюк. — Х.: Фоліо, 2006. — 350 с.
24. Соболева І. О. Знижені (позалітературні) мовні засоби в сучасному публіцистичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. — Сімферополь, 2002. — 19 с.
25. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. — К.: Критика, 2005. — 464 с.
26. Ставицька Л. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект / Леся Ставицька // Українська мова. — 2001. — № 1. — С. 55–68.
27. Ставицька Л. Сучасний український інтержаргон: проблеми й аспекти вивчення // Мовознавство: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конг. українців / Відп. ред. В. Німчук. — К.: Пульсари, 2002. — С. 213–216.
28. Ставицька Л. Український жаргон: словник / Леся Ставицька. — К.: Критика, 2005. — 496 с.
29. Стишов О. А. Джерела поповнення молодіжних жаргонізмів в українській мові початку XXI століття // Українське мовознавство: міжвідомчий наук. зб. — Вип. 3 (49). — Харків: Вид-во Іванченка І. Є., 2019. — С.
30. Стишов О. А. Оновлення сучасного українського лексикону // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університе-

- ту ім. М. Коцюбинського: Серія: Філологія. — Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. — Вип. 12. — С. 23–27.
31. Стишов О. А. Особливості словотворення суфіксальних розмовних неолексем на позначення осіб у сучасній українській мові // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. пр. / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2015. — Вип. 21. — С. 56–60.
 32. Стишов О. А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харківського нац. педуніверситету ім. Г. Сковороди. — Харків: ХДПУ, 2016. — Вип. 41. — С. 74–84.
 33. Стишов О. Спортивні жаргонізми в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття // Граматичні студії: зб. наук. праць/ Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. — Вип. 34. — Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. — С. 76–84.
 34. Стишов О., Ярова І. Молодіжні жаргонізми в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття // Українська мова і література в школах України. — 2018. — № 10. — С. 3–7.
 35. Тараненко О. Колоквіалізація, субстантизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. Тараненко // Мовознавство. — 2002. — № 4–5. — С. 33–39.
 36. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова» / Н. В. Третяк. — К., 2008. — 20 с.
 37. Тулузакова О. Актуалізація жаргонної лексики західноукраїнського мовно-літературного варіанта / О. Тулузакова // Наукові праці. Філологія. — 2010. — С. 97–101.
 38. Шевченко Л. І. Активні процеси в розмовному стилі української мови: культурний простір і мовна свідомість соціуму // Слов'янські обрії: зб. наук. праць. — Вип. 2 / НАН України; Український комітет славістів; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — К., 2008. — С. 792–801.

39. Щур І. І. Україномовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01 / Щур Ірина Ігорівна. — К., 2006. — 245 с.
40. The Online Slang Dictionary (American and English slang) [Electronic resource]. — Access mode: <http://onli.eslangdictionary.com/>.

Навчальна інформація

Розділ 1

Грунтовне вивчення значного корпусу фактичного матеріалу і лінгвістичні дослідження останніх десятиліть засвідчили, що одним із потужних джерел поповнення лексики сучасної української мови (наряду із питомим словотворенням, запозиченнями, актуалізацією слів, територіальними діалектизмами, жаргонізмами, професіоналізмами) виступають розмовні слова. Активне творення останніх, а також сленгових слів засвідчує те, що нині українська мова інтенсивно розвивається, живе повноцінним, природним життям (на відміну від радянського періоду обмежень і утисків). Розмовні одиниці відіграють важливу роль у процесі автохтонізації, або націоналізації, рідної мови, яка інтенсифікувалася, й активно протистоять тенденції до глобалізації (інтернаціоналізації). Названі тенденції є провідними в сучасних живих мовах.

В українській лінгвістиці останніх років усе більшої значущості набувають питання колоквіалізації й субстандартизації лексики сучасної української мови (В. Русанівський, С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Ставицька, Т. Кондратюк, Л. Струганець, С. Бибик, В. Товстенко, Б. Коваленко, Н. Шовгун, І. Щур, М. Навальна, М. Лесюк, р. Бесага, Т. Ткаченко, Л. Шевченко, В. Христенко, О. Ожигова, Н. Третяк, Н. Босаківська, Т. Кузнєцова, М. Скиба та ін.). Однак процеси «орозмовлення» відбуваються настільки інтенсивно, що надзвичайно актуальним стає необхідність теоретичного і практичного дослідження но-

вої розмовної лексики в розмовно-побутовому, публіцистичному та художньому функціонально-стильових різновидах сучасної української мови

Значна інтенсифікація вживання нової розмовної лексики, що засвідчено з кінця 1980-х років у розмовному мовленні, публіцистиці та красному письменстві, є, безумовно, результатом демократизації і відкритості суспільства, що привели до демократизації мови. З одного боку, це можна вважати позитивним процесом, який здатний оживляти літературну мову та зменшувати розрив між усно-розмовною і книжно-писемною сферами її функціонування, сприяти відродженню або частішому стимулюванню її питомих особливостей [Тараненко Колоквіалізація..., с. 33]. З іншого боку, якщо розмовні, просторічні, жаргонні, діалектні та ін. елементи стали масово заповняти книжні шари літературної мови, особливо публіцистичного стилю й насамперед мови газет, це призводить до розхитування й навіть нищення норми, до певного хаосу в слововживанні [Булаховський Виникнення .., с. 321–470]. Усе ж вважаємо, що процес «орозмовлення» української літературної мови — більш прогресивне й позитивне явище, оскільки «процес демократизації літературної мови означає, по-перше, розширення функцій рідної мови, по-друге, — збільшення питомої ваги народнорозмовних елементів у структурі літературної мови» [Журавлев Внешние..., с. 193].

Основними факторами, що сприяли активізації вживання розмовних слів у кінці ХХ — на початку ХХІ ст., були як **екстралінгвальні** (демократизація всіх сфер суспільного життя, лібералізації морально-етичних та естетичних принципів суспільства, усунення суворих канонів, істотне послаблення (а то й припинення) цензури й самоцензури (а звідси — «розкованість» мовців), державний статус української мови, зміни в соціальній структурі українського суспільства, задоволення практичних потреб мовців, поширення моди на певні мовні форми, зміна мовних смаків

(нерідко намагання журналістів потурати низьким мовним уподобанням адресатів), пошуки нових емоційно-експресивних засобів вираження та ін.), так і **інтралінгвальні** (системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; тенденція до ускладнення, урізноманітнення мовної структури; тенденція до інтеграції, яка виявляється водночас із тенденцією до диференціації елементів мови; принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів (використання однослівних найменувань замість описових зворотів, конденсація, усічення слів, різні типи аббревіації, скорочень); надання переваги експресивним мовним формам; дія аналогічних тенденцій тощо). Названі вище чинники розвитку словника діють у тісній взаємодії і взаємозумовленості [Стишов Оновлення..., с. 24].

Для мовознавців значний науковий інтерес становлять **тематичні й семантичні групи**, що об'єднують нові розмовні одиниці. Вони неоднорідні за наповненням, кількісними і якісними параметрами, активністю вживання, стильовими й стилістичними особливостями, нормативністю та кодифікацією. Серед аналізованих груп, як нам видається, варто виділити лише найбільші, зокрема такі:

1. Назви осіб за видом діяльності чи певними уподобаннями, фахом, зокрема: а) за належністю чи прихильністю до відповідних партій, об'єднань, рухів (*яблучник* «член або прихильник партії «Яблуко», *рухівка* «учасниця Народного руху України», *правак* «член або прихильник партії правої орієнтації»); б) за належністю чи прихильністю до негативних явищ у сучасному суспільстві (*тіньовик*, *вимагач*, *гопар*, *сексрабиня*, *макодзьоб* «наркоман»); в) за входженням до неформальних течій, об'єднань (*скін*, *трешовик*, *попсюк*, *нацюк*); г) назви осіб, пов'язаних із мистецькою діяльністю, конкурсами краси (*галерейник*, *рокерка*, *моделька*); ґ) назви осіб за видом діяльності, соціальним статусом, поведінкою (*горілочник* «той, хто виробляє горілку», *хурмівник* «той, хто вирощує хурму», *зубочист* «той, хто чистить

зуби», *деп* «депутат», *бомжара*, *вуличниця*, *неадекват* «той, хто поводить себе неадекватно»).

2. Поповнення й урізноманітнення сучасної побутової лексики пов'язане з інтенсивним використанням: а) номінацій одягу і взуття (*гармошка* «тип спідниці зі складками», *бейсболка*, *топик*, *пантерка* «польовий плямистий одяг аеромобільних військ», *вельветки* «вельветові черевики»); б) назви приміщень, житла (*гуртило/гуртяк/гуртяга* «гуртожиток», *бичарня* «гуртожиток для заробітчанин»), *хатинка* ірон. «величезний будинок, схожий на палац»); в) назв страв, напоїв (*бутер*, *накладанець* «бутерброд», *катанка* «підроблена, несправжня горілка», *кавка*, *кавуся* «пестливе до кава»); г) інші утилітарні номінації (*кучмовоз*, *кравчука*, *мобільник*, *барсетка*, *пластянка* «пластмасова склянка», *біометрика* «біометричний паспорт» та ін.).

3. Окрему групу неолексем становлять спортивні номінації: а) назви гравців нових команд, професійних клубів (*леви* «гравці баскетбольного клубу «Політехніка» (Львів), *беки*, *вовки* «гравці баскетбольного клубу «БК Київ», *козачки* «баскетболістки команди «Козачка» (Запоріжжя), *скуф'янки* «баскетболістки команди «ТІМ–СКУФ» (Київ); б) нові номени на позначення спортсменів (*грунтовик* «тенісист, який надає перевагу грі на ґрунтових кортах», *опорник* «опорний оборонець (в ігрових видах спорту)», *легіонерка* «спортсменка, яка за контрактом перейшла із свого клубу в інший (переважно іноземний) і виступає за нього»); в) суто розмовні скорочені назви команд, професійних клубів («*Юве*» («Ювентус»), «*Барса*» («Барселона»), «*Депор*» («Депортиво»); г) прізвиська всесвітньо відомих спортсменів: *Шумі* «Міхаель Шумахер», *Зубастик*, *Товстун* «Луїс Роналдо», *Шева* «Андрій Шевченко», *Бекс* «Давід Бекхем», *Ібра* «Златан Ібрагімовіч», *Кріш* «Кріштіану Роналду» та ін.).

4. Назви машин, їх марок, механізмів, пристроїв, технічних процесів тощо (*бумер/бімер/беха* «автомобіль німецької марки BMW», *хундайка* «невеликий автомобіль південнокорейської

марки «Hyundai», *болгарка* «інструмент, знаряддя для різання деревини, металу і т. ін.», *друкарка* «принтер», *цифровик* «цифровий фотоапарат»).

5. Соціально-економічні номени (*прихватуція*, *тінь*, перен. «тіньова економіка», *бізнесюк*, *трастовик*, *генделик*).

6. Реалії та процеси, пов'язані з медициною та охороною здоров'я (*запчастини* «здорові внутрішні органи людини, призначені для пересадки хворим людям», *нетрадиційник* «той, хто займається нетрадиційною медициною, втілює новаторські методи лікування», *мануальник*, *зілляр* «той, хто лікує зіллям; травник»).

7. Номени на позначення певних дій і процесів (*маякнути* «дати про себе знати, подзвонивши по мобільному телефону, але не говорити», *факсонути* «підсил. до факсувати», *підшаманити* «удосконалити, покращити, довести до належного рівня; підшліфувати», *рекетнути*, *степлерувати* «скріплювати степлером»).

8. Культура і мистецтво (*студійник* «музичний альбом або компакт-диск, записані у солідній аудіостудії», *кічуха* «предмети широкого вжитку, мистецькі твори, що характеризуються примітивністю, безідейністю, розважальністю; масова продукція, розрахована на зовнішній ефект», *ролик* «короткий відеофільм інформаційного, рекламного, навчального або розважального змісту», *прохідняк* перен. «те, що не має істотного значення; не привертає уваги; характеризується невисокою мистецькою якістю»).

9. Неофіційні назви, що виникли як розмовні на позначення загальноприйнятих (офіційних), зокрема для позначення певних установ, навчальних закладів тощо: *Вернадка* «Центральна бібліотека ім. В. Вернадського», *Могиланка* «Національний університет Києво-Могиланська академія», *Драгонед* «Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова (м.Київ)», *Маріїнка* «Маріїнський палац» та ін. [Стишов Оновлення..., с. 24–25].

Важливо встановити й розглянути основні джерела поповнення нової розмовної лексики у кінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Засвідчено, що вони майже однакові із традиційними джерелами збагачення всього словникового складу української літературної мови, але різняться кількісним наповненням у відсотковому плані.

1) Головним із джерела поповнення нової розмовної лексики виступає **словотворення**. Саме завдяки останньому в сучасній українській мові виникло понад 75% аналізованих розмовних інновацій.

Зібраний нами матеріал переконливо засвідчив, що переважну більшість аналізованих одиниць утворено морфологічним способом, здебільшого афіксацією. Найвищу продуктивність при цьому виявляють суфікси, серед яких найуживанішими виступають такі, як: **-ик** (списочник «депутат, обраний за списком певної політичної партії чи виборчого блоку», *віртуальник, іпотечник, кабельник, надзвичайник; бусик, пробник, єврик* «грошова одиниця «євро»); **-ець-** (самооборонець, рахунковець, підтопленець, росинківець), **-ач-** (додзвонювач, примирювач, знищувач, випорпувач), **-к-** (дизайнерка, мажорка, міска, нардепка, прем'єрка, інтеграторка, блогерка, словникарка, інвесторка; газелька, хундайка) [Стишов Особливості..., с. 57], **-юк** (газюк «газовий пістолет», бізнесюк, бандюк, попсюк), **-ар** (мітингар, крутар, попсар), **-ин(я)** (членкиня, ковалькиня «жінка-коваль», філологиня, соціологиня, екологиня, політологиня), **-иц(я)** (катівниця, позувальниця, одержимиця, комп'ютерниця, науковиця, піарниця), **-ес(а)** (метреса, критикеса, політикеса) [Стишов Особливості..., с. 58], **-юг(а)** (невдалюга, журналюга, аферюга), **-ям(а)** (нахабнята, суменята), **-ак/-як** (лівак, люмпак, депресняк, договоряк), **-ух(а)** (кічуха, байдуха, масовуха), **-н(я)** (бандитня, беркутня, вірусня «збірн., зневажл. до вірус», бичарня), **-ону/-ну-** (маякнути, ес-емеснути, рекетнути, бульварнути), **-ува-** (пензлювати «іти», степлерувати, провідникувати), **-и-** (моніторити «проводити моніторинг», оверлочити) тощо. Варто наголосити, що для деяких нових розмовних слів твірними основами були запозичення, що зумовлено відчутними глобалізаційними впливами: *о'кей* —

о'кейний, крейзі — *крезонутий, бундесканцлер* — *бундесканцлерка, йок* — *йокнутися*.

Істотно збільшилася, порівняно з попередніми десятиліттями, кількість відприкметникових іменників-інновацій, утворених внаслідок універбації синтаксичних структур за допомогою нульової суфіксації (*цукор* ← *цукровий діабет, інтерактив* ← *інтерактивне опитування, корпоратив* ← *корпоративна вечірка (гулянка), міжбанк* ← *міжбанківські торги*). Порівняно новим явищем в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ ст. є продукування розмовних субстантивів безпосередньо від іменникових і прикметникових основ унаслідок усічення останніх, напр.: *педунівер* ← *педуніверситет, мерс* ← *машина марки «Мерседес», деп* ← *депутат, безліміт* ← *безлімітний*.

Досить інтенсивно утворюються в мові розмовні композити. Засвідчено одиниці, що постали в результаті як чистого основоскладання (*макодзьоб, новороб, кучмовоз, жабодуха*), так і основоскладання із суфіксацією (*мандатоносець* «народний депутат», *локишовішання*), різних типів абрєвіації (*наркозараза, драгопед, комдеп*) та абрєвіацією із суфіксацією (*нацюк* «націоналіст», *даїшник, дебешник*), а також шляхом зрощення (*кіновсячина, малогрошів'я, радіолокишина*).

Частину розмовних слів утворено префіксацією. Серед препозитивних фомантів поширеними є такі: **за-** (*запаркувати, захпати, заникати, забабахати, забембати*), **супер-** (*суперзлюдога, супербандюга, суперкрутий, супермерс*), **про-** (*проанонсувати, проінтерв'ювати*), **псевдо-** (*псевдолох, псевдопін*), **роз-** (*розатестувати, роздерібанити*) та ін.

Малопродуктивними в процесі деривації аналізованих дериватів виступають префіксально-суфіксальний (*протитуманки* «спеціальні автомобільні фари, що використовують проти туману», *опопсити, забугорний, по-совковськи*) і префіксально-суфіксально-постфіксальний (*замериканитися, олауреатитися, обкавунитися*) способи.

Цікаво, що певна кількість розмовних неолексем утворена завдяки дії аналогії в процесах деривації. Так, слово *кучмучка* виникло за зразком *кравчучка*. Нині в мові ЗМІ активно «розкручується» інновація *продавчиня*, що постала, імовірно, за аналогією до відомої лексичної одиниці *кравчиня*.

2) Помічено певну активізацію *семантичної деривації*, або лексико-семантичного способу словотворення, в процеї виникнення нових розмовних слів (десь майже 20% одиниць). Спершу з'явившись у мовленні, переважно як переносні, інноваційні значення, у процесі інтенсивного вживання, більшість із них стає невід'ємним надбанням мовної системи. Так, у досліджуваній період саме в розмовному дискурсі нових значень набули відомі слова: *німець* «автомобіль виробництва відомих німецьких фірм», *просунутий* «сучасний», *шрек* «дуже негарний чоловік або юнак», *відриватися* «веселитися, отримуючи задоволення від чогось, приємно проводити час, активно відпочивати», *зависати* «відпочивати, перебувати тривалий час у певному місці», *барси* «бійці спеціального підрозділу «Барс» та ін. Пор.: *Так хто ж обходить нашого француза [легковий автомобіль «Рено»]? Це німець [легковий автомобіль «Фольксваген» «Тігуан»]!* (Телебачення, 08.08, 2010, о 9.13, News one); *Живуть «барси», що аж нітрохи не дивно, в лісі. Найближчий населений пункт — за кілька кілометрів* (газета «Україна молода», 10.02, 1998, с. 6).

3) Засвідчено невелику кількість *нових запозичень* (близько 5%), засвоєних через розмовне мовлення або які активно в ньому побутують (нерідко в специфічних розмовлених формах): *йок* «немає», *бакси*, *гріни* «долари США», *комп* «комп'ютер», *ноут* «ноутбук», *вірт* «віртуальний», *фан* «фанатик» тощо.

Зацікавлення лінгвістів викликає і функціонально-стилістичний аспект аналізованих інновацій, а також особливості їх унормування й кодифікації. Значна кількість розмовних неолексем поступово активізується у вживанні в усному повсякденному мовленні (*мило* «мильний серіал», *генделик*, *тягнучка*, *автоци-*

вілка, *сплагіатити*), а ще більше постійно повторюється, «тиражується» різними мас-медіа та частково красним письменством, що сприяє поступовому «олітературненню» частини таких одиниць (*флешка*, *есемеска*, *готелька*) і їх кодифікації (уже зафіксовано словниками *барсетка*, *кравчучка*, *тіньовик* та ін. [Великий тлумачний словник..., с. 63, 582, 1454]).

Пошук нової експресивності, образності, прагнення висловитися простіше, дохідливіше для народу, якомога краще вплинути на сприймача інформації, а також намагання неординарно схарактеризувати особу, предмет, явище, подію сприяють виникненню аналізованих слів, що мають потрібний стильовий і стилістичний ефект. Пор.: *Взяла якусь із кредиток у тій же шухляді (І. Карпа); Однак найсильніше враження від зустрічі з гірниками — їх врівноваженість, гідність, переконана державна позиція. У сесійній же залі з подібними цнотами — проблема. То нардеп з роду «комбосви», що виплотився на Полтавщині, вимагає припинити «бандерівський балаган»* (газета «Час», 07.02, 1997, с. 1); *Він чесно подивився в обличчя отого продажно-безчесного журналюги... (П. Загребельний); Тому, ймовірно, і заслуговують загальну нелюбов «журналюги», що так відкрито продаються* (газета «День», 09.09, 1999, с. 4). *«Спрощенням жити стане легше», — каже податкова інспекція* (Телебачення, 02.05, 2010, о 8.13, канал «24»). *Ще трохи — і лишуся без бізнесу. Це до наших справ, Ігорку: мо', якое реально на рівні Києва цю історію розкрутити? Дах кийвський у цієї падлюки не в «регіонах», а в «Нашій Україні». Може, якое публікацію організувати, Юлічи її хлопцям аби на очі потім підшаманити, вони ж там із корупцією... (А. Кокотюха); Ми цю програму ще трохи підшаманимо* (розм. мовлення). [Стишов Оновлення..., с. 25–27].

У досліджуваній період зміна лінгвокультурної орієнтації споживача інформації спричиняє використання в мові некодифікованої лексики, яка під впливом демократичних процесів в українському соціумі поступово пересувається з периферії

мовної системи до її центру. Це розмовні одиниці — *супровідка* «супровідний лист», *пленарка* «пленарне засідання конференції або іншого форуму», *есемеска*, *електронка* «електронна пошта», *мажор*, *мажорка*, *спроценець*, *прихватизатор* «людина, яка, зловживаючи службовим становищем, використовує приватизацію як засіб особистого збагачення», *мінйло*, *церебрал* «хворий на церебральний параліч», *бандюган* зневажл. «бандит» та ін. (Напр.: *Чи, можливо, хай прикинеться мажором і комсюком, громадянськи активним і вічно моложавим, з волоссям на проділ і збитою набакир краваткою, хай засліпить усіх своїм провінційним лоском, хай засмітить ефір нестерпними для нормального людського вуха формулюваннями на зразок шановні діячі (Ю. Андрухович); Мажорка «під кайфом» протаранила машину Левка Лук'яненка *advokat-kiev.net*; Ми маємо надзвичайно сильне майнове розшарування, за якого домінуючою часткою національних багатств країни володіє купка успішних «прихватизаторів» (газета «День», 30.03, 2006); Зовсім недавно я думав, що глядач «наївся» «ніф-пафом», набридли розбірки, бандюгани (газета «Дзеркало тижня», 29.10, 2005).*

Отже, помічено, що нові розмовні слова істотно збагачують і вдосконалюють мовну систему. Вони відзначається постійною динамікою, своєрідністю словотворення та семантики, стильовою і стилістичною маркованістю й потребують подальшого скрупульозного наукового вивчення.

Розділ 2

У словниковому складі аналізованого періоду продовжує більш активно виявлятися тенденція до субстандартизації, започаткована в кінці минулого століття. Закономірним є намагання лінгвістів зафіксувати й дослідити причини «жаргонного вибуху», структурно-дериваційні, семантичні й функціонально-стилістичні особливості таких субстандартних одиниць, їх

вплив на розвиток і збагачення словникового складу сучасної української мови. У зарубіжному й українському мовознавстві проблемою вивчення різних жаргонів займалися такі вчені: Е. Партридж, С. Б. Флекснер, В. Фриман, М. М. Маковський, А. Баррере, Ч. Леланд, І. Р. Гальперін, В. Дж. Бурк, В. А. Хомяков, І. В. Арнольд, Т. А. Соловйова, Л. Ставицька, Т. Кондратюк, С. Мартос, Н. Троян, Б. Коваленко, Н. Шовгун, Я. Старченко, М. Навальна та багато інших. Кожен із них досліджував термін «сленг» як такий і певній його особливості. Однак, ця галузь лексики потребує детальнішого вивчення, адже весь час розвивається.

Жаргон (із фр. *jargon* — «незрозуміла мова»; «безглуздя»; «гелготання»; від гало-ром. *gargone* — «базікання») — соціолект (один із різновидів соціальних діалектів), який відбиває особливості мовлення певної стійкої соціальної, вікової або професійної групи людей, пов'язаних тривалим перебуванням в одному середовищі або певною спільністю інтересів. Закономірно звідси випливає дефініція **жаргонізму**. Це специфічне слово, вільне або стійке словосполучення, фразеологізм, що вживаються тільки в соціолекті, тобто переважно такі специфічні, емоційно забарвлені назви реалій, які мають нормативні відповідники в літературній мові та, відступаючи від неї, надають процесу спілкування атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності тощо. Процеси продукування й активного функціонування сучасних жаргонних слів і виразів є об'єктивованим дійсністю процесом, який не можна й не варто зупиняти. Варто акцентувати на тому, що такі одиниці як збіднюють і вульгаризують мову, перешкоджаючи інтелектуальному і творчому розвитку особистості, так і відбивають нові тенденції, важливі для розвитку сучасної української мови загалом. Тому без всебічного студіювання жаргонізмів лінгвістичний опис сучасної української мови буде неповним.

Характерно, що різноманітні за походженням жаргонізми вже не є поодинокими вкрапленнями в текстах сучасного розмовного, публіцистичного, художнього стилів сучасної української мови. Вони надзвичайно активно вживаються у названих функціональних різновидах мови (а особливо в ЗМІ), стають відомими багатьом, а тому пересуваються із периферії лексичної системи до її ядра.

У сучасній українській мові інтенсивно функціонують жаргонізми різних соціолектних груп, на яких варто зупинитися докладніше.

Засвідчено, що найбільш чисельним є *молодіжний жаргон*. Також він виступає найдинамічнішою підсистемою, яка повсякчас змінюється, зазнаючи як кількісних, так і якісних змін, удосконалюючись і модифікуючись.

Уважаємо вартим уваги є поділ аналізованих жаргонізмів на тематичні групи(семантичні поля).

1) Зібраний нами фактичний матеріал засвідчив, що найбільшу групу становлять одиниці на позначення навчального процесу і всього, пов'язаного з ним. Це цілком закономірно, адже переважна більшість молодих людей — це школярі, гімназисти, учні технікумів, коледжів, ліцеїв, курсанти, студенти університетів та академій. Оскільки названа група значна за обсягом і відзначається розмаїттям назв, у ній виділяємо ще кілька підгруп:

а) Назви різних навчальних предметів і дисциплін: *матра* «математика», *інфа/інфо* «інформатика», *англа* «англійська мова», *німчик* «німецька мова», *украша* «українська мова», *зарліт* «зарубіжна література», *суелем/сулеме/СУЛІМ* «сучасна українська літературна мова», *вищмат* «вища математика» тощо. Цікаво, що для називання окремих із них молоді люди вигадали оригінальні, жартівливо-іронічні назви. Так, студенти, які вивчають іноземні мови, замість офіційно прийнятої дисципліни *теоретична фонетика* (скорочено теорфонетика) у своєму неформальному спілкуванні іменують її *терорфонетика*, оскільки вважають, що

викладачі цієї дисципліни на заняттях і під час сесії влаштовують їм справжній терор. Схожою є і номінація *терорграматика* (від *теоретична граматика*), яка також побутує з-поміж студентської молоді.

б) Номінації різних видів занять, форм контролю, випробувань: *домашка* «домашня робота», *дистанційка* «дистанційне навчання», *практуха* «практичне заняття», *лаба/лабандос* «лабораторна робота», *каер/каерка* «контрольна робота», *есер/есерка* «самостійна робота», *варик* «варіант», *зенеошний* «пов'язаний із зовнішнім незалежним оцінюванням (ЗНО)» та ін. Сюди також відносимо жаргонізми на позначення академічної заборгованості — не складеного молодою людиною іспиту або заліку (*хвіст*), а також усієї сесії і як наслідок — призначення додаткового її перескладання (*допка*).

в) Неофіційні назви оцінок. Серед них переважають незадовільні, рідше зустрічаються позитивні. Так, на позначення «двійки» існує цікавий синонімічний ряд, здебільшого характерний для мовлення школярів: *двоаяк*, *двойбан*, *пара*, *лебідь*, *цвай/цвайка*, *кацайка*, *твікс*. Оцінку «одиниця» молоді люди також називають досить дотепно: *кіл*, *кілок*, *коляка*, *колиця*, *штахет(а)*, *штахетина*.

г) Назви приміщень, призначених для навчання, харчування, проживання та відпочинку тощо: *каб* «кабінет», *лаба* «лабораторія», *бухенвальд* «шкільна або студентська їдальня», *тошнилівка* «те саме», *магазин* «крамниця», *гуртак/гуртяк/гуртяга/гуртило* «гуртожиток», *дискар* «дискотека» та ін.

г) Молодіжні назви навчальних закладів: *універ/універок* «університет», *Скандинавка* «Скандинавська гімназія», *Могилянка* «Національний університет «Києво-Могилянська академія»», *Кульок* «Київський національний університет культури», *драгопед* «Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова» тощо. Ілюстрацією може слугувати живе мовлення з інтернет-дискурсу та красного письменства: ... *сиділи на*

лекції в універку, казилися, знайомилися...бла бла... *blog.meta.ua/~motan/posts/i23537/comment/i74246/* -; Роберт Керя швидко довів, що з ним фірмі буде набагато краще, аніж без нього. Його тесть, директор філії одного з банків, зі своїми можливостями та зв'язками був тут ні до чого, і дід дружини, професор *Могилянки, теж* (Г. Вдовиченко).

2) Другу значну за обсягом групу формують назви осіб, адже принцип антропоцентризму також активно діє не лише в літературній мові, а й у жаргонах. Тут виділяємо такі підгрупи:

а) Найменування осіб, активно задіяних у навчально-виховній і викладацькій роботі. Своєрідне номінування вчителів, викладачів і керівників різного рангу, які ведуть ті чи ті предмети і дисципліни, займаються управлінською роботою: *класуха, класкер* «класний керівник», *укрмовичка* «учитель або викладач української мови», *диря* «директор навчального закладу (школи, гімназії, ліцею тощо)», *профа* «професор», *деканатор* «декан» та ін. Пор.: *Хлопець чмихнув носом, і обличчя його вже не сердите, а пустотливе: — одно класкер сюди пересадить...— Хто, хто? — Класкер, класний керівник...*(А. Дімаров).

б) Назви однокласників, однокласників, друзів та знайомих. Із-поміж них домінують характеристичні жаргонні одиниці, які подають як внутрішні (зоббак «зомбі, тобто молода людина, яка беззастережно підкоряється волі іншої людини», *жлоб, днар, валянок* «1) нерозумна молода людина; 2) бездіяльна особа»), так і зовнішні (*шпала* «висока людина», *драбина* «надзвичайно худа і висока людина», *шрек* «негарна людина», *барбі* «надзвичайно гарна дівчина чи жінка», *красавчег/красавело* «позитивна оцінка кого-небудь», *мінус* «очкарик») особливості людей. Напр.: — *Кльоц, якого вболівальники вже списали в утіль, заграв так що уххх... красавело.* <https://www.ua-football.com>.

в) Жаргонні одиниці статусного характеру учнів і студентів. Це переважно назви школярів молодших та першокурсників ви-

шів і рідше — старших класів: *дітки, малявки* «учні 1–4 класів», *старшак* «старшокласник» *фреш* «першокурсник у виші», *перваш* «те саме», *мінус* «те саме» та ін.

г) Різноманітні прізвиська осіб. Це нерідко влучні та дотепні йменування школярів, студентів, товаришів чи знайомих, із якими проводять дозвілля, тренуються і т. ін.: *Гадзіла, Попелюшка, Бебіс, Беба, Бебук, Кальф, Чамурний, Кайфолом, Шпілер, Шрек* та багато ін.

3. Інші назви з повсякденного життя:

а) Своєрідна жаргонна оцінна лексика: *фіолетово* «байдуже», *бомбезний* «розкішний, чудовий, захоплюючий, грандіозний, потужний», *крутезний* «суворий, твердий, непіддатливий (про характер, вдачу людини й про людину з таким характером)», *бадильовий* «поганий, неякісний», *мутний* «незрозумілий», *чамурний* «поганий, негарний, забруднений», *феншуй* «пречудово, якнайкраще, супер», *ізі* «легко» тощо.

б) Назви дій і процесів: *хом'ячити* «їсти»; *здувати, здирати, сканувати* «списувати»; *попускати* «висміювати; сварити», *лайкати* «висловлювати своє схвалення в соціальних мережах за допомогою лайків» та ін.

в) Номінації грошових знаків: *рубас* «російський рубль», *москвобакси* «російські рублі», *гришки, гривасі* «українські гривні», *сковорода* «п'ятсот гривень», *цуца* «гроші» та ін.

г) Їжа і напої: *шавуха* «шаурма», *бутер/бутярик* «бутерброд», *рафаелки, фінка* «горілка «Фінляндія» тощо.

г) Вбрання і взуття: *куртець* «куртка», *альяска* «тепла куртка з відлогою», *шортани* «шорти», *макаси* «макасини», *кроси/кросачі, педальки* «кросівки», *адики/адіки* «кросівки німецької фірми «Adidas», *найки* «кросівки американської фірми «Nike» [Стишов, Ярова Молодіжні..., с. 3–7].

Молодіжний сленг — це окремий пласт національної мови, який відображає певною мірою рівень культури, освіченості, розвитку суспільства.

2. Друге місце за кількістю слів посідає *спортивний жаргон*. 3-поміж усіх груп названих жаргонних слів, за нашими даними, значно переважають *назви осіб*, що продиктовано дією потужної антропоцентричної тенденції в сучасній українській мові. Вони становлять найбільшу за обсягом тематичну групу, яку поділяємо на такі підгрупи, як:

1) Антропоніми-прізвиська спортсменів і тренерів. Їх поява та функціонування зумовлені різними чинниками та ознаками, із-поміж яких слугують: 1) прізвища (*Шумі* «всесвітньо відомий автогонщик Міхаель Шумахер»; *Блоха* «всесвітньо відомий у минулому футболіст і тренер збірної України та ряду футбольних клубів Олег Блохін»; *Шева* «всесвітньо відомий у минулому футболіст і тренер збірної України Андрій Шевченко», *Коно/Конопа* «футболіст Євген Коноплянка»; *Ібра* «футболіст Златан Ібрагімовіч» та ін.); 2) фізичні особливості, переваги або недоліки (*Цар Євген* «футболіст Євген Селезньов»; *Наполеон* «футболіст Роман Зозуля»; *Імператор* «футболіст Франческо Тотті»; *Залізний Кулак* «боксер Віталій Кличко»; *Шрек* «футболіст Вейн Руні»; *Пенальдо* «футболіст Кріштіану Роналду душ Санташ Авейру» та ін.); 3) певна подія в житті людини та її дії (*Відірвивухо* «боксер Майк Тайсон») та ін.

2) Назва футболістів за кольором спортивної форми певних клубів і команд, зокрема: 1) українських: *біло-сині* «гравці ФК «Динамо» (м. Київ)»; *зелено-білі* «гравці футбольного клубу (далі — ФК) «Карпати» (м. Львів)»; *синьо-біло-блакитні* «гравці ФК «Дніпро» (м. Дніпро)»; *човоно-чорні* «гравці ФК «Верес» (м. Рівне)» та ін.; 2) зарубіжних: *синьо-гранатові* «гравці ФК «Барселона» (м. Барселона, Іспанія)»; *синьо-чорні* «гравці ФК «Інтернаціонале» (м. Мілан, Італія)»; *чорно-жовті* «гравці ФК «Боруссія» (м. Дортмунд, Німеччина)» та ін.

3) Назва гравців за гербом певних клубів: 1) українських: *акули* «гравці баскетбольного клубу (далі — БК) «Одеса»; *вовки* «гравці БК «Київ»; *маври* «гравці БК «Черкаси»; *леви* «гравці ФК

«Карпати» (м. Львів)»; 2) зарубіжних: *пінгвіни* «гравці хокейного клубу «Пітсбург» (м. Пітсбург, США)»; *гармаші* «гравці ФК «Арсенал» (м. Лондон, Англія)»; *вовки* «гравці ФК «Вулвергемптон» (м. Вулвергемптон, Англія)»; *святі* «гравці ФК «Саутгемптон» (м. Саутгемптон, Англія)» та ін.

4) Назва гравців за характерними ознаками місця розташування клубу: а) українського: *азовці* «гравці ФК «Іллічівець» (м. Маріуполь); *гірники* «гравці ФК «Шахтар» (м. Донецьк)»; б) зарубіжного: *фармацевти* «гравці ФК «Баєр», що в місті фармацевтичних концернів світу (м. Леверкузен, Німеччина)»; *арагонці* «гравці ФК «Реал Сарагоса» (арагонці — населення, яке проживає в Сарагосі та є носієм арагонської мови) (м. Сарагоса, Іспанія) та ін.

5) Назва гравців, утворені за нетиповими моделями: *пенсіонери* «гравці ФК «Челсі» (м. Лондон, Англія)» (назва виникла у зв'язку з тим, що середній вік гравців за футбольними мірками досить поважний); *дачники* «гравці ФК «Фулхем» (м. Лондон, Англія)» (прізвисько походить від назви стадіону «Craven cottage» (cottage — з англ. «дача»); *міщани* «гравці ФК «Манчестер Сіті» (м. Манчестер, Англія)», оскільки сіті — це місто та ін.

6) Назви спортсменів за їхнім місцем та роллю на спортивній арені, уміннями й характерними діями: *зах* «захисник»; *хав* «півзахисник, гравець середньої лінії у футбольній і хокейній командах»; *опорник*, *цопник* «опорний оборонець (в ігрових видах спорту)»; *цанник* «центральный атакувальний напівоборонець»; *опікун* «захисник, який нав'язує свою гру нападникові»; *паровоз* «футболіст, який досить часто йде в контратаку»; *мундир* «капітан команди»; *дірка* «воротар, який часто пропускає голи»; *мазило* «той, хто не попадає по воротах або не влучає в ціль» та ін.

7) Назви вболівальників команд та їхніх дій: *тифозі* «уболівальники-фанатики (переважно футбольні)»; *дударик* «уболівальник із дудкою»; *глор* «уболівальник, який не має улюбленої команди та переважно вболіває за закоманду-фаворита»; *грядка*

«стрій фанатів у секторі»; *глушити* «перекрикувати фанатів команди-суперниці чи інших уболівальників на стадіоні» та ін.

Слід зауважити, що всі подані вище назви осіб є неофіційними.

Наступну і за обсягом менш чисельну тематичну групу становлять загальні назви. Їх поділяємо на такі підгрупи:

1) Назви на позначення дій або опредметнених дій, процесів, явищ, реалій: *прострілювати* «виконувати сильний, різкий пас у грі (переважно у футболі)»; *потягнути* «дотягнутися до м'яча і відбити його після удару в площину воріт (про голкіпера)»; *розмочити* «відкрити рахунок; забити перший гол»; *бічний* «боковий, бічний кидок»; *вертушка* «перехват руками на верхній жердині (у гімнастів)»; *трюльник* «трюхочковий кидок у баскетболі»; *парашут* «удар або передавання м'яча, яке нагадує зависання парашута»; *свіча/свічка* «політ футбольного, волейбольного та ін. м'яча високо вгору після потужного удару» тощо.

2) Назви спортивних закладів, приміщень, місць проведення спортивних змагань, тренувань та інших дій: *конюшня* «критий стадіон із штучним покриттям»; *плювалка* «тир із примітивним оснащенням»; *тренажерка, качка* «тренажерна зала для занять із бодибілдінгу»; *шахматка* «павільйон для змагань та гри в шахи»; *підтрибунка* «підтрибунне приміщення на стадіоні» та ін.

3) Назви спортивного екіпірування, одягу, обладнання, нагород та ін.: *спідниця* «частина спорядження байдарочника для герметизації човна»; *зебра* «одяг судді в хокеї»; *ковшарик* «головний убір із довгим козирком для гри в бейсбол»; *бейсболка* «спортивна майка для гри в бейсбол»; *гірчичник* «жовта картка (як покарання за порушення правил гри)»; *скудето* «чемпіонат або чемпіонство певної країни з футболу» (спочатку означало тільки в Італії) тощо.

4) Назви спортивного інвентарю, його особливості: *бучка* «бейсбольна біта»; *байда* «байдарка»; *круглий* «м'яч»; *колобок* «круглий за формою рюкзак» та ін.

5) Назви частин тіла спортсмена переважно за їх особливостями: *колотухи* «ноги»; *купол/кумпол* «голова»; *галіфе* «велике стегно»; *хобот* «натренована, сильна шия спортсмена») тощо.

6) Назви на позначення спортивних вправ, технічних прийомів, стилів і штрафних ударів: *бісиклета/бісіклета* «технічна дія футболіста, коли він, відірвавши своє тіло від землі, б'є м'яч через себе»; *ножиці* «технічний прийом, при якому футболіст б'є по м'ячу, коли обидві ноги схрещуються у повітрі»; *ромашка* «вправа на гнучкість»; *журавель* «стиль цюань-шу»); *пеналь* «штрафний удар із відстані в одинадцять метрів, який відбиває лише воротар без захисників; одинадцятиметровий удар (у футболі)»; *копакабана* «футбольний технічний прийом, коли спортсмен, затиснувши м'яча обома ногами, перекидає його через себе і через суперника, обводячи останнього»; *паненка* «спосіб виконання футбольного одинадцятиметрового штрафного удару, коли м'яч по навісній траєкторії підсікається у центр воріт» та ін. Цікаво, що останній номен походить від оніма, зокрема від прізвища відомого чехословацького футболіста Антоніна Паненки, який винайшов названий вище оригінальний спосіб виконання футбольного одинадцятиметрового штрафного удару.

7) Назви воріт та їх частин: *рама/рамка* «ворота»; *дев'ятка* «назва верхньої зони воріт, розташованої справа та зліва від рук воротаря у безпосередній близькості від поперечини»; *хрестовина* «місце перетину поперечини і бокової штанги воріт»; *шістка/шестірка* «назва нижньої зони воріт, розташованої справа та зліва від рук воротаря у безпосередній близькості від штанги» тощо.

8) Назви частин ноги, якими завдають удару по м'ячу: *шведка/шведка* «зовнішня частина стопи»; *цічка* «внутрішня частина стопи»; *перо* «центр бутси» та ін.

9) Назви рангів футбольних ліг: *вишка* «вища ліга», *трясовина* «нижня ліга» тощо.

10) Назви турнірної таблиці та її частин: *турнірка* «турнірна таблиця»; *горіще* «верхня частина турнірної таблиці»; *підвал*,

дно «нижня частина турнірної таблиці» та ін. [Стишов О. Спортивні жаргонізми..., с. 78–80].

Інші різновиди жаргонів є менш поширеними, тому з-поміж них не будемо виділяти певні тематичні групи, а лише коротко характеризуємо.

Останнім часом досить інтенсивно розвиваються інформаційні технології, які швидко опановує соціум, а відповідно — *комп'ютерний жаргон: перепрошивання* «процес заміни або оновлення пам'яті електронних пристроїв», *ава/аватарка* «головне фото користувача у соціальних мережах і на різних сайтах»; *комп, компухтер, верстак, залізо, тазик* «комп'ютер»; *горщик* «смітник»; *кіло* «кілобайти»; *мамка, материнка* «материнська плата»; *млинець* «жорсткий диск»; *щур* «невеликий допоміжний пристрій для введення до комп'ютера інформації, переміщенням якого по поверхні (столу) контролюється положення курсора на моніторі; маніпулятор» та ін.

Характерно, що деякі жаргонізми, що інтенсивно входять у розмовне мовлення і там активно функціонують, тобто постійно перебувають «на слуху», згодом проникають і в дискурси ЗМІ та красного письменства. Такі одиниці, як нам видається, уже перебувають на межі літературного вжитку або й стали нормативними (до речі, окремі з них уже фіксують нові тлумачні словники). Прикладом можуть слугувати: *Хакер*, а, ч. Той, хто здійснює несанкціоноване проникнення в чужі комп'ютерні системи з метою одержання з них інформації, зняття захисту з програм, їх копіювання, поширення комп'ютерних вірусів і т. ін. (СУМ-20). *Лайк*, у, ч., жарг. Спосіб схвалення користувачем Інтернету матеріалу, профілю користувача, фотографії і т. ін. через клік чи натискання функціональної кнопки (використовується перев. у соціальних мережах) (СУМ-20). *Лайкати*, аю, аеш, недок., що, жарг. Висловлювати своє схвалення в соціальних мережах за допомогою лайків (СУМ-20). *Гопник*, а, ч., жарг. Перев. молода людина з напівкримінального міського середовища, що залякує інших людей

та вимагає в них гроші або цінні речі; шахрай, грабіжник, хуліган (СУМ-20). *Гоп-смон*, у, ч., жарг. Вимагання грошей чи інших цінних речей від інших людей; грабіжництво (СУМ-20) та ін.

Не виключено, що невдовзі деякі з них стануть нормативними й кодифікованими. Наприклад, нині широко знаними українськими мовцями, на нашу думку, можна вважати жаргонізми із різних царин: *скачувати* «скопійовувати якусь інформацію», *геймер* «людина, яка захоплюється комп'ютерними іграми», *колеса* «таблетки, що містять наркотичні речовини»; *підрізати* «несподівано стрімко обігнати який-небудь транспорт (перев. авто), перешкоджаючи його подальшому рухові, створивши аварійну або близьку до неї ситуацію на дорозі», *тугрики* жарт. «гроші», *фолити* «грубо порушувати правила гри (в футболі) або допускати помилки під час гри (в баскетболі)» та ін.

Розділ 3

Арготизми (фр. *argot* — замкнутий, недіяльний) — лексика, що характеризує мовлення людей, які свідомо прагнуть зробити свою мову «таємною», незрозумілою для інших. З відповідною метою вживаються спеціально створені або деформовані слова, які мають прямі відповідники у загальноживаній лексиці. Арго — це умовна говірка соціальної групи з певним набором слів, незрозумілих для сторонніх. Відомі злодійське, картярське, лірницьке та жебрацьке арго. Н-д, лірницьке арго: ботень «борщ», дулясно «тепло», клево «добре». Злодійське арго: жмурик, баланда, котли, гайка, бандерша. Це саме стосується і деяких арготизмів переважно кримінального середовища: *кинути* «виманювати за допомогою махінацій значні суми грошей; ошукувати когось», *дерибан* «поділ награваного», *дерибанити*, *розбірка* «з'ясування стосунків, зведення рахунків у кримінальному середовищі (як правило із застосуванням зброї, побоями, вбивствами)», *замочити* «убити» та ін., які нині функціонують

найчастіше в розмовному, мас-медійному та художньому дискурсах і навіть у мовленні високопосадовців. Це свідчить про тенденцію до вульгаризації сучасної української мови. Пор. у контекстах: *На сьогодні існує безліч сайтів на яких можна скачати музику, але скрізь є один неприємний аспект для користувача, це величезна кількість реклами!* ukr-web.org.ua/; *Київські чиновники від медицини так само, як і профспілкові боси, хотіли заробити на санаторних землях. Різниця була лише у схемах дерибану (газета «Дзеркало тижня», 17.02, 2012). ... той Вадим не інакше як був стукачем іще за совка, знаю я цих підсланих козачків, набачивсь, — які спершу роздерибанили партійно-комсомольську касу, а потім ринули в політику дерибанити все, що лишилося в державній власності, чим-чим він, ти казала, торгував — керасінчиком?.. (О. Забужко).*

Розділ 4

До певної міри своєрідними внутрішніми неологізмами-запозиченнями можна вважати **територіальні діалектизми**, що виходять на загальномовний рівень і при відповідних умовах мають шанс закріпитися в узусі: *кайданки* «наручники», *шалик* «шарф», *батяр* «відчайдушний бешкетник, гульвіса, міський шалапут», *ошуст* «пройдисвіт». Пор.: *Кайданки для п'яних шоферів (ЛП, 20.19.11)*; *На шалики з Бандерою Львів витратив 35 тисяч гривень (ZN, 03.02.09)*; *Віктор Морозов: Батяр — це елегантський хуліган духу (VL, 20.04.10)*; *ошуст (ЛП, 25.10.08)*. Поряд із запозиченням відбуваються трансформації у семантичній структурі такого слова: *Ошустів не бракує (ЛП, 25.10.08)*, де *ошуст* — діал. «пройдисвіт», однак паралельно відбувається переосмислення. І одиниця вже має значення «шахрай».

Отже, розмовні, жаргонні, арготичні та діалектні одиниці засвідчують реальний розвиток української національної мови, а також є важливими джерелами її поповнення і збагачення.

Дайте відповіді на запитання

1. Що таке жаргон? Наведіть приклади.
2. Який жаргон є найпоширенішим у наш час?
3. Чим жаргон відрізняється від арго?
4. Охарактеризуйте явище поширення жаргонізмів і арготизмів у сучасному суспільстві. Як до цього ставитеся Ви? Обґрунтуйте свою точку зору.

Завдання для самостійної роботи

1. Записати 10–12 слів із сучасного молодіжного жаргону.
2. Законспектувати статтю: Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) // Мовознавство.— 2008.— № 4–5.— С. 18–31.

Тематика доповідей та рефератів

1. Суфіксальна розмовні новоутворення в сучасній українській мові
2. Особливості функціонування некодифікованих розмовних одиниць у дискурсі ЗМІ
3. Жаргонізація сучасного українського розмовного мовлення молоді
4. Спортивний жаргон
5. Арготизми лірників і кобзарів
6. Сучасне тюремне арго
7. Активізація деяких діалектизмів у різних стилях сучасної української мови.

Тренувальні вправи

1. З поданого масиву слів виписати розмовні неологізми та витлумачити їх:

електросамок «електросамокат», відпедеефити, вождыха, кірха, заштрик «укол», екологиня, мазурка, електронка, сепаратюга, критикеса, стюардеса, глянець, бройлер, істик, словникарка, антивіруска, каня, драгопедівець, безлімітка, олива, косячити, пальма «пальмова олія», беззвучка, вебка, папіряччя.

2. Виписати лише нові слова молодіжного сленгу:

днар, лобур, лабати, фреш, шрек, камбуз, кацайка «оцінка 2», колба «учитель хімії», ньютон, шпора, шкапа, студак, бухенвальд, джура, центровий, шавуха, бадильовий, церата, кера, лебідь «оцінка 2», цедра, варик, зігувати, кроси, кукса, днюха, практуха, легіт, шортани, сорян, саж, стипуха, гармошка, стрих, універ, каерка, курсак.

3. Які з поданих нових слів належать до спортивного жаргону?

баночник, карате, трюльник, голкіпер, конюшня, гірничник, рефері, зебра, рамка, свіча, футбик, камбек, колотухи, мазило, ключка, глор, паненка, шведка, шведа, табло, горище, підвал, нападник, горіти, черпачок, навіс, автобус, бройлер, рукоборство, верблюд, мундир, ікона.

4. Серед поданих слів знайти жаргонізми та з'ясувати до якого жаргону вони належать:

конина «коньк», пеналь, маржина, бодун, лабух, допіру, са-лабон, жмурик, юзер, овид, адіки, бузівок, бухло, бевзь, губа, нанашка, базіка, кіт, копистка, беха, черес, баян «шприц», афени, мерс, белебень, кумпол, кубик, гелік, кептар, млинець «носії інформації у формі круглої пластини, покритої шаром матеріалу, признач. для запам'ятовування і відтворення інформації», вуйко, кришталь «склотара», хаер, легінь, відмазка, кобіта, втикати, грубий «товстий», латка, стрійко, глюк, трускавки, інфа, драпаки, клава, макодзьоб, мамка,

кіндериця, прапор, хачик, самоволка, мешти, феня, кент, сухоти, зема «земляк», склеп «крамниця», правець, гоблін, льоха, дід «солдат, який закінчує строкову службу в армії», москаль «автомобіль «Москвич», герунчик, колеса.

5. З-поміж поданих слів знайти арготизми:

ботень «борщ», бабак, фуфло, мокруха, повитуха, котли «годинник», блискітка, вурка, жмурик, плай, фраер, волина, соляник, прикид, ботати, фея, феня, мент, мафіозі, фараон, шмон, шаблон, баланда, шухер, ліпило «медпрацівник», стрілка, шобло, стукати, просинець, бікса, бивень, конай «іди геть», чефір, копальня, шлепер, гайка, заточка, пога-няло.

6. Проаналізуйте лексику поданого уривка:

*Розказував, як він попав раз на вечорниці... А там самі терпелюки¹ та каравони². Покурдав³ я їм, що знав, іду вже з хати, коли якась скелиха⁴ й обзивається: «Чи не дати вам, діду, мукиці?» Оце, думаю, клево⁵! Годі сухмаї кусма-рити⁶, хоч ставреників накурляю⁷ (Г. Хоткевич, «Сліпець»; **лірницьке арго**: 1) парубки; 2) дівчата; 3) пограв; 4) сука; 5) добре; 6) сухарі гризти; 7) вареників наварю).*

Рекомендована література

1. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна: монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови; Б. М. Ажнюк. К.: Рідна мова, 1999. — 450 с.
2. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. — 2001. — № 3. — С. 48–54.
3. Актуальні проблеми українського словотвору: Зб. наук. праць / За ред. В. Грещука. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — 669 с.
4. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русская неография: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Светлана Ивановна Алаторцева. — С.-Пб., 1998. — 317 с.
5. Андрейченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ — початку ХХІ століття): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Андрейченко. — К., 2006. — 23 с.
6. Арешенкова О. Ю. Мовностилістичні засоби увиразнення текстів медійної реклами / О. Ю. Арешенкова // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг, 2011. — Вип. 6. — С. 9–13.
7. Арешенкова О. Ю. Неологізми як засіб увиразнення рекламних текстів. journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/1033/909
8. Архангельська А. Неофемінізація новітньої доби як чинник розбудови української мови: у пошуках втраченого? // ХХ–ХХІ століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі: Монографія / гол. Редактор А. Архангельська. — Оломоуць, 2016. — С. 171–204.
9. Архангельська А. М. Фемінні інновації в новітньому українському назовництві / А. М. Архангельська // Мовознавство: Науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім.О.О.Потебні. — 2014. — № 3. — С. 34–50.
10. Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) // Мовознавство. — 2008. — № 4–5. — С. 18–31.
11. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть // Мовознавство. — 2001. — № 3. — С. 40–47.
12. Бартоліні М. О. Горбач. Українське арго / М. Г. Бартоліні. — Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. — 636 с.
13. Биби́к С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення: [монографія] / С. П. Биби́к. — Ніжин: Вид-во «АспектПоліграф», 2013. — 589 с.
14. Бондар М. В. Активні лексико-семантичні процеси в мові художньої прози кінця ХХ — початку ХХІ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. В. Бондар. — Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. — К., 2004. — 19 с.
15. Бондар О. І. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоepія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посібн. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К.: Академія, 2006. — 367 с.
16. Булаховський Л. А. Вибрані праці [Текст]: в 5 т. / Л. А. Булаховський. — Київ: Наук. думка, 1975. — Т. 1: Загальне мовознавство. — 496 с.
17. Винник В. О. Жаргон // Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. — 2-ге вид., випр.. і доп. — К.: Укр. енцикл., 2004. — С. 183–183.
18. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова / Т. П. Вільчинська. — Тернопіль, 1996. — 182 с.
19. Вільчинський О. К. Зміни оцінності, пасивізація та реактуалізація лексичних одиниць у мові друкованих ЗМІ Тернопільщини в період суспільних змін (1989–1991 pp.). www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...2.
20. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) / за ред. А. П. Грищенка: монографія / Г. М. Вокальчук — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — 523 с.
21. Вокальчук Г. До питання про історію дослідження okazіональних лексичних новотворів в українському мовознавстві // Наукові за-

- писки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: Зб. наук. праць. — Серія: Філологія. — Вип. 5. — Вінниця: Вид-во Вінниц. держ. пед. ун-ту, 2003. — С. 14–18.
22. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. — 444 с.
23. Герман В. В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60–90 рр): автореф. дис.: канд. філ. наук. К. 1999. — 22 с.
24. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм // [Електронний ресурс] / В. А. Гладка // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. — 2009. — Вип. 11. — С. 170–177.
25. Горбач О. Арго в Україні / О. Горбач. — Львів: Інститут мовознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 (Серія «Діалектологічна скриня»). — 688 с.
26. Горбач О. Арго українських лірників / О. Горбач // НЗУВУ. — Мюнхен, 1957. — Ч. 1. — С. 5–44.
27. Горбач О. Арго українських вояків / О. Горбач // Наукові записки Українського вільного університету (НЗУВУ). — Мюнхен, 1963. — Ч. 7. — С. 138–173.
28. Горбач О. Арго українських школярів та студентів / О. Горбач // НЗУВУ. — Мюнхен, 1966. — С. 3–55.
29. Горбач О. Лексика наших картярів і шахістів / О. Горбач // Вільне слово. — Торонто, 1960. — С. 2–15.
30. Городенська К. Нові запозиченні і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови // Українська термінологія і сучасність: [зб. наук. праць. вип. VIII / відп. ред. Симоненко Л. О.] — К.: КНЕУ, 2009. — С. 3–9.
31. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? — Українська мова. — 2013. — № 2(46). — С. 3–11.
32. Городенська К. Українська неологія / К. Городенська // Українська мова. — 2009. — № 3. — С. 137–141.

33. Грещук В. В., Бачкур Р. О., Джочка І. Ф., Пославська Н. М. Нариси з основоцентричної дериватології / За ред. Василя Грещука. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 348 с.
34. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір. — Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, 1995. — 208 с.
35. Дергач Д. Стилістика онімів українських мас-медіа: монографія / Дмитро Дергач. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. — 270 с.
36. Дзендзелівський Й. Арго волинських лірників / Й. Дзендзелівський // Українське і слов'янське мовознавство: зб. праць. — Українознавча бібліотека НТШ. — Львів, 1996. — Ч. 6. — С. 310–349.
37. Дзендзелівський Й. Арго нововивівських кожухарів на Волині / Й. Дзендзелівський // Українське і слов'янське мовознавство: зб. праць. — Українознавча бібліотека НТШ. — Львів, 1996. — Ч. 6. — С. 245–285.
38. Дзюбишина-Мельник Н. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення / Н. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки НаУКМА, т. 20. — 2002. — С. 14–18.
39. Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов. — К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2008. — 127 с.
40. Дуличенко А. Д. Русский язык конца XX столетия. — München, 1994. — 359 с.
41. Ємчура Н. Р. Теоретичні засади визначення неологізмів у сучасному слов'янському мовознавстві / Н. Р. Ємчура // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. — 2010. — Спец. вип. — С. 33–41.
42. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / С. С. Єрмоленко. — К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. — 384 с.
43. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко. // Українознавство. — 2008. — Число 1. — С. 198–205.
44. Єрмоленко С. Мовно-естетичні знаки української культури. — К.: Інститут української мови НАН України, 2009. — 352 с.

45. Ермоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. — К.: Довіра, 1999. — 416 с.
46. Єщенко Т. Український жаргон спортивних уболівальників / Т.Єщенко // Лінгвістичні студії: зб. наукових праць. — Донецьк: ДНУ, 2005. — Вип. 13. — С. 250–255.
47. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / О. О. Жижома. — К., 2003. — 242 с.
48. Жирик О. А. Стилістична транспозиція термінологічної лексики в сучасній українській мові (кодифікаційний аспект): дис. ... канд. філол. наук / О. А. Жирик; Тернопільський нац. пед ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2007. — 274 с.
49. Загнітко А. Естетичне навантаження okazіоналізмів у поезії В. Стуса // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 8. — Донецьк: Дон.НУ, 2001. — С. 208–216.
50. Зайцева В. В. Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Зайцева. — Дніпропетровськ, 2009. — 20 с.
51. Зайцева С. В. Лексико-стилістичні та словотвірні особливості українськомовного блогу: дис.. канд.. філол. наук: 10.02.01. — Дніпропетровська, 2015. — 254 с.
52. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови [Текст] / Ю. А. Зацний. — Запоріжжя: Вид-во Запорізького держ. ун-ту, 1998. — 430 с.
53. Зозуля О. Багатокомпонентні okazіоналізми в поезії Оксани Забужко: philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/.../419_423.pdf.
54. Ілик Т. Інтержаргон як елемент жаргонної системи української мови // Лінгвістичні студії. Вип. 12. — Донецьк: ДонНУ, 2004. — С. 196–200. Калетнік А. А. Неокласична неологія: лінгвістичний статус: Монографія. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. — 304 с.
55. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. — К.: Літера, 2011. — 560 с.

56. Карпець Л. А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Любов Анатоліївна Карпець; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2006. — 19 с.
57. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги // Мовознавство. — 2008. — № 2/3. — С. 148–158.
58. Карпіловська Є. А. Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики) // Українська мова. — 2004. — № 3. — С. 3–29.
59. Карпіловська Є. А. Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання / Є. А. Карпіловська // Українська мова. — 2011. — № 2. — С. 3–18.
60. Карпіловська Є. А. Неологія та неографія: комп'ютерне моделювання мовної динаміки // Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. праць. — Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. — С. 30–32.
61. Карпіловська Є. А. Політкоректність у сучасній слов'янській номінації // Слов'янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень. — К., 2017. — С. 164–166.
62. Карпіловська Є. А. Словотворення в українськомовному «кресленні» Інтернету // Wortbildung und Internet. Tošović, Branko, Wonisch, Arno (Hg./ред./ur.). Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz — Kommission für Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee, 2016. — С. 125–134.
63. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. — 2007. — № 4. — С. 3–15; 2008. — № 1. — С. 24–35.
64. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. — 424 с.
65. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. — К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.

66. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Даниленко Л. І. // Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських // Мовознавство. — 2003. — № 2/3. — С. 96–111.
67. Клименко Н. Ф. Неологізми у різних стилях сучасної української та новогрецької мов / Н. Ф. Клименко // Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових статей. — К., 2002. — Вип. 8. — С. 388–394.
68. Клименко Н. Ф. Оновлення словотворчих ресурсів як наслідок семантичної інтерференції мов // Творба речі и њени ресурси у словенским језицима. — Београд: Университет у Београду, 2012. — С. 131–140.
69. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики / Б. О. Коваленко. — Кам'янець-Подільський, 2009. — 182 с.
70. Ковтунець О. С. Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ — початку ХХІ століття: автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. — Київ, 2017. — 21 с.
71. Колоїз Ж. До питання про диференціацію основних понять неології // Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки. — 2002. — № 3. — С. 78–83.
72. Колоїз Ж. Неузале словотворення: Монографія / Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. — 156 с.
73. Колоїз Ж. В. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: Філологічні студії. — 2008. — Вип. 1. — С. 27–36.
74. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи / Ж. В. Колоїз // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Філологія. Мовознавство. — 2009. — Т. 105, Вип. 92. — С. 57–62.
75. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: Монографія / Ж. В. Колоїз. — К.: Акцент, 2007. — 311 с.
76. Кондратюк Т. Сучасний український сленг і його місце в мовному і метамовному дискурсі/Т. Кондратюк//Словник сучасного українського сленгу. — Харків: ФОЛІО, 2006. — 350 с.

77. Коропецька О. І. До проблеми категорії неологізму. / О. І. Коропецька [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Philologia/7_86646.doc.htm
78. Коць Т. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. — К.: Видавництво „Логос», 2010. — 303 с.
79. Кочан І. М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології: навч. посібник / І. М. Кочан. — К.: Знання, 2013. — 294 с.
80. Кравець Лариса Динаміка метафори в українській поезії ХХ століття: монографія. — К.: Видавничий центр «Академія», 2012. — 416 с.
81. Лапінська О. М. Англіцизми в структурі українського художнього тексту кінця ХХ — початку ХХІ ст.: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. — Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. — Дніпропетровськ, 2013. — 221 с.
82. Лесюк М. Розмовно-маргінальна лексика української мови та її лексикографічне опрацювання / М. Лесюк // Мовознавство. — 2007. — № 6. — С. 12–20.
83. Лисиченко Л. А. Динамічні процеси в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття / Л. А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. — Харків: ХНПУ, 2009. — Вип. 28. — С. 100–105.
84. Лук'яненко С. С. Зародження лінгвістичної інноватики в парадигмі античної теорії найменування / С. С. Лук'яненко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2014. — № 1127: Сер. Філологія. — Вип. 71 — С. 100–106.
85. Лук'яненко С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. / Лук'яненко Сергій Станіславович — Х., 2009. — 208 с.
86. Ляхова О. В. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі сучасної української мови: розширення значень похідного слова: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ляхова Оксана Володимирівна. — Х., 2012. — 200 с.
87. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): дис... кандидата філол. наук: 10.02.01. — Львів, 2002. — 212 с.

88. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. А. Мартос. — Луганськ, 2006. — 20 с.
89. Масенко Л. Усні форми побутування мови. Явище вульгаризації мовлення / Л. Масенко // Незалежний культурологічний часопис «ї». — Львів, 2004. — С. 58–69.
90. Махачашвілі Р. К. Семіотична динаміка англомовної інноваційної лінгвосфери буття / р. К. Махачашвілі // Нова філологія. — Запоріжжя, 2010. — № 42. — С. 138–144.
91. Мельничук О. С. Еволюція мови // Українська мова: Енциклопедія. — К., 2007. — 3-є вид. — С. 172–173.
92. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи // Мовознавство. — 1981. — № 2. — С. 22–34.
93. Миколенко Т. Український міський сленг (на матеріалі мовлення тернопільців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова» / Миколенко Т. М. — К., 2006. — 23 с.
94. Мітчук О. А. Нові слова та їх значення у мові мас-медіа Рівненщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Мітчук. — Львів, 2009. — 20 с.
95. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В. В. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика: Підручник. — К.: Знання, 2010. — 270 с.
96. Мокиєнко В. Лексические и фразеологические неологизмы: общее и различное // Русская академическая неология. Институт лингвистических исследований. — Санкт-Петербург: Наука, 2006. — С. 115–122.
97. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — 328 с.
98. Навальна М. І. Медіакомунікації. Навчальний посібник / Марина Навальна, Олена Ісайкіна. — Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2018. — 220 с.
99. Навальна М. І. Нові явища та процеси у вживанні дієслів соціально-економічної сфери в українській мові: Монографія / / Марина Навальна. — Переяслав-Хмельницький: Видавництво «С В К», 2014. — 188 с.
100. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: Монографія / [Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова, В. В. Максимчук]. — Рівне — Оломоуць: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011. — 356 с.
101. Нелюба А. М. Явище економії в словотвірній номінації української мови (системний вимір): Монографія / А. Нелюба; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків. іст.-філол. т-во. — Харків, 2014. — 183 с.
102. Панченко Т. С. Нові явища в семантиці та словотворенні лексики в українській пресі початку ХХІ ст.: дис... канд. філол. наук. — Переяслав-Хмельницький, 2018. — 283 с.
103. Поліщук Н. Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок») [Електронний ресурс] / Н. Поліщук // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. — 2014. — № 791. — С. 138–143.
104. Попова Н. О. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ на початку ХХІ століття: автореф. дис. ...канд. філол. наук. — Х., 2002. — 17 с.
105. Русанівський В. Проблема інновацій в сучасній українській мові // *Innovacje w językach wschodniostowiańskich*/Red. V. Tichoniuk. — Zielona Gora. 1997. — S.7–12.
106. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля-К, 2006–716 с.
107. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: Монографія/НАН України Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2016. — 627 с.
108. Сизонов Д. Ю. Медична термінологія в мас-медіа: стилістичний потенціал: Монографія. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. — 195 с.
109. Соболева І. О. Знижені (позалітературні) мовні засоби в сучасному публіцистичному дискурсі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. — Сімферополь, 2002. — 19 с.

110. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. — К.: Критика, 2005. — 464 с.
111. Ставицька Л. Сучасний український інтержаргон: проблеми й аспекти вивчення // Мовознавство: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конг. українців / Відп. ред. В. Німчук. — К.: Пульсари, 2002. — С. 213–216.
112. Стишов О. А. Актуалізовані слова в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. — Рівне — Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. — Вип. 21 (3). — С. 71–74.
113. Стишов О. А. Молодіжні жаргонізми в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття // Українська мова і література в школах України. — 2018. — № 10. — С. 3–7.
114. Стишов О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку ХХІ століття // *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.]. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. — Вип. 9. — С. 66–75.
115. Стишов О. А. Новітні явища в словотворенні української мови початку ХХІ століття // Українське мовознавство: міжвідомчий наук. зб. — Вип. 2 (48). — Харків: Вид-во Іванченка І. Є., 2018. — С. 118–125.
116. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. пр. Філологічні науки. — Запоріжжя: Запорізький національний ун-т, 2012. — С. 406–415.
117. Стишов О. А. Розмовні інновації в сучасній українській мові // Мова. Культура. Взаєморозуміння: зб. наук. праць. — Дрогобич, 2012. — Вип. II. — С. 142–151.
118. Стишов О. А. Семантичні неологізми в дискурсі українськомовних мас-медіа початку ХХІ століття / О. А. Стишов // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. праць. — Вип. 13. / [редкол.: Ж. В. Колоїз, (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.] — Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. — С. 364–374.

119. Стишов О. А. Стилiстично маркованi лексичнi неологiзми в дискурсі ЗМІ початку ХХІ століття // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. — Харків, 2018. — С. 91–98.
120. Стишов О. А. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць на пошану Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2009. — Вип. 8. — С. 136–146.
121. Стишов О. А. Тематичні групи термінів-неологізмів в сучасному українськомовному медіадискурсі // Наукова термінологія нового століття: теоретичні і практичні виміри: зб. наук. пр. — Рівне, 2016. — С. 102–106.
122. Стишов О. А. Тенденції розвитку лексики сучасної української мови (на матеріалі мови мас-медіа) // Лінгвістичні студії: на пошану корифею: зб. наук. пр. і вітань із нагоди 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Сергія Івановича Дорошенка. — Харків, 2014. — С. 55–66.
123. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття [Текст]: на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. — 2-ге вид., перероб. — К.: Пугач, 2005. — 388 с.
124. Стратулат Н. В. Дериваційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20-ти томах) / Н. В. Стратулат: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Стратулат. — К., 2009. — 20 с.
125. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В. Струганець. — Тернопіль: Астон, 2002. — 352 с. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К.: Знання, 2013. — 340 с.
126. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. — Київ : Літера ЛТД, 2013. — 560 с.

127. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 368 с.
128. Таран А. А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики. — Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2011. — 232 с.
129. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець. ХХ — ХХІ ст.: Монографія / О. О. Тараненко. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. — 248 с.
130. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови / О. О. Тараненко // Мовознавство. — 2002. — № 4–5. — С. 33–39.
131. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. — 2003. — № 1. — С. 23–41. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: [Монографія] / Л. І. Шевченко. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. — 498 с.
132. Третяк Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Третяк. — К., 2008. — 20 с.
133. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. А. Копусь, В. І. Тихоша та ін. ; за ред. С. О. Караман, О. А. Копусь. — Київ : Літера ЛТД, 2013. — 544 с.
134. Українська мова: енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови; Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана / В. М. Русанівський (голова ред.кол.). — вид. 3-тє, зі змінами і доп. — К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. — 856 с.
135. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія. — Запоріжжя: ЗДУ, 2002. — 351с.

136. Чемеркін С. Г. Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси. — К., 2009. — 240 с.
137. Шевченко Л. І. Активні процеси в розмовному стилі української мови: культурний простір і мовна свідомість соціуму // Слов'янські обрії: Зб. наук. праць. — Вип. 2 / НАН України; Український комітет славістів; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — К., 2008. — С. 792–801.
138. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: Монографія / Л. І. Шевченко. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. — 498 с.
139. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. — Мюнхен: Молоде життя, 1951. — 396 с.
140. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія. — К.: Наук. думка, 2011. — 356 с.
141. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. — К.: Наук. думка, 2004. — 327 с.
142. Щур І. І. Україномовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01 / Щур Ірина Ігорівна. — К., 2006. — 245 с.
143. Юрченко О. В. Сучасна українська літературна мова. Інноваційні процеси в сучасній українській літературній мові. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / О. В. Юрченко, Т. Г. Юрченко — Мелітополь.: МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2015. — 112 с.
144. Юрченко Т. Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Юрченко Тетяна Григорівна; Інститут української мови НАН України. — Київ, 2003. — 18 с.
145. Ясинецька Н. А. Напівкальки англійських неологізмів в українській мові [Текст] / Н. А. Ясинецька // Філологічні трактати. — 2011. — Т. 3. — № 2. — С. 87–96.
146. Martinová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. — Praha: Univerzita Karlova, 1983. — 160 s.

147. Najnowsze dzieje języków słowiańskich: Українська мова. — Opole, 1999. — 324 s.
148. Holik, Oksana. «Neologizmy Reklamnoho Dyskursu v Merezhi Internet (Neologisms of Advertising Discourse in the Internet).» Mizhnarodna Naukovo-Praktychna Konferentsiya «Mova. Suspil'stvo. Zhurnalistyka», 11 kvitnya 2014, Kyiv (International Scientific Practical Conference «Language. Society. Journalism», April 11, 2014, Kyiv). Ed. by Anastasiya Mamalyha, and Dmytro Danyl'chuk. Kyiv: VPC «Kyivivs'kyi universytet», 2014. 23–26. Print.
149. Savický N. Neologie jako singulární bod jazykovědy // Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15. — 21.8.2003. — P.: Academia, 2003. — S. 135–145.
150. Słowotwórstwo/Nominacja. — Red. nauk. I. Ohnheiser. — Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Uniw. Opolski. — 538 s.

1. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. — К.: ТОВ «КММ», 2013. — 416 с.
2. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. Гол. ред. В. Т. Бусел, К.-Ірпінь: Перун, 2004. — 896 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад і гол. ред. В. Т. Бусел, 3-є вид. — К.-Ірпінь: Перун, 2007. — 1140 с.
5. Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / М. П. Годована; за ред. Л. В. Туровської. — К.: Наук. думка, 2009. — 176 с.
6. Дерба С. М. Словник з української термінології прикладної (комп'ютерної) лінгвістики / С. М. Дерба. — К.: 2007. — 325 с.
7. Дергач Д. Словник онімів українських мас-медіа / За ред. Л. І. Шевченко / Д. В. Дергач. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. — 175 с.
8. Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник оказіоналізмів. — Кривий Ріг, 2003. — 166 с.
9. Мазурик Д. Нове в українській лексиці. Словник-довідник / Д. Мазурик. — Львів: Світ, 2002. — 130 с.
10. Медіалінгвістика: Словник термінів і понять / Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов / За ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 326 с.
11. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003): словник / Мво освіти і науки України, Харк. нац. унт ім.В.Каразіна, Харк. істор. філол. тво; Анатолій Нелюба. — Х., 2004. — 136 с.
12. Нелюба А. М. Лексико-словотвірні інновації (2014). Словник / А. Нелюба, Є. Редько. — Х.: ХІФТ, 2015. — 220 с.
13. Никитина Т. Г. Футбольный словарь сленга / Т. Г. Никитина, Е. И. Рогалева. — М.: АСТ: Астрель., 2006. — 317 с.

14. Нові й актуалізовані слова та значення: Словникові матеріали (2002–2010) / Кер. проекту і відп. ред. О. М. Тищенко, авт. колектив: В. О. Балог, Н. Є. Лозова, Л. О. Тименко, О. М. Тищенко [Інститут української мови НАН України] — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. — 280 с.
15. Нові слова та значення: словник / Ін-т укр. мови НАН України; уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. — К.: Довіра, 2008. — 271 с.
16. Сизонов Д. Ю. Медична термінологія в українських ЗМІ: словник / За ред. Л. І. Шевченко / Д. Ю. Сизонов. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. — 335 с.
17. Словник жаргону злочинців. Упорядкування, передмова О. І. Поповченка. — К.: ТОВ «Оберіг», 1996. — 144 с.
18. Словник поетичної мови Василя Стуса (рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори / Укл. Л. В. Оліфіренко. — К., 2003. — 88 с.
19. Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. — Харків: Фоліо, 2006. — 350 с.
20. Словник української мови в 11-ти томах. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. I — XI.
21. Словник української мови в двадцяти томах: Том I — VIII. — К., 2010–2018.
22. Словник української мови. — К.: ВЦ «Просвіта», 2012. — 1320 с.
23. Словотворчість незалежної України, 1991–2011: Словник / Укладач А. Нелюба — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. — 608 с.
24. Словотворчість незалежної України. 2012–2016: Словник / Укладачі А. Нелюба, Є. Редько; загальна редакція А. Нелюби. — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. — 460 с.
25. Ставицька, Леся Український жаргон: Словник. — К.: Критика, 2005. — 496 с.
26. Сучасний словник іншомовних слів. Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. — К.: Довіра, 2006. — 789 с.
27. Сучасний словник-мінімум іншомовних слів: близько 6000 слів. — 3-є вид., випр. і доп. — К.: Довіра, 2005. — 445 с. — (Словники України).
28. Тлумачний словник сучасної української мови: Фахова лексика / Заг. ред. проф. В. С. Калашника. — Х.: ФОРМ Співак Т. К., 2009. — 464 с.
29. Шевченко Л. І. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник/ Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. — 114 с.
30. Шевченко Л. І. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник/ Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов; відп. ред. Л. І. Шевченко. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. — Ч. 1. — 120 с.
31. Яцимірська М. Г. Сучасний медіатекст: Словник-довідник / М. Г. Яцимірська. — Львів: ПАІС, 2005. — 128 с.
32. Green J. Bloomsbury Dictionary of New Words. — М.: Виче, Персей. 1996. — 352 с.
33. Martincová O. a kol. Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1. — Praha: Academia, 1998. — 380 s.
34. The Online Slang Dictionary (American and English slang) [Electronic resource]. — Access mode: <http://onli.eslangdictionary.com/>.

Навчальне видання

Стишов Олександр Анатолійович

**ДИНАМІКА ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ**

Навчальний посібник

Обкладинка, верстка, дизайн:
К. Ю. Ладоця, Ю. В. Штефан

Підписано до друку 27.05.2019 р. Формат 60x84 1/16
Гарнітура Liberation Serif. Друк. офсетний.
Папір офсетний. Ум.друк. арк. 11.625
Наклад 300 пр.

Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В.
м. Біла Церква, Ярослава Мудрого 17, оф. 218
+38 098 998 1001
+38 093 998 1001
rvd.avtjrstet@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5987 від 31.01.2018 р.